

הכרעת

הזוהר והמקובלים

בענין גילוח וגידול הזקן

לאור ההלכה

מאת

משה ניסן ווינער

מח"ס הדרת פנים זקן

בענין גילוח וגידול הזקן לאור ההלכה

הדרת
פנים
זקן

הכרעת

החזקה והמקובלים

בענין גילוח וגידול הזקן

לאור ההלכה

"הנגלות לנו ולבנינו"
תשובה לטוענים "אין לנו עסק בנסתרות"
בנוגע לגילוח וגידול הזקן

מאת

משה ניסן ווינער

מח"ס הדרת פנים זקן
בענין גילוח וגידול הזקן לאור ההלכה

י"ל לקראת ה"יארצייט" העשירי
לע"נ אדוני אבי מורי היקר באנשים אוהב ואהוב על הבריות
מוכתר במעלות ובמידות תרומיות רודף צדקה וחסד
ר' זאב וואלף ב"ר יצחק ע"ה ווינער
גלב"ע ש"ק פ' יתרו, כ' שבט תשע"ו
ת.נ.צ.ב.ה.

THE AUTHORITY OF THE ZOHAR AND THE KABBALISTS
ON THE LAWS OF SHAVING AND GROWING THE BEARD —

A Halachic Response to the Claim
"We Have No Involvement with Mystical Matters"

by **Rabbi Moshe Nisan Wiener**

author of *sefer*

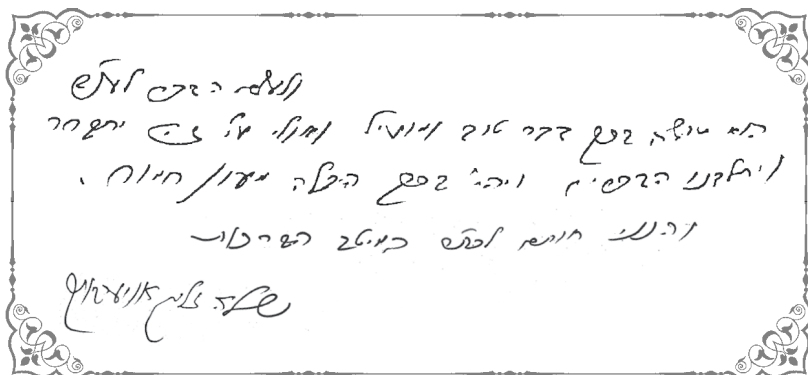
HADRAS PONIM ZOKON

regarding the beard and shaving
in *halachic* perspective

Copyright © 2026

by **Rabbi Moshe Wiener**

hadrasponimzokon@gmail.com

"לענ"ך הוא עושה בכך דבר טוב ומועיל.
ואולי ע"י זה יתבררו ויתלבנו הדברים,
ויהי' בכך הצלה מעון חמור"

(מכתב הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך ז"ל למחבר ספר "הדרת פנים זקן"
נדפס בס' "הליכות שלמה" ה"ג תפלה עמ' י"א)

כריכה ועיצוב הספר:

חיים יוסף בערנאטה
718.438.1334

פתח דבר

מרגלא בפומיה דאינשי, דאף דפשיטא ומוסכם הוא כי על-פי הזוהר הקדוש ודברי המקובלים כל קיצוץ הזקן אסור באיסור חמור מאד, ושהכול מודים שהזקן הוא בחינת צלם אלקים, ומלא קדושה עצומה, והוא מקור כל הברכה וההצלחה (וכל שער ושער ממנו משמש צינור ל"ג מידות הרחמים) - מ"מ טוענים רבים שאין לדברים אלו נפקותא להלכה למעשה, משום דאין אנו עסקינן בנסתרות.

ומטרת חיבור צנוע זה להוכיח ולברר, כי על-פי כללי הפסיקה המקובלים בידינו, אין כלל זה של אין אנו עסקינן בנסתרות שייך לענין גידול הזקן וקיצוץ, ובנדון זה ההלכה נקבעת על-פי הוראת הזוהר והמקובלים, אשר דבריהם, בכלל, הם חלק מתורה שבעל-פה שנמסרה למשה מסיני, כשם שהמשנה והגמרא נמסרו.

חומר הדברים שבקונטרס זה מיוסד על ספר הדרת פנים זקן [להלן: ספר הפ"ז], חלק ג', טענה ומענה ב' (עם הוספות רבות ובידורים נוספים), והוא יוצא לאור לעילוי נשמת אבי היקר ז"ל, ר' זאב וואלף בן ר' יצחק, שנפטר בשבת קודש פרשת יתרו, כ' שבט תשע"ו.

יהי רצון שהמבוארת כאן תעורר לבות הקוראים ודעתם, ויהי רצון מלפני ה' יתברך שנוזכה תמיד להיות מן המזכים את הרבים.

משה ניסן ווינער

עש"ק פ' יתרו, כ' שבט, ה'תשפ"ו

הַבְּהָרָה:

בכל פעם שהראשי תיבות "הפ"ז" מוזכר
בחיבור זה, הכוונה היא לספר הדרת פנים
זקן (לכותב הטורים - מהדורה רביעית מורחבת,
ה'תשפ"א)

תוכן ענינים

- ג פתח דבר.....
- ז הקדמות אחדות להבהרת הענין.....
- ט פרק א: לא בכח הקבלה כשהיא לעצמה, אנו באים בזה.....
- י פרק ב: אם בעלי הקבלה מחמירים יש להחמיר ג"כ כדבריהם.....
- יב פרק ג: במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים, דברי הקבלה יכריעו.....
- יח פרק ד: כשלשון התלמוד סתום וסובל ב' פירושים אז בודאי בעלי הקבלה יכריעו.....
- כ פרק ה: גם מרן הב"י מסכים שהכרעת ההלכה בכה"ג כדברי הזוהר.....
- כג פרק ו: הזוהר אינו מחולק בשום מקום עם הגמרא.....
- כח פרק ז: אין לפסוק כמרן הב"י נגד האריז"ל.....
- לג דברי סיום.....
- הגה"ק בעל "בני יששכר": "המקצר זקנו לא יזכה לתורה בשום אופן"**
- לט **נספח א: תשובת הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א**.....
- בירור שיטת מרן האריז"ל והגאון רבי יעקב חיים מבאגדאד בעל "בן איש חי" בענין חתיכת ותלישת שער הזקן
- הבא להלן הוא מהדורה בתרא של תשובה זוכפי שנדפסה בשו"ת וישב הים (ירושלים, עיה"ק, תשנ"ד), ח"א סימן י"ד.....
- לט
- א. לשונות האר"י ז"ל והרש"ש ז"ל בענין איסור גילוח ותלישת שערות הזקן / ב. קבלת זקני שער שהתשובה בענין היתר גילוח הזקן שבספר רב פעלים לא יצאה מתחת ידי הרי"ח טוב ז"ל / ג. בירור דעת האר"י ז"ל בענין זה שאסור לגלח אף באינו עוקר שער מהשורש / ד. ליי מוד זכות על התשובה הנזכרת שלא כיוון בה להתיר גילוח זקן של מעלה, ודין גילוח זקן של מטה לדעת האר"י ז"ל / ה. לברר דעת הרי"ח טוב ז"ל לפי ספרו הנדפס מחדש "תורה-לשמה" דאכן בזקן העליון אסור בכל אופן ובזקן התחתון מותר הגילוח וכל שכן שאין לחוש בו לשמא יעקור / ו. עוד בירורים בדעת הרי"ח טוב ז"ל לאור ספרו "תורה-לשמה" / ז. לסתור דברי מי שרצה לומר בדעת האר"י ז"ל דלקצץ הזקן במספריים אינו איסור אלא מדת חסידות בלבד / ח. דעת כמה מרבני האחרונים ז"ל שהבינו בכוונת האר"י ז"ל כמ"ש / ט. דברי סיום / י. דינים העולים
- ס המשך הדין בכ"ז בשו"ת וישב הים חלק ג סימן מ אות יד.....
- סג בענין שיעור אורך פאות הראש לדעת האר"י ז"ל.....
- מרן הגאון בעל "בן איש חי": מי שאין לו זקן "תהיה צורת פניו משונה ומכוערת"**
- עא **נספח ב: פסק דין גדולי דורינו בגדר ודין "מכונות גילוח"**.....

הכרעת הזוהר והמקובלים בענין גילוח וגידול הזקן – לאור ההלכה

טענה:

ידוע ומפורסם עד כמה החמירו בעלי הזוהר וגדולי המקובלים באיסור הסרת הזקן אף ע"י מספריים וסם וכו'. אבל תורה לא בשמים היא, ואין לנו עסק בנסתרות^[1] (ראה שו"ת חתם סופר חאו"ח סו"ס קנט^[2]).

מענה:

הקדמות אחדות להבהרת הענין:

א. בתשובה הנזכרת לעיל (חאו"ח סו"ס קנט), משמע דמרן החתם סופר דחה כל תוקף והשפעה לדברי הזוהר והמקובלים על חיוב גידול הזקן ואיחיתוכו, וכדאיתא בלשונו שם: "אין לי עסק בנסתרות." אמנם נראה דמרן החתם סופר חזר בו מדבריו בענין השפעת דברי הזוהר והמקובלים על חיוב גידול הזקן ואיסור חיתוכו בכל אופן, דהנה בתשובה שנתגלתה לא מכבר ונדפסה בספר שו"ת חתם סופר החדשות (מכון דעת סופר - ירושלים, תשמ"ט), סימן ל', לא נזכר שם כלל לשון זו ד"אין לי עסק בנסתרות" וכיו"ב; אלא אדרבה - שם כתב בלשון זה: "אך המקובלים ע"פ סתרי תורה החמירו מאד אפילו ליגע בשער אחד, ואומרים כי המה נגד י"ג תקוני דיקנא עילאה - י"ג מדות... ואמנם שומר נפשו ירחיק מהכיעור, וקדוש יאמר לו". [ומה שכתב שם לענין חילוק שבין ארץ הקודש לחו"ל - יעויין בספר הפ"ז, במילואים לחלק ג', טענה ומענה ה']. ועי' עוד לקמן

1. ע"פ לשון הש"ס חגיגה יג,א.

2. וז"ל שם: "אבל אשר שם פניו נגד מגולחי הזקן... מה שרמזו לספרי מקובלים שכ' שלא להושיט ידי בדקני כלל אין לי עסק בנסתרות... ומה אאריך במה שאין לי יד ושם".

מקומות אחרים בשו"ת חתם סופר שבהם השתמש באותו ביטוי, עי' או"ח סימן נה וסימן ק; יו"ד סימן רצד; ועוד. וידוע הפולמוס אודות ביטוי זה בתשובת מרן החתם סופר בנוגע מציצה בפה בספר יד אלעזר סי' נה (ומ"ש עליו בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' קנב; המאסף שנה ד סי' ה; שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קלא; ועוד. ואכ"מ).

במ"ש מרן החתם סופר שם "אבל מהם ומהמונם הותרה הרצועה לגמרי בכל ארץ אטלי" שכל חכמיה מגולחי זקן ונתלים באילן גדול ר' מנחם עזרי" בעל עשרה מאמרות אבי המקובלי שהוא הי' מגולח מבלי השאיר שיערה א' וכן העיד עליו היש"ר מקאנדי' באילים שלו והי' אומר שעפ"י חכמי המקובלים אין ח"ל ראויה לכך" - ראה בארוכה ספר הפ"ז ח"ג טענה ומענה ד וטענה ומענה ה. ובס' תשובות הגר"ח (תשובות ממרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל - תשובות חדשות סימן שצח, עמ' רז): "שאלה: מש"כ מרן באורחות יושר סימן הדרת פנים, צ"ע משו"ת חת"ס או"ח סו"ס קנ"ט. תשובה: רבים הכחישו זה".

ע"ד כל פרטי דברי מרן החתם סופר בתשובה זו, ראה בארוכה ספר הפ"ז ח"א בערכו (עמוד ריג-ריג ובמילואים לשם).

הערה 23.

ב. ליתר ביאור בכמה מהענינים המבוארים לקמן בקונטרס הזה, ראה תשובת הג"ר יעקב משה הלל שליט"א, המופיע בסוף חיבור זה ב"נספח א".

ג. חשוב להבהיר דכל השקו"ט בנוגע לתספורת הזקן במספריים וסם אינו נוגע כלל לענין השתמשות ב"מכונות גילוח" דימינו, דכל מכונות גילוח יש להן דין של תער ממש (ולא מספריים כעין תער) - ראה לקמן ב"נספח ב" ושם פסק דין ברור של גדולי דורנו בנדון ושכן דעת מרן החפץ חיים ומרן החזון איש ומרן ה"סטייפלער" ועוד. "יצוין שכשהביאו קול קורא זה קמי' רבינו [הגרי"ש אלישיב], והי' כתוב שם שהמכונות גילוח הם ב'חשש' איסור תער, סירב רבינו לחתום ע"ז, עד שיתוקן לאיסור 'ודאי' ולא בלשון 'חששא'" (ס' אשרי האיש - פסקי מרן הגרי"ש אלישיב - יו"ד ח"א עמ' קמג). ובלשון מרן הגר"ח קניבסקי (במענה על השאלה אם איכא במציאות "מכונות גילוח כשרה"): "החזון איש אסר כל מכונה וכ"כ כל גדולי הדור".

החזון איש ק"א כ"א מכונות גילוח וכ"כ פ"א גילוחי ה"ד ק"א

פרק א:

לא בכח הקבלה כשהיא לעצמה, אנו באים בזה

טענה הזאת הרי היא מופרכת מעיקרה, שהרי תשובתה בצדה, כי לא בכח הקבלה כשהיא לעצמה, אנו באים בזה, רק יען אשר יש ויש פוסקים רבים המחמירים בדבר מצד ההלכה [אף שאמת הדבר כי גם הפוסקים המתירים מצד עיקר הדין, קיימו וקבלו את הכרעת המקובלים וחששו לדעתם בחומרא זו].

ועד"ז השיב הגאון בעל שו"ת מנחת אלעזר על משיג א' שדחה דברי אביו הדרכי תשובה בנדו"ד, בטענה שפסק דינו לאסור מספריים וסם בהסרת הזקן מיוסד הוא על דברי המקובלים, וזה לשונו (בח"ב סימן מ"ח):

"... מה שכתב [המשיג הנ"ל] שהביא [הבעל דרכי תשובה] 'מספרי קבלה' לא ידעתי האיך טח עיניו מראות או רצה לעוות עיני אחרים, וכי המעשה רוקח על המשניות והשו"ת צ"צ הנ"ל שהביא שביאר באורך ההלכה וכן הרוח חיים על היו"ד להג"מ חיים פאלאג'י ז"ל שמביא שם ע"ז בדרכי תשובה 'ספרי קבלה' הם! וכן כל הפוסקים והשו"ת שהבאתי לעיל שמחמירים דבמספריים אסור ג"כ - כולם ספרי קבלה הם אצלו!"

וד"ל.

[ראה בארוכה בקונטרס "הכרעת ההלכה בענין הסרת הזקן במספריים וסם" לכותב הטורים (ניו יארק, תשפ"ה)].

פרק ב: אם בעלי הקבלה מחמירים יש להחמיר ג"כ כדבריהם

אפילו אילו יצוייר שהי' כל מקור האיסור להעביר הזקן במספריים וסם וכו' אך ורק ע"פ פסק הזוהר והמקובלים ולא מדברי הש"ס ופוסקים (ואין לך דבר שהוא רחוק מהאמת כזה, וכנ"ל) הרי אף בכה"ג מפורש בדברי הרדב"ז^[3] והכנה"ג^[4] והמגן אברהם^[5] והבאר היטב^[6] והשו"ע הרב^[7] והמשנה ברורה^[8] ועוד^[9] דהגם דקיי"ל דהיכא שהקבלה חולקת עם התלמוד והפוסקים^[10] הולכין אחר התלמוד, מיהו אם בעלי הקבלה מחמירים יש להחמיר ג"כ כדבריהם^[11].

3. שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' אף קנ"א (פ) וז"ל: "... ולעצמי אם הוא חומרא אני נוהג אותו".
4. בכללים בדרכי הפוסקים אות ב' וז"ל: "אם הקבלה חולקת עם הגמרא והוא חומרא אני נוהג אותו הרדב"ז ז"ל ח"א סי' פ".
5. שו"ע או"ח סי' כ"ה ס"ק כ' וז"ל: "... כתב בכנה"ג בכללי הפוסקים כל דבר שבעלי הקבלה והזוהר חולקין עם הגמ' הלך אחר הגמ' והפוסקים (רדב"ז ח"א סי' מט, פ. ספר יחסין. ר"י הלוי סי' מ"א. וכ"כ הרב ב"י כאן) מיהו אם בעלי הקבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ וכל דבר שלא הוזכר בגמ' ובפוסקים אע"פ שזכר בקבלה אין אנו יכולים לכוף לנהוג כן (רא"ם ח"א סי' א) עכ"ל". וכבר נתבאר דדין העברת הזקן שלא בתער הוזכר בפוסקים, ולפי כמה דעות כן מוכח מהגמרא, וכמבואר בספר הפ"ז בארוכה.
6. שו"ע או"ח שם אות י"ד וז"ל: "... כתב הכנה"ג... מיהו אם בעלי קבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ".
7. חאו"ח שם סעיף כ"ח וז"ל: "... ומ"מ אם בעלי הקבלה מחמירים יש להחמיר ג"כ אבל אין אנו יכולים לכוף את הצבור להחמיר".
8. שם ס"ק מ"ב וז"ל: "... כתב הכנה"ג... מיהו אם בעלי קבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ".
9. ראה הנסמך בפחד יצחק ערך "גמרא (קבלה)". אנציקלופדי תלמודית ערך "הלכה".
10. אבל דבר שאינו מפורש בש"ס אלא בדברי הפוסקים והוא היפך דברי בעלי הקבלה יש לפסוק כדעת חכמי הקבלה, וביאר מהר"י אירגאס בשו"ת דברי יוסף סי' ב' ד"אף שהרב הרדב"ז ז"ל כתב בתשובה וכתבה רבינו בכנה"ג בסוף ספרו בכללים בדברי הפוסקים סי' א' דהיכא דהקבלה חולקת עם הגמ' הלך אחר הגמ' אבל אם אין נזכר בגמ' ונז' בקבלה הלך אחר הקבלה וכו', יע"ש. מ"מ אין הדברים הללו אמורים רק בדבר המפורש בתלמוד והקבלה חולקת על תלמוד ערוך, אבל בדבר שלא נזכר בתלמוד רק בדברי הפוסקים ז"ל והם חולקים על הקבלה אפילו שהשוויו כלם לדעת א' עכ"ז לדברי הקבלה שומעים, וכן מתברר להדיא מדברי רבינו הגדול בב"י או"ח סי' קמ"א, שכתב וז"ל ומתוך דברי הרא"ש ז"ל שכתב רבינו יתבאר לך שצריך העולה לקרות בנחת עם הש"ץ כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. וכ"כ התוספות בסוף פ"ק דב"ב אבל בס' הזוהר פ' ויקהל כתב שאסור למקרי באורייתא בר חד בלחודו וכו' וכיון שלדברי הזוהר אסור לקרות אלא א' לבד ועכשיו שנהגו שש"ץ הוא הקורא העולה אסור לקרות אע"פ שלדברי הפוסקים צריך לקרות ואם לא יקרא כתבו דהוי ברכה לבטלה מאחר שלא נז' זה בגמ' להדיא לא שבקינן דברי הזוהר מפני דברי הפוסקים וכו' עכ"ל הרי דאפילו בענין ברכה לבטלה הסכימה דעתו על דעת בנמי לא מאחר שלא בא הדבר מפורש בגמ' אלא בדברי הפוסקים עם היות שהסכימו לדעת א' עכ"ז פסק שלדברי הזוהר שומעין". וכ"פ בס' מכתב לחזקיהו סי' ז'. שד"ח כללי הפוסקים סי' ב' אות י"ב, עיי"ש ובהנשמן שם.
11. וכתב בשו"ע הרב שם דאין אנו יכולים לכוף את הציבור להחמיר. ולהעיר משער הכולל פ"א (נעתק לקמן) שחרב כ"כ בשו"ע שלו במהדו"ק לפי הפוסקים וכששאלוהו ע"פ השיב לעשות כהמקובלים. ובודאי חייבים להחמיר אם כבר נהגו כן שהרי זה כמנהג ע"פ ספרים חיצוניים שעוקר הלכה וכמ"ש שחתם סופר בתשובתו חאו"ח סי' ל"ו, וראה ספר הפ"ח ח"ב פ"ח.

ומעשה באשה אלמנה ללא ילדים שנפלה לפני אחי בעלה ליבום, ואומרת שאינה רוצה לעשות חליצה מאחר והיא כבר זקנה ואין רצונה עוד להינשא. לפי פשט התלמוד אין לחייבה לעשות חליצה, אולם הרב עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (חאבה"ע סי' קכג אות א - ב) הביא מדברי הגר"ח פלאגי בשו"ת חיים

וכיון שהמגן אברהם וכל הנך גדולי רבותינו פסקו ג"כ כן שצריכים להחמיר כבעלי קבלה במקום שמחמירים, א"כ איך אפשר לדחות זאת כלאחר יד בטענה שאין לנו עסק בנסתרות, הלא מוטל עלינו חיוב בכגון דא לתת לב לעשות כדברי הבעלי קבלה במקום שמחמירים^[12].

מהי ה"מסורה" בידינו

של עולם התורה הליטאי בדבר החיוב
לגדל זקן, ועל מה תלויה ביאת משיח?

עדותו של מורינו ראש הישיבה הגאון רבי אליהו דוב (ר' אֶלְה' בער) וכטפוגל שליט"א (ראש ישיבת זכרון משה בסאוט פולסברג, מתלמידי המובהקים של מרן הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל ובנו של המשגיח של ישיבתו בלייקוואוד, הגאון ר' נתן מאיר וכטפוגל זצ"ל)

"ובאמת אנו רואים בכל דור, שיש הרבה יהודים ששומרים תורה ומצוות ואינם מעורבים עם הגוים במקומותיהם, אלא יושבים ומצפים לגאולה לעלות לארץ הקודש... אבל יש כאלו שבאמת אינם מצפים כלל לגאולה, .. וח"ו לא יזכו לראות בנחמת ישראל וגאולתם. ולכן צריך שלא להתדמות להגויים .. אלא לשמור על המסורה שיש בידינו ולהתנהג כיהודים בכל הענינים ולגדל פיאות וזקן, ובזה נזכה לגאולה"

(ספר אבן מאירה, רשימות מתורת מורינו ראש הישיבה
הגאון רבי אליהו דוב וכטפוגל שליט"א, פרשת לך לך, עמוד פח)

ושלום שציין דמהזוהר הקדוש והתיקונים מתבאר דבהיעדר החליצה יש צער לנפטר וכו', וכה סיום דבריו: "הראת לדעת כמה חמור עיכוב החליצה, ובפרט עניין הסכנה הכרוכה בזה למעכב באשר יש צער גדול למת, ובודאי דהמת לא ישקוט ולא ינוח עד אשר יניחו לו מעוצבו, ויתורו לו מנוחה בעולם העליון ע"י החליצה או היבום, כי כל דברי הפוסקים שאין כופין, הם המדברים אך ורק לפי פשטן של דברים, והרי בכל ענין שכזה, אנו אומרים שדברי הקבלה והזוהר"ק הם עיקר. ובודאי שמטעם זה תיקנו שם (בדברי הגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ושלום ה"ל) להשליש כל נכסי המת עד אשר יעשו לו מנוחת נפשו של המת, ע"י החליצה או היבום".

12. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. וכ"כ בנדו"ד בס' דברי חכמים סי' כ"ה בסול"ב ס"ק ו'. ובס' יד נאמן (בחלק החידושים ע"מ שבת) הביא פסק האריז"ל לאסור אפילו עקירה ותלישת שערות הזקן, וכתב ע"ז: "... והנה כבר נודע מדברי הרדב"ז ז"ל דכל שהוא חומרא ראוי לחוש אלי' אף שלא הזכיר בתלמוד כ"א בזהוהר".

[העירני ח"א מ"לבוש", "לבוש התכלת", סימן קע"ג: "וכל זה לדין הפוסקים המפורסמים, אבל יש אומרים עוד שע"פ קבלת הזוהר וסודותיו אשר לא הי' מפורסם בזמן הפוסקים אלא שנתגלה מקרוב, יש להחמיר. לפיכך אנו שזכינו בו, יש לנו להחמיר כמותו".]

פרק ג: במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים, דברי הקבלה יכריעו

על אחת כמה וכמה דבנדו"ד הרי הרבה מגדולי הראשונים והאחרונים נקטו להלכה שיש איסור גמור להסיר הזקן אף שלא ע"י תער, וכמובא דבריהם בספר הפ"ז.

והנה בכגון דא, כתבו גדולי הפוסקים בכלליהם, אשר במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים, דברי הקבלה יכריעו.

[וכן פסקו הרדב"ז^[13] והחכם צבי^[14], והביאום להלכה בשערי תשובה^[15] וביד אהרן^[16] ובמשנה ברורה^[17] ועוד^[18]].

ועפ"ז כתב בנידוננו הרב בעל חסדי דוד על התוספתא (מאת הגאון רבי דוד פארדו) בספרו שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סו"ס כ"ח: ". הנה כי כן אתה עתה ברוך ה' חזור חזור ואל תסתרך לבל הדור כי אתה הראית לדעת מתוך הסוגיא ומתוך עומק דברי הרמב"ם ז"ל דלא ימנע מאיסור דרבנן במספריים וכדמוכח נמי מדברי רבינו מוהריב"ל ז"ל ובפני"איתמר בדברי חד מגדולי הפוסקים הראשונים הוא הרא"ה ז"ל בס' החינוך ע"ש. ומעתה פשיטא דהכי נקטינן ולא יהא אלא ספק שקול

13. שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' אלף פ"ב (ה) וז"ל: "... וכיון שהיא פלוגתא דברי הקבלה יכריעו".

14. שו"ת חכם צבי סי' ל"ו: "... וצריך אני להודיע לשואל שאפילו אם היו דברי הזוהר הפך מהפוסקים לא הי' לנו להניח דברי הפוסקים בשביל דברים האמורים בסתרי תורה כי אין לנו בדיינים והוראות עסק בנסתרות, זולתי במקום שיש מחלוקת בין הפוסקים או נכון לסמוך על הכרעת הזוהר. וכן כתב הרב הגדול מוהר"ר דוד בן זמרא (הרדב"ז) . . בתשובה ח' כתב וכיון שהוא פלוגתא (רצה לומר בין הפוסקים) דברי הקבלה יכריעו, עכ"ל".

ושם בסי' ע"ד כתב החכם צבי: "... ולא שאני פוסק הלכות מתוך הזוהר אלא שהדבר מושכל ראשון והאמת עד לעצמו, ועוד כבר כתב הגאון הגדול מהרדב"ז כל מקום שאין הזוהר חולק על הגמרא פסקינן כוותי', דאפילו במקום שהפוסקים חלוקים הזוהר מכריע . . וחלילה למי שיש לו לב שיחלק בדברים אלו והחולקים בלא לב ידברו".

15. שו"ע או"ח סי' כ"ה ס"ק י"א.

16. או"ח מהדב"ב סי' ל"א אות ב'.

17. סי' כ"ה ס"ק מ"ב.

18. ראה הנסמן בפחד יצחק ערך "גמרא (קבלה)". אנצ"י תלמודית ערך "הלכה". וכ"כ בשדי חמד (כללי הפוסקים סי' ב' אות י"ג) וז"ל: "במחלוקת הפוסקים הקבלה מכרעת, עיין מכתב לחזקיהו בתשובה סי' ג'. פתח הדברי ח"א דף מ"ו ע"א וקט"ו ע"ג, אור לי סימן ס"ט. כל החיים דף כ"ו ע"ב. ועיין לקמן סי' ט"ו אות ט' ובשדי חמד בחלק אסיפת דינים במע' חירופין אות ג'". וכיו"ב בשו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן ב' שכתב כך:

"ישמעתי מהגה"ק מנאסויד זצ"ל שהך דאזלינן כש"ס דילן נגד הזוהר הוא כענין אין משגיחין בבת קול , וזה כשמנגד להלכה, כמ"ש התוס' (בב"מ דף נ"ט ע"ב ד"ה לא וכו') שבא לחלוק על דברי תורה עיי"ש, ובתוס' (יבמות דף י"ד ע"א ד"ה ר"י), וזה שבש"ס תא שמע וכוהר תא חזי, אבל במחלוקת הפוסקים שגם בנגלה יש מקום להך דינא שוב אינה בגדר תורה לא בשמים היא , שבכהאי גוונא הלכה כבת קול. ולפי עניות דעתי בתא חזי שהוא עניין ראייה ונבואה, כמו שכתוב [שמואל א' ט', ט'] "כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה". ויש לפרש בזה [שמות כ' ט"ז] וכל העם רואים את הקולות, לרמז לקבלת הנגלה והנסתר יחדיו ודו"ק".

בהבנת דברי הפוסקים או מחלוקת הרי כלל גדול לימדנו הרב מוהרדב"ז ז"ל ואחריו כל ישרי לב דכל דאיכא ספקא ומחלוקת בין הפוסקים הקבלה תכריע, וכבר ידעת כמה החמירו בזה בספר הזוהר הקדוש. וכ"ש הכא דמשמע ודאי דליכא ספיקא ולא מחלוקת כלל שגם הפוסקים שהזכירו לשון היתר ר"ל היתר מן התורה, ועוד קרוב לשמוע כפי מ"ש הרא"ה ז"ל שם דכוונת הרמב"ם היינו במספריים כעין תער ולפי"ז י"ל דמ"ש המתירים היינו כשאינו כעין תער וכ"כ בפסקי תוס' דמכות . .

וכ"כ בשו"ת קול מבשר (ח"א סו"ס י"ט): .. והנה כבר כתב בתשובת הרדב"ז הובא בשו"ת חכם צבי . . דבר שלא נזכר בפוסקים או שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי הקבלה יכריעו יעו"ש . . וא"כ גם בנידון דידן שיש מחלוקת בין הפוסקים פשיטא שיש לחוש לדברי הקבלה המכריעה לצד המחמירים."

וכדבריהם כתבו כן גם בנדו"ד במאיר נתיב^[19] וס' עמודי ארזים^[20], ועוד.

וכן כתב גם בשו"ת דברי יציב חיו"ד סקכ"ה (בנדון אם הבן מחויב לשמוע לאביו המצוה עליו לגלח זקנו אף בלא תער), דבפרט שבזוה"ק ובספרי המקובלים החמירו מאוד בזה, בכה"ג הקבלה מכרעת, כמבואר בשע"ת או"ח סי' כ"ה סקי"ד ע"פ שו"ת חכם צבי סל"ו, וסיים שם והארכנו בזה הרבה בתשובה אחרת, (בחלק או"ח סימן ב') ודו"ק.

[בהוספה להמובא ומבואר כאן דבמקום שדין מסויים אינו מפורש להדיא בש"ס, או שיש מחלוקת בין הפוסקים באיזה דין - לא שבקינן דברי הזוהר מפני הפוסקים, ודברי הקבלה יכריעו בין הפוסקים - -

הנה לאחרונה מצאתי (אגב לימודי) עוד דוגמא להאי כללא, והוא בחו"מ סי' ד סעי' א, בדין תובע, דאצלו מונח בפקדון איזה דבר מהנתבע, אי רשאי לעכב הפקדון בידו עד שיעמוד הנתבע עמו בדין. - דכתבו כל הפוסקים דהיתר גמור הוא (ראה רמ"א ושאר נו"כ הטושו"ע שם).

אבל אעפ"כ, הואיל ובש"ס אין מקור ברור להיתר זה (עי' חכמת שלמה שם) ובזוהר (פ' במדבר) אי' דאיסור גמור הוא [וי"ל דע"פ דברי הריטב"א בפרק הכותב יש למצוא לדברי הזוהר "פנים" גם ע"פ נגלה - ראה קצות החושן שם].

19. ע"ס נתיב מצותך פי"ח אות ל"ט: .. והפוסקים הביאו דאלו מרן הב"י הי' רואה דברי החינוך ותה"ד לא היו פשיט ל' להתייר במספריים בשו"ע. כי אפילו לא יהא אלא ספק שקול בהבנת דברי הפוסקים או מחלוקת הרי כלל גדול נקטינן דכל היכא דאיכא ספיקא או מחלוקת בין הפוסקים הקבלה תכריע. וכבר ידוע עד היכן החמירו בזה בזוהר הקדוש".

נקטו להלכה למעשה קצות החושן (שם) וערוך השולחן (שם סק"ב) ד"בעל נפש ירחיק מזה"; "בעל נפש יחוש לזה."

ומזה מובן לנדוננו, דין הסרת הזקן אף בלא תער, דע"פ דברי הזוהר והמקובלים איסור גמור הוא, וע"פ נגלה יש להכרעה זו (לא רק "פנים" בעלמא, כדוגמא הנ"ל, אלא) סמיכת פסק דין ברור של הרבה ראשונים ואחרונים שכתבו מפורש להלכה ע"פ נגלה דאסור. וק"ל.

וי"ל דלכן בדוגמא הנ"ל לא כתבו הקצוה"ח וכו' לשון "איסור" או חיוב להחמיר, כ"א רק ד"בעל נפש יחמיר" וכו"ב - דשם אין להכרעת הזוהר כ"א רק "פנים" ע"פ נגלה, משא"כ בנדו"ד, כפנים. ודו"ק]

עוד דוגמאות מהשפעת תורת הסוד על הכרעת ההלכה בפועל^[21] נשיאת כפיים בחו"ל

(ביטול מצוות ברכת כהנים בחו"ל בזה"ז מיוסדת בתורת הסוד)

אע"פ דאיכא מצוות עשה מן התורה שיברכו הכהנים את ישראל בכל יום בנשיאת כפיים (רמב"ם ריש הלכות תפלה; חינוך מצוה שע"ח; שו"ע או"ח סקכ"ח) - כבר נתפשט המנהג (בחו"ל) שאין הכהנים עולים לדוכן כי אם בתפלת המוספים דימים טובים, וכמה טעמים נאמרו [ומהטעמים - מפני שמנהג הכהנים לטבול קודם ובכל יום קשה להם לטבול בחורף (אגור הו"ד בב"י או"ח שם) וגם מטעם ביטול מלאכה (שם) ועוד י"ל משום שאז, ביו"ט, שרויים בשמחת יו"ט וטוב לב הוא יברך, משא"כ בשאר ימים שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם (רמ"א או"ח שם). וע"ע בשו"ת חת"ס חאו"ח סכ"ג ועוד]. אבל כבר כתבו כמה פוסקים שטעמים אלו דחוקים עד למאד [ראה ב"י או"ח שם "דחק עצמו לקיים מנהג מקומו ואינו מספיק" ושו"ת הרמ"ע מפאנו סצ"ה שהנהגת רוב העולם שאין כהנים עולים לדוכן בכ"י "מנהג גרוע הוא" "קפחינהו לכהנים בטעותא רבתא" [עד כדי כך שהגר"א מוויילנא ותלמידיו השתדלו להחזיר עטרה ליושנה, שיש להנהיג בכל העולם שישאו הכהנים את כפיהם בכל יום (פאת השלחן ס"ב סקט"ז) והי' מוכן לבטל תורה ותפלה ולסבב מעיר לעיר וממדינה למדינה להשפיע שהכהנים ישאו כפיהם לברך ברכת כהנים בכל יום (ס' הגאון החסיד מוויילנא עמ' קנג). עד שמעשי

21. הבא לקמן (בענין נשיאת כפיים בחו"ל, ישיבה בסוכה בשמע"צ ואכילת חדש בחו"ל) מיוסד על מאמרו של הרה"ג ר' חיים רפפורט בקובץ היכל הבעש"ט (כסלו, תשס"ד) עמוד סד ואילך.

ההשגחה העליונה הראו בעליל "שיש בזה איזה דבר סוד בסתרי השפעת הברכה היורד על ידי ברכת כהנים בחוץ לארץ, ואין אתנו יודע עד מה" (שו"ת משיב דבר ח"ב סו"ס ק"ד - ושם שפעם אחת הסכים הגר"א להנהיג נשיאת כפים בכל יום ועיכבוהו מן השמים ונלקח לבית האסורים. וכן בזמן אחר הסכים הגר"ח מוואלזין שביום המחרת יצוה לישא כפים ובאותו לילה נשרף חצי העיר ובית הכנסת, ע"ש. ועד"ז בספר עליות אליהו דף טז, סע"ב. ובערוך השלחן סק"ח ס"ד דכאילו בת קול יצא שלא להניח לנו לישא כפים בכל יום ורואים שמן השמים נגזרה כן, ע"ש).

ישיבה בסוכה בשמיני עצרת

אע"פ שנקבעה ההלכה בגמרא ופוסקים בנוגע לישיבה בסוכה בשמיני עצרת בחוץ לארץ: "יתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן" (סוכה מז, א וכן פסקו "שלשת עמודי ההוראה", הרי"ף והרמב"ם והרא"ש וכ"פ בטושו"ע ונ"כ) אכן בכמה מקומות באירופא ובארה"ב נהגו להקל בזה גם הרבה פרושים וקדושים אשר ידוע כי מחבבים מאד המצוות במסירות נפש ובפרט מצות סוכה ואעפ"כ מקילים בדבר זה (גם אלו המחמירים בשינה בסוכה למרות הקור בשאר ימי החג) ומקילים גם במקומות החמים ששם ישיבת הסוכות עריבות עד למאד ולא שייך שם ההסברות שנאמרו להצדיק המנהג לאכול חוץ לסוכה בשמע"צ מיוסד על מציאות הקור והצינה השכיח (ראה שו"ת נו"ב מהדורה קמא או"ח ס"מ; שו"ת תורת יקותיאל מהדורה תנינא או"ח סצ"ח; ועוד. ראה בארוכה בס' סוכת שלם סוף פמ"ג ובשו"ת שבסו"ס נטעי גבריאל הל' חג הסוכות). [וראה מה שקרא תגר "על המנהג של קצת אנשים שאינם אוכלים בסוכה בשמע"צ אפילו כשהזמן חם" - בשו"ת מהרש"ג או"ח ח"א סל"ה. אבל דברי המהרש"ג לא נתקבלו בהרבה קהילות קדושות הממשיכים במנהג רבותיהם שלא לאכול בסוכה בשמע"צ גם כשהמזג אוויר ערב בסוכה.] אך האמת יורה דרכו, דכיון שישנם טעמים מכריעים ע"פ תורת הסוד שלא לאכול בסוכה בשמיני עצרת (כמבואר בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד סל"א דלפי מ"ש מקובל אחד הישיבה בסוכה בשמיני מופרכת לגמרי, ע"ש; קונט' "מאירת עינים" הנדפס בס' הבעש"ט ח"א סמ"ז; ס' לבושי מכלול להגר"מ היבנער בקונטרס אחרון "מכללתא ומלבשתא" אות ח"; ועוד) - שוב סמכו על כל מה דאפשר להתיר האכו"ש בבית בשמיני עצרת (ובלשון השו"ת מנחת אלעזר שם: "ומי האיש הירא את דבר ה' הרואה דברים חמורים ונוראים כאלו על היושב בסוכה בשמיני עצרת יוצאים מפי גאון וגדול מהראשונים בקדושה וטהרה ולא יחרד לבבו, והגם כי אין לנו אלא דברי חז"ל בגמרא והנפסק בשולחן ערוך" ע"ש).

אכילת "חדש" בחו"ל

עוד דוגמא מענין הכרעת ההלכה למעשה ע"פ חכמת הסוד, יש להביא מדין אכילת "חדש" בחו"ל, דאם באנו לדון אך ורק על יסוד הגמרא והפוסקים, הרי

לשיטת רוב הפוסקים הרי האוכל מתבואה חדשה של גוים עובר על מצות לא תעשה מן התורה. אמנם למעשה, פוק חזי מאי עמא דבר - אע"פ שנתרבו לאחרונה הנזהרים מ"חדש" בחו"ל, מ"מ עדיין נוהגים הרבה יראים ושלמים שלא ליהרר מאיסור "חדש", ואדרבה, יש שנזהרים שלא ליהרר מאיסור חדש [ראה דרכי חיים ושלום סתתע"ג שיש מסורה ש"בעל דברי חיים מצאנו זי"ע הרעיש על האומר להחמיר בזמן הזה בחוץ לארץ בחדש" ובשו"ת אבני נזר חו"מ סקט"ו: "שמעתי בבירור, שמה שחסידי פולין אינם נוהרים באיסור חדש ... מאחר שזקיני הב"ח התיר אין לנו לחוש"]. ואולי י"ל ע"פ דברי הגה"ק מקאמארנא (פי' "אוצר החיים" עה"ת פרשת אמור כג, יד), דכיון שע"פ המבואר בקבלה אין איסור חדש שייך בתבואה של גויים, שוב סמכו בכל כוחם על שיטת הב"ח ודעימי והעלו על שולחנם "חדש" מתבואה של גויים (וע"ע סי' נטעי גבריאל שם).

הערה

ואף על פי שכתוב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן ג): "הנה פשוט [דמה שכתוב בכללי הפוסקים דכל מקום שיש מחלוקת בין הפוסקים] שהקבלה תכריע -- הוא ספר הזוהר והתיקונים, שהם דברי תנאים, אבל כתבי האר"י ופע"ח, אף שגדול מאד, הוא כאחד הפוסקים שרשאין לחלוק עליו אף בדברי קבלה, ולא לנו יתמי דיתמי לומר מי גדול ממי, לכן אין דבריו מכריעין יותר מכל רבותינו" [והסכים עמו בשו"ת יביע אומר (ח"ט או"ח סימן קה אות ד, וסימן קה אות ט) -

הנה יש להעיר, כי "מדברי החיד"א (ברכי יוסף סימן מו סקי"א) נמצא דלא כמ"ש האגרות משה מסברתו הפשוטה... ו[האגרות משה] חולק בסברא זו על החיד"א ושאר גדולי עולם שהלכו בעקבותיו (שו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סימן ב, כה"ח סימן כה אות עה, שו"ת מכתב לחזקיהו סימן ד) [שהחשיבו לדברי האריז"ל שיכול להכריע במחלוקת הפוסקים], ולביאורינו הנ"ל אז אף אם נקבל סברת האגרות משה דדברי קבלה היינו דברי הזוהר, בכ"ז מכיון שכל דברי האר"י המה לפרש דברי הזוהר וכ"ע מודו שהאריז"ל הבין הזוהר יותר טוב מכל המפרשים האחרים לזוהר, א"כ יש בכח האר"י להכריע במחלוקת הפוסקים כמו דברי הזוהר, ובזה מובן שאף האחרונים החולקים על חידוש החיד"א בדין דתורה לא בשמים וס"ל לאחרונים שאף בזה"ז יש האיסור דתורה לא בשמים היא, בכ"ז אין לזה שייכות לדברי הקבלה שנתגלו ע"י הזוה"ק ונתפרשו ע"י רבינו האריז"ל שהם הם דברי חז"ל שבתורה שניתנה לנו מסיני ע"י משרע"ה ועבר בקבלה מדור לדור עד הרשב"י וכו'" (הגר"ר יצחק מאיר מורגנשטרן בשו"ת ים החכמה - ירושלים עיה"ק,

תש"ע, סימן א אות י [ציין לדבריו בספר פתיחת האגרות לאג"מ שם]. ועיין בספר אגרות בעל התניא (סימן נו) וספר אגרות קודש אדמו"ר הזקן (אגרת נב - במהדורת קה"ת, תשע"ב), שכל דברי האריז"ל הם מפי אליהו ז"ל, והיינו כהנ"ל שקיבל על כולם הסכמה מאליהו ז"ל שזכה לכוין לפי האמיתי בדברי חז"ל שבזוה"ק כנ"ל. וע"ד מש"כ בעל התניא באגרתו שם שידוע לנו בבירור גמור שדעת הגר"א זי"ע אינו כן ואינו מאמין בקבלת האריז"ל בכללה שהיא כולה מפי אליהו ז"ל רק מעט מזעיר מפי אליהו ז"ל והשאר מחכמתו הגדולה וכו' עיי"ש - אך קבלתינו אינו כן, כמש"כ בעל התניא באגרתו זו ולדידן ודאי דיש לדברי האריז"ל כח להכריע במחלוקת הפוסקים כדברי הזוהר (שו"ת ים החכמה שם אות יא). ואמנם אף בדעת הגר"א זי"ע יש עדיין לדון ולומר שמודה שאפשר להכריע במח' הפוסקים עפ"י דברי האריז"ל, דהנה באמת כתבו תלמידי הגר"א זי"ע (הר"י חבר והרד"ל והלשם שבו ואחלמה) שאין הגר"א מחולק בשום מקום על האריז"ל (ויש להם ראיות לזה מדברי הגר"א עצמו) עכ"ד - עיין בארוכה מזה בשו"ת ים החכמה שם אות יב. וכן מבואר בקונטרס בירורי ענינים (סימן ט) בשם הגר"ש דבליצקי, דודאי האריז"ל נחשב לדברי קבלה, ודלא כהאגרות משה הנ"ל (הו"ד בספר פתיחת האגרות שם).

לעיון ברשימה ארוכה של דוגמאות שבהן נפסקה ההלכה כדעת האריז"ל, ראה בשו"ת וישב הים חלק ג' סימן מ.

מִרְן הַחֶפֶץ חַיִּים:

**ע"י הסרת הזקן - עושה חורבן ופגם למעלה ע"כ
יירא ויפחד איש אשר לב לו לעון החמור והמר הזה**

"גם צריך האדם לזכור כי כל עון ועון שאדם עושה לבד מה שגורם רעה לעצמו וכנ"ל עוד הוא פוגם למעלה בעולמות העליונים . . וכמה יתמה אז על נפשו כאשר יראה בעצמו אשר בשביל הנאה קלה דעוה"ז עשה חורבן ופגם למעלה בעולמות הקדושים, וכ"ש בענין זה שאמנם מבואר בזוה"ק ובספרי המקובלים שפוגם למעלה מאד, ומובן הדבר אחרי שהוא עצם תמונת האדם שקבע הקב"ה ותמונת האדם הלא מורה לקדושת נפשו כמו שכתב בצלם אלקים עשה את האדם, וע"כ יירא ויפחד איש אשר לב לו לעון החמור והמר הזה, ואם חטא ימהר לשוב, ואל יסתכל על חבריו הפתיים אשר יצרו גבר על שכלם" (קונטרס תפארת אדם פ"י).

פרק ד:

כשלושון התלמוד סתום וסובל ב' פירושים אז בודאי בעלי הקבלה יכריעו

ובפרט ע"פ מ"ש מרן הגאון רבי יעקב עמדין (יעב"ץ) בספרו "שאלת יעבץ" (ח"א תשובה מ"ז) דמה שאמרו דכשהמקובלים חולקים על הש"ס ופוסקים וכו' – על כרחך זהו דוקא כשהזוהר והש"ס מחולקים בפירוש, אבל כשלושון התלמוד סתום וסובל ב' פירושים אז בודאי בעלי הקבלה יכריעו שהפירוש גם בתלמוד כותי"י ולא נשוי פלוגתא. והעיקר אז כדברי בעלי הקבלה וצריכין לשמוע להם. [ואפילו כשמפרש הזוהר פירוש אחר שלא כדעת מפרשי הש"ס, הרי מאחר שלשון הגמרא סובל פירושו יותר יש לנו לקבל פירוש הזוהר מלקבל דעת המפרשים]. וסיים הגאון יעב"ץ "זהו דבר שאין לספק בו לדעתי".

והוסיף דיתירה מזו, "שאותן המפרשים עצמן, אלמלי ראו הזוהר . . אצלי אין ספק שהיו חוזרים מפירושם".

ובתוך דבריו שם כתב, שזוהי שיטת מרן הב"י, וגם שזו היתה כוונת הרדב"ז והחכם צבי וכו' הנ"ל כשכתבו דכשיש מחלוקת בין הפוסקים דברי הקבלה יכריעו, שאם יש חילוקי דעות בין הפוסקים, הרי מזה מוכח שדברי הגמ' סובלים ב' פירושים, ואז דברי בעלי הזוהר מכריעים שהפירוש האמיתי בהתלמוד הוא כדבריהם^[22].

וא"כ בענינינו כיון שבלשון הש"ס והמשנה במכות "אינו חייב עד שיטלנו בתער" יש לפרש שחיוב מלקות ליכא, אבל איסורא מיהא איכא גם במספריים וכו' וכמ"ש כל הנך רבנותא גדולי הראשונים והאחרונים (מובאים בספר הפ"ז ח"א ערך "רמב"ם" אות ב' ושם ח"ב פ"ב, עיי"ש) ועד שבאו למסקנה ד"גוף הדין דהיתר גלוח פאות הראש והזקן במספריים אפילו שלא כעין תער אין לו שורש כלל בגמרא

22. הביאו בזה בכ"מ, וז"ל בשלימות: ". אמנם דוקא באופן זה כשאין לנו נטות ממשעול המחלוקת ואין אנו יכולין להשוות בין התלמוד והמקובלים שעל כרחנו אנו צריכים או להחזיק במחלוקת כזו שהיא לשם שמים שסופה להתקיים . . משא"כ במקום שדברי התלמוד סתומים וחתומים וסובלים פירושים שונים. והמפרשים נדחקו אל קיר הבנתם לפרשו ע"פ סברתם ולא ידעו מהזוהר כלום, וזכינו שראינו הזוהר מפרש פירוש אחר בדברי הגמ', ולא כחולק אלא כמפרש לשון הגמרא הסתום, למה יגרע חלקו, ומה נלטרון בחקן, מכל המון המפרשים. הבעבור שדבריו דברי קבלה, נדחם בשתי ידיים, דל קבלה מהכא, מכדי שקולים הן, ולמה לא נשמע לראשונים ולפידוש קדמון אפילו לא הי' ראי' לזה יותר מזה. הלא יש לנו לעשות בכזה כדברי הזוהר, אחר שאינו חולק. וכדמשמע ג"כ מלשון תשובת א"מ הגאון [החכם צבי] הנ"ל, והרדב"ז. וס' יחסין. (ואחרון חביב הרב"א באו"ח סכ"ח לענין סח מברך שתיים יע"ש ביחוד כי ממנו סיוע ברור למ"ש) שמדבדי כולם נלמוד שאין להתיר נגד הזוהר ולעשות מעשה שלא כדעתו, אלא דווקא במקומות שברור לנו שהתלמוד חולק (וראי והגון להשתדל בכל מאמצי כחנו להשוותם אם אפשר. כמצווה עלינו בכל מקום להטיל שלום. בפרטות בין ת"ח המרבים שלום). אבל במקומות שאין הדבר ברור לפנינו שחולק, ואילו היו הפוסקים מחולקים אם חולק או אינו חולק. יכריעו דברי המקובלים כדברי האומר שאינו חולק, וכ"ש וכן בדין כשמפרש בו פירוש אחר שלא כדעת המפרשים, מאחר שלשון הגמ' סובל פירושו. יותר יש לנו לקבלו מדעת המפרשים, זהו דבר שאין לספק בו לדעתי, ועוד שאותן מפרשים עצמן אלמלי ראו הזוהר אולי לא פירשו לנו כך. ולא עוד שאצלי אין ספק שהיו חוזרים מפירושם".

ופשט הגמרא משמע להיפך" – א"כ צריכים לפרש כן בגמרא כדי שלא יסתור למ"ש בזוהר ובקבלה שאסור לספר זקנו כלל, וכמ"ש הגאון רבי יעקב עמדין בשאילת יעבץ הנ"ל שבכה"ג העיקר להלכה כבעלי הקבלה, כיון שגם בגמ' יש לפרש כן כנזכר וא"כ הלכה כהזוהר שאין להעביר זקנו וליגע בו גם במספריים וכו', ופלא על הטוענים טענה זו דאין לנו עסק בנסתרות^[23].

23. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח, הביאו בעמודי ארזים דף ס, ב.

ובשו"ת מנחת אלעזר שם סוסי' ע"ח החזיק הגאון המחבר את דבריו בזה, וז"ל: "... ואשר שאל בראותו דברינו (עי' בחלק הלז בתשובה סי' מ"ח בד"ה ומענה אבוא על דברי וכו') ובד' החת"ס ז"ל לענין מ"ש בזוה"ק ווי לי' למאן דאשיט ידי בדיקני' וכו' וכו'. והנה ראיתי עוד בדברי הגאון החת"ס זצ"ל (בתשובה ג"א בחאו"ח) וכ' וז"ל ויפה כתב פר"מ על שכנגדו הביא מכתבי האר"י וכ' עליו פר"מ עם נעלמים לא אבוא יפה דיבר וכן אני אומר כל המערב דברי קבלה עם הלכות הפסוקים חייב משום זורע כלאים פן תוקדש המלאה הזרע אשר תזרע ולעומת זה המערב ספרי הגיון עם דברי תורה כאלו עובר על חורש שור וחמור יחדיו ואם הוא מנהיג ישראל מנהיג בכלאים עכ"ל החת"ס. והנה מ"ש כל המערב דברי קבלה עם ההלכות חייב משום זורע כלאים וכו' חס לי' להגאון הצדיק ז"ל להיות כוונתו בפשיטות וכי מרנא המגן אברהם שמלאים דבריו בשו"ע או"ח מכתבי האריז"ל להלכה בהרבה מקומות וכן מרן הב"י ושאר הפוסקים שהביאו מהזוה"ק והאריז"ל למנהג הלכה בספריהם על כל אלו יאמרו שהיו זורעי כלאים ח"ו אלא במחכ"ת גאוננו וצדקתו פלטה קולמסו ורק דרך צחות משום סיפ'י דדבריו מחמת שרצה להרעיש על המערבים דברי הגיון והשכלה כמו שנראה שם כן י"ל בע"כ, ובאמת לענין קבלה וספרים במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים בודאי הקבלה יכריע להלכה וכמ"ש שם בסי' מ"ח מדברי השאילת יעבץ זצ"ל... "עיי"ש. וראה לקמן הערה 46 שפסקו הלכה של החת"ס סופר מכוונים ע"פ קבלה, וראה ספר הפ"ז ח"א ערך "חתם סופר" אות ב' מספר 3 שבכמה תשובות גם מרן החת"ס חשש לדעת המקובלים.

וראה שו"ת שבט הלוי ח"א סי' ב – שם כתוב ליישב דברי החת"ס באו"א. שם נתבאר אשר דברי החת"ס לא מוכיחים כפי המנחת אלעזר, דכל גוף דבריו לא באו אלא להשיב לשכנגדו שהביא מדברי האריז"ל, ולא רק לאלו שמערבים ספרי הגיון ותורה, כמו שרצה המנחת אלעזר לתרץ. ואח"כ המשיך בשו"ת הנ"ל שלא רק בתורת הנגלה והנסתר אסור לערב, אלא גם בתורת הנסתר גופא, והביא הקדמת הרמ"ק [כ"כ בשו"ת הנ"ל, ולכאורה כוונתו הוא לרמ"ע מפאנו] בספרו פלח הרמון שכתב וז"ל: "וכשם שאסור ונמנע לצרף ולערבב פשטי הקמחי עם הפרדס אלא טוב אשר נאחו בזה וגם מזה אל תנח ידינו האי כי אורחי' והאי כי אורחי', כך אסור ונמנע לצרף ולערבב חכמת האריז"ל לא מיני' ולא מקצתה עם ספר הזה וכל דכותי', ועל דבר זה נכתר ברית". ובשו"ת הנ"ל מבאר הטעם, כי הרמ"ק ז"ל דרש כל ימיו בעולם אחר, ואסור לערבבם כשם שאסור לערבב הפשט עם הנסתר. ואח"כ המשיך שע"כ לומר דודאי במקום שהקדמונים עיי' ידיעתם גם בקדושת תורת אמת יעב טעמא לתורת הנגלה או נתנו טעם ע"פ הקבלה למצוא ממצות התורה, או שעיי' ידיעתם באורות הזוה"ק והקבלה הנהיגו איזו הנהגה טובה, בזה אנו מצויים ועומדים לשמוע דבריהם כי חכמי אמת הם, ומזה המין הוא שהב"י באו"ח וכן המג"א מלאים על כל גדותיהם. אבל מי שלקח איזה הקדמה מכתבי האריז"ל אשר שגבה מאתנו באיזה עולם היא נשנית ובאיזה מצב מהעולמות, ומפרש בזה הלכה פסוקה או מצוה ממצות התורה אשר לו היינו יודעים פנימיות המצוה או ההלכה, הי' פנימיותה באור ועולם אחר לגמרי, אלא שאנו כעוורים הממששים באפילה, והרי הוא זורע כלאים ממש. ע"כ התוכן משו"ת שבט הלוי הנ"ל בפי' כוונת החת"ס שכל המערב קבלה ונגלה חייב משום כלאים.

פרק ה:

גם מרן הב"י מסכים שהכרעת ההלכה בכה"ג כדברי הזוהר

נתבאר לעיל דזה שאנו רואים שיש חלוקי דעות בין הפוסקים בנדו"ד מוכיח דאינו נמצא מפורש בהדיא בדברי המשנה או הגמרא שיש או היתר או איסור להעביר הזקן שלא בתער.

והנה בכגון דא כתב מרן הב"י (או"ח סי' קמ"א) וז"ל: ומתוך דברי הרא"ש ז"ל שכתב רבינו יתבאר לך שצריך העולה לקרות בנחת עם הש"ץ כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. וכ"כ התוספות בסוף פ"ק דב"ב אבל בס' הזוהר פ' ויקהל כתב שאסור למקרי באורייתא בר חד בלחודוי וכו' וכיון שלדברי הזוהר אסור לקרות אלא א' לבד ועכשיו שנהגו שש"ץ הוא הקורא העולה אסור לקרות אע"פ שלדברי הפוסקים צריך לקרות ואם לא יקרא כתבו דהוי ברכה לבטלה, מאחר שלא נזכר זה בגמרא בהדיא לא שבקינן דברי הזוהר מפני דברי הפוסקים וכו', עכ"ל^[24].

הרי דאפילו בענין ברכה לבטלה [כשהזוהר מיקל] הסכימה דעתו דעת עליון דמאחר שלא בא הדבר מפורש בגמרא אלא בדברי הפוסקים עם היות שהסכימו לדעת א' עכ"ז פסק שלדברי הזוהר שומעין^[25] א"כ כ"ש בנידון שלפנינו שהזוהר והמקובלים מחמירים, והפוסקים אינם מסכימים לדעה א' להקל אלא אדרבה הרבה מגדולי הפוסקים כותבים לאסור הסרת הזקן במספריים וסם וכו'.

ואפילו בשאלת ביטול מ"ע של הנחת תפילין פסק מרן הב"י (או"ח סימן ל"א ד"ה וחולו של מועד) אחר שהביא דעות הפוסקים אם להניח תפילין בחוה"מ: ". . שמעתי שמקודם היו מניחים אותם כדברי הרא"ש ואח"כ מצאו שכתב רשב"י במאמר אחד שאסור להניחם בחוה"מ וע"כ נמנעו מלהניחם בחוה"מ . . [ומסיק מרן הב"י] . . ומאחר שבתלמודא דידן לא נתבאר דין זה בפירוש מי יערב לבו לגשת לעבור בקום עשה על דברי רשב"י המפליג כל כך באיסור הנחתם".

וראה מ"ש מרן הב"י בטור או"ח סי' כ"ה^[26] ובטור אה"ע סי' כ"ה^[27]. ואנו רואים במוחש בעינינו עד כמה שחייב וחשש מרן הב"י לדברי הזוהר^[28] ק' תמיד^[28].

24. וראה בד"מ שם.

25. שו"ת דברי יוסף סי' ב'.

26. הביאו בשאלת יעב"ץ – נעתקו דבריו לעיל הערה 22.

27. בבדק הבית שם וז"ל: "אילו הי' ר"י רואה מ"ש הזוהר בעונש המוציא זרע לבטלה כי הוא גדול משאר עבירות שבתורה לא הי' כותב זה שכתב". ובנדו"ד ראה לעיל ח"ב פי"ג כמה הפליגו הקדמונים בהעונשים קשים ונוראים ר"ל למי שמגלח זקנו במספריים וכו'.

28. ראה מראית העין (להחיד"א) חלק הליקוטים אות ז'.

וראה ספר הפ"ז ח"ג בטענה ומענה א' אות ד' ולהלן פרק ז', דשם נתבאר דאף דקבלנו הוראת מרן הב"י היינו דוקא בדבר שאינו חולק עם רבינו האריז"ל אבל אם הם חלוקים בדבר נקטינן כרבינו האריז"ל משום דפשיטא לן דאילו נודע מרן דעל דרך האמת הדין הוא כן אף הוא הי' מורה כן, עיי"ש בארוכה ושם נסמנו מקורי הדברים.

ועאכו"כ כאשר י"ל שפסק הזוהר והאריז"ל לאסור הסרת הזקן אף שלא בתער הי' (לא רק ע"פ קבלה כ"א גם) מדינא, וכפי שהובא בספר הפ"ז ח"א בערכם, עיי"ש.

וראה עד כמה שהפליג בכלל הזה בשו"ת משאת בנימין (תלמיד הרמ"א והמהרש"ל [שה"ג להחיד"א בערוכ']) בסימן ס"ב וז"ל: "... כל הרוצה לפסוק הלכה ולהכריע היכא דאיכא פלוגתא דרבוותא זה לא יתכן כי אם באחד משלשה דרכים... (ב) אפילו בלא הוכחה וראי' אלא כיון דחזינן דאיכא רוב מנין ורוב בנין פסקינן הלכתא כוותיהו דיחיד ורבים הלכה כרבים... הדרך השני לילך אחר רוב מנין ובנין הרי לפניך ספר הזוהר שהוא שקול יותר מכל המחברים שאחר חתימת התלמוד ואם יהיו כל המחברים בכף מאזנים א', וספר הזוהר לבדו יעלה בכף שני' מכריע את כולם, והרי הוא עדיף מרוב מנין ובנין וכמו שכתב ב"י דאזלינן בתר דעת הזוהר נגד שאר מחברים, וק"ו בנדון שלפנינו דאיכא רבוותא טובא ורבים שמסכימים לדברי הזוהר".

ועד"ז מצינו בשו"ת דבר שמואל (לרבי שמואל אבוהב) סימן ע"ד^[29]. ועוד^[30].

29. וז"ל: "...ומלבד כל אלה כדאי הוא ספר הזוהר אשר זרח בקרב בני עמנו ללמד דעת ויראת ה' לסמוך על אזהרותיו ולהשמר מאד על נפשותינו מהם במה שלא מצינו חולק עליו ממשנה וגמרא, כמו שכתב בס' יוחסין, מידי דברו בחבור הקדוש הנזכר, וז"ל: וכבר הוא מוסכם בישראל שהדבר שלא יחולק על התלמוד ואין מפורש בתלמוד ומצאנוהו שם [בזוהר] שמקבלין אותו, ע"כ. והמאור הגדול מוהר"ר יוסף קאדו בטואו"ח סי' ל"א לענין הנחת תפילין בחוה"מ כתב וז"ל: ומאחר שבתלמודא דידן לא נתברר דין זה בפירושו. מי יערב לבו לגשת לעבור בקום ועשה על דברי רשב"י המפליא כל כך באיסור הנחתם, ע"כ".

וז"ל ס' יוחסין הנ"ל (להחכם רבי אברהם שווק"ט) הביאו הגאון בעל סדר הדורות, וז"ל: "ובעבור זה דברי הזוהר יותר אמיתיים כי הם דברי אחרונים שראה את המשנה ופסקו הלכות וכבר מוסכם בישראל שהדבר שלא יחולק על התלמוד ואינו מפורש בהתלמוד ואם מצאנו מפורש בקבלה מקבלין אותו, כמו אמר של גאל ישראל אע"פ שרש"י ור"ת ובה"ג הזכירו לאמרו הואיל וברמב"ם לא הזכיר לכן פסק הב"י בהשו"ע ע"פ הזוהר שלא לאמר אמר אחר גאל ישראל, וכן בתפילין בחוה"מ שבתלמוד אינו מפורש אנו לוקחים סברת הזוהר". הביאו גם בס' מצרף לחכמה (להי"ר מקנדי"י) דף כ"ב (בשם ס' שלשלת הקבלה). שו"ת דברי יוסף סי' ב'. ועוד.

30. ראה בפתיחת ספר הפ"ז במכתבו של הג"ר מנשה קליין זצ"ל (מחבר ספרי משנה הלכות ושו"ס), וז"ל: "ובפרט שבס"ד הזוהר מן האוסרים וע"פ קבלה יש בזה ענינים גבוהים נשגבים ובגולה אינו מבואר להיפך שיהא מצוה לגלח וכיון שכן חס מלהעביר אפילו במספריים. וידוע מה שכתב בעל משאת בנימין זצ"ל סי' ס"ב וז"ל הדרך השני לילך אחר רוב בנין ומנין הרי לפניך ספר הזוהר שהוא שקול יותר מכל המחברים שאחר חתימת התלמוד וא"כ יהיו כל המחברים בכף מאזנים אחד וספר הזוהר לבדו יכריע את כולם והרי עדיף מרוב בנין כמ"ש הב"י דאזלינן בתר הזוהר נגד שאר מחברים ועיין ד"מ או"ח סי' קמ"א אות ב' ועיין שאילת יעב"ץ ח"א סי' מ"ז ובשו"ת חכ"צ סי' ל"ו וש"ע א"ח סי' כ"ה במג"א שם ובכנה"ג בשם הרא"ם ועיין ח"ס או"ח סי' ל"ו לענין שערות באשה בארצותינו שחשו זוהר וכו' ואפשר מה"ט שבזמן אותן הפוסקים המקילים עדיין לא זכו לספר הזוהר הק' אבל כעת שכבר זכינו לספר הזוהר וראינו גודל החומר שלא לגזוז הזקן מכל וכל ודאי עלינו לכוף ראשינו לדברי הזוהר ובפרט למי שאבותינו נהגו כן הו"ל בכלל מנהג אבות".

ועפ"ז כתב בנדו"ד בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ה סימן פ"א): "... הרי בכל דיני התורה מצינו שעשו חז"ל סייג וגדר וכאיתא ביבמות (דף כ"א) ורק במצוה זו לא מצינו בש"ס סייג וגדר. אכן בזוהר איתא שהחמירו בזה והרי הזוהר גם הוא דברי חז"ל כמו כל הש"ס רק היכא שהזוהר חולק עם הש"ס אזי קיימא לן כהש"ס וכמבואר בפוסקים אבל היכא שאין הש"ס חולק בודאי עלינו לעשות כמפורש בזוהר. ולפי"ז הרי זה דין גמור שלא לספר הזקן במספריים."

וכדבריו מצינו ג"כ בחידושי מהרי"א הכהן (סימן א') שכתב: "... ובר מן דין שפיר כתב הדרכ"ת נ"י כיון דע"פ הזוהר הקדוש איכא איסורא לגלח הזקן בלי תער, א"כ אף אם ליכא ראי' מהש"ס דילן לאסור עכ"ז כיון דלא מצאנו שיהי' היתר בגילוח הזקן, מהראוי לנו לפסוק כהזוהר הקדוש, ובאמת פליאה נשגבה ע"ד החתם סופר שדחה דברי המקובלים, הרי כיון דלשיטת החינוך איכא איסורא דאורייתא א"כ אין לנו ראי' מש"ס דילן להיפך מהזוהר הקדוש, מדוע לא נפסק כוותי"ם."

ועד"ז כתב בס' שמירה טובה (ע' 89): "... גם את זה לא אוכל להבין ואצרף גם את זה בשאלתי לרבים, באיזה כח ורשות ניתן לנו לא לציית ולא לשמור דברי הזוהר הקדוש, הלא הם המה התנאים בעצמם הנמצאים בש"ס בבלי שלנו, ומפיהם אנו למדים כל התורה שבעל פה, ואסור לנו לזוז מדבריהם הבווערים כגחלי אש, ואם כי יש רבים מהמון העם שאומרים אין לנו עסק בקבלה ודי לנו אם נשמור דברי הגמרא, ואפשר שכן ראוי לפסוק כבעלי הגמרא כנגד בעלי הקבלה במחלקתם כמבואר בשולחן ערוך שכן הלכה. . . אבל כל זה במקום שיש מחלוקת ביניהם אבל בנידון דידן בגלוח הזקן עלידי סם אין שום מחלוקת ביניהם, כי לא מצינו שום תנא בגמרא בשום מקום שיאמר מותר לכתחלה ע"י סם לעשות כן להנאת היצה"ר והגוף החומרי שיום מחר יכוסה בעפר ותאכלנו רימה ר"ל, ולמה אנו משליכין מאתנו מאמרי הזוהר הקדוש. ולכן ארשום איזה מאמרים מדברי הזוהר הקדוש מענין פאת הזקן, אולי יועילו הדברים וישמעו ויראו. . . [ראה ספר הפ"ז ח"א ערך "זוהר"]."

וכ"ה בס' עמודי ארזים (דף ס'): "... אבל במקום שיש גם בש"ס כן כדברי הזוהר ואיזו פוסקים באמת פירשו כן אז הלך אחרי הזוהר והוא יכריע עיי"ש, ועיי"ל שכתבנו דהאוסרים במספריים מביאים ראי' לדבריהם מדברי הש"ס, א"כ הזוהר הקדוש והאריז"ל הם מכריעים, וגם מרן הב"י ז"ל הוא שכותב (בב"א או"ח סי' קמ"א בד"ה ומתוך) וז"ל: דבר שלא נזכר בתלמוד בהדיא לא שבקינן דברי הזוהר מפני דברי הפוסקים, עכ"ל. ובנדו"ד כ"ש כיון שהמחמירים מביאים ראי' מדברי הש"ס א"כ בודאי הלכה כזוהר ואצ"ל שהוא מכריע ביניהם בין הפוסקים והלכה כזוה"ר הרקיע."

פרק ו:

הזוהר אינו מחולק בשום מקום עם הגמרא

ובעומק יותר, יש לבאר ההכרח שהפירוש בהמשנה והגמרא בנו"ד הוא כמו שפסקו הזוהר הקדוש וכל המקובלים, ע"פ הידוע שהזוהר הקדוש אינו מחולק בשום מקום או בשום אופן עם הגמרא^[34].

והסברת הענין היא^[32], שלא זו בלבד שסודות התורה הם "תורה אור" מאירים התלמוד בבלי^[33], אלא עוד צריך לדעת כי נגלה דתורה ונסתר דתורה אינם ב' תורות ח"ו אלא תורה א' ממש ואין הפרש ביניהם כלל וכלל^[34]. ויתירה מזו, דהלא פנימיות התורה הרי היא שרשה ונשמתה של נגלה דתורה^[35]. וידוע דכל התנאים ואמוראים הי' פסק דין שלהם רק ע"פ הבטם בשורש החכמה שבתורה כמו שהוא למעלה (רק שבהתלמוד הליבושו הדברים מאוד שאינו ניכר כלל כי הם המדברים סודי התורה)^[36], "רבנן דמתניתין ואמוראין כל תלמודא דלהון על רזין דאורייתא

31. ומ"ש הרדב"ז ושאר הפוסקים דכל מקום שהקבלה חולקת על הגמ' הולכין אחר הגמ' כו' - זה לא יתכן במציאות, "אא"כ שגם בגמ' יש פלוגתא" (ערוך השלחן או"ח סי' כ"ה ס"ק כ"ט).

עו"ל: "זו לא יתכן במציאות זולת במקום שרשב"י חולק מפורש בגמ' אז גם בזוהר הולך אחר שיטתו כי הוא תנא ופליג בדרך פלוגתא של תנאים שאע"פ שאלו ואלו דברי אלקים חיים שיש לכל א' טעם ע"פ נסתר למעלה בשרשו מ"מ הקבלה שהלכה לפי כללי התלמוד... אבל בדבר שרשב"י אינו חולק בגמרא אינו חולק גם בזוהר הקדוש, כי כל דיני התלמוד מיוסדים ע"פ סודות עליונים... (ס' ויכוחא רבא מכ' שני). והשווה: שאילת יעב"ץ ח"א סי' מ"ז, שו"ת רש"ל סי' צ"ח, אבל בנו"ד בדין העברת הזקן, הרי לא מצינו שום פלוגתא בגמ' אם יש איסור במספריים וסם וכו' (וכ"ש דלא מצינו דעת יחיד דרשב"י דס"ל כן נגד חביריו) - ואדרבה הלא לשון המשנה והגמ' סתומים בדין זה ויכולים לפרשו בב' אופנים וכנ"ל בפנים (פרק ד').

32. הבא לקמן בפנים ובהערות (ע' הערה 47) מיוסד בעיקר על הקדמתו של הרה"ג ר' יהושע מונדשיין ז"ל למפתחות ללקלוי"צ - אה"ק, תשל"ג (באיה שייניים והוספות וכו').

33. הקדמת הרח"ו לשעה"ק. וז"ל: "וכמ"ש חז"ל במחשכים הושיבני כמתי עולם זה תלמוד בבלי אשר אינו מאיר אלא ע"י ספר הזוהר הם הם רזי תורה וסתרי' אשר עליהם נאמר ותורה אור". וראה רמ"ז לזח"פ, א. קה"ע, לירושלמי חגיגה פ"א ה"ז. ובפי' הגר"א למשלי ה, יח: ". וזהו אע"פ שיהא מקורך ברוך ותהי' כמעין הנובע ותבין הסוד על מכונו אז ושמה מאשנת נעוריך כלומר במה שחדשת ע"פ פשוט כשתבין הסוד תראה הפשוט איך הוא נכון ואמת ואיך אין בה יתיר כלל ותשמח אז יותר בהפשוט שחדשת מנעוריך". וראה לקמן הערה 42.

34. ראה מקומות המסומנים בהערות הבאות. המובא בהקדמת הרב זיס לס' שלחן הטהור (להגה"ק מקאמראט) על שו"ע או"ח.

35. זח"ג קנ"ב, א: "כל מלין דאורייתא מלין עלאין אינון ורזין עלאין", עיי"ש. ובהקדמת הרח"ו לשה"ק: "ואל יתמה האדם בראותו בס' הזוהר איך קורא על המשנה שפחה וקליפין, כי עסק המשנה כפי פשטי' אין ספק שם לבושין וקליפין צוניים בתכלית אצל סודות התורה הנגזים ונרמזים בפנימיותה כי כל פשטי' הם בעוה"ז בדברים חומריים וסתומים וכו' ", עיי"ש. ובפי' הגר"א למשלי ד, כ"ב: ". למע' אמר הב' תורות בפנימיות וחיצוניות ואמר שכן ג"כ באדם פנימיות וחיצוניות גוף ונפש וזהו כי חיים הם למצואיהם הן הסודות שהן הפנימיות הן ג"כ חיים לפשט שהיא הפנימיות לכל בשרו שהוא הגוף וחיצוניות".

36. שאילת יעב"ץ ח"א סי' מ"ז, שם הגדולים להחיד"א ערך "ספר הבהיר", שו"ת אבני נזר חיו"ד סי' תס"ט סק"ז, וראה ס' תורת העולה ח"ג פנ"ה. ובס' הקנה דף ע"ד, ב אי' שהתנאים למדו במתיבתא דרקיע. ועוד בכ"מ.

סדרו ליי"י^[37]. וכאשר סובב הולך ספר "הקנה" לקבוע "שכל התלמוד סודות עמוקים"^[38]. ואפילו הדברים בש"ס הבאים כסימן בעלמא מיוסדים על סודות התורה^[39].

[ומובן, שאין מכ"ז סתירה לכלל הידוע ד"לא בשמים היא", ו"אין משגיחין בב"ק", וכדומה. ואכ"מ]^[40].

וזה מחייב, שאין דבר הבא בקבלה שלא יוסיף וישתלשל בתורה הנגלית, ויחדין יהיו תואמים כתר"ג אברי הנפש עם תרי"ג אברי הגוף^[41], ובלעדה א"א להבין אמיתות תורה הנגלית^[42]. וכמ"ש הגר"א ז"ל: "כי כאשר יבין הסוד על בוריו יהי' לו הכל אצלו על בוריו הפשט והרמז ודרוש וסוד אבל כל זמן שלא יבין הסוד אפילו הפשט אינו ברור בידו כמ"ש בזוהר משפטים"^[43]. ויש לאחד לחלוטין את

37. רע"מ בזח"ג רמד, ב. הביאו הרח"ו בהקדמתו לשה"ק. ובכ"מ.

38. דף ז', א. וראה ס' דברי תורה מהד"ק אות צז, מעין גנים פ"ט סק"ט.

39. שלה"ה חלק תושבע"פ כללי לשונות וסוגיות אות ס'.

40. וגם אין זה היפך "אחרי רבים להטות" ולמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לפיה"מ: "שמה שיעשה יהושע ופנחס בענין העיין והסברא, הוא שיעשה רבינא ור"א" – וכדומה הרבה.

ונקודת ביאור הענין הוא, דאמת נכון הדבר שהתנאים ואמוראים בלמדם תורה היו רואים ומביטים בשורש ההכ' שבתורה כמו שהיא למעלה, שעפי"ז היו פוסקים את הדין כו' וכנ"ל בפנים. אבל עכ"פ נתלבש זה בעיין והבנה דשכל. ונמצא, דכאו"א פסק הדין לפי דעתו וסברתו, אם שהי' בהם מי שלא נשאר הלכה כמותו משום שאחרי רבים להטות (ראה ס' לקלוי"צ אגדות ע' רסג ואילך. הנסמן בספר הפ"ז ח"א ערך "שו"ת מן השמים" קודם הערה 145. ועוד).

אבל יש להעיר דגם לאחרי התלבשות הזאת בשכלם והבנתם, אין ספק כלל וכלל שכל מה שנאמר בתושב"כ ובתושבע"פ כן בהלכה והן באגדה, ובכל הספרים שחזירום חכמים צדיקים שלמדו תורה לשמה, וכן ההלכה שעלי' אמרו אח"כ שבדו"א היא ... כולם ממש אמרו ה' ובאותו הלשון ממש שנאמרו כמו שהוא ממש, וה' עצמו אומר ההלכה והוא עצמו אמר שבדו"א היא. וכן כל האיבעיות שנשארן בתיקו, והדברים שנשארן בתיובתא כולם אמרם ה', והוא אמר ג"כ התיקו והתיובתא וכדומה, ואין מזה סתירה למה שלא בשמים היא, ואחרי רבים להטות", וכנ"ל (לקול"צ שם).

אשר על כן אין נוגעת למעשה כוונתו של הכותב עצמו, ואף על גדולי האחרונים המליצו "כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם . . . רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה בלי כוונת הכותב וחפץ ה' בידם הצלילה" (או"ת לקצור ת"כ סוס"ק ככג"קד. וראה בסידור יעב"ץ דיני תק"ש פ"ו ס"ז. בני יששכר, ניסן, מאמר ו' דרוש י"ד).

ומובן כי ענינים האלו צריכים ביאור רחב ועמוק, ואכ"מ, וכאמור לעיל.

41. שו"ת אבני נזר חיו"ד שם, וראה האו"ח ס' ל"א ס"ב. ס' וויכוחא רבא שם. ובכ"מ.

42. ראה ספר החינוך להד"א פ' תרומה: "... כלל הדברים כי גם בפשטים לא נמצא ידיו ורגליו בלתי סעד המקובלים ואליהם נכרע אפים ויפתח לנו בכל אלה העינים". (הביאו בזה בס' עמודי ארוים דף ס"א), וכ"ה בשומר אמונים (קדמון) הקדמה לויכוח ב' הצעה ראשונה: "כלל העולה כי כל דברי רז"ל הם אמיתיים ומוצדקים באין נפתל ואין עקש, ולא יבין אותם בעצם, אלא מי שמילא כרסו מהקדמות חכמי האמת זלה"ה". ועי' ס' לקט שכחה ופאה ע' מ'. מקובמות שנשמנו להעיל הערה 33.

43. פי' הגר"א על משלי ב, ט.

הנגלה והנסתר^[44] ולכן נהג האריז"ל^[45] וגדולי הפוסקים^[46] ללמוד כל הלכה גם בדרך הסוד, ומפליא לעשות בס' מקור חיים (טור ברקת וכו') לפרש ד' חלקי השו"ע בביאורי הסוד^[47]. וראה לעיל הערה 40.

ועפ"ז יכולים להבין באר היטב מה שאמר רבינו [הגר"ח מוואלאזין] בשם רבו הגר"א שהזוהר הקדוש אינו מחולק בשום מקום עם הגמרא, אכן שהעולם אינם יודעים הפשט או בגמרא או בזוהר^[48].

וכ"כ בס' עליות אליהו : ^[49] . . ונדע מה שאמר ח"ז הגמורה"ח [מוואלאזין] נ"ע בשם רבו הגאון [הגר"א] שהזוהר אינו מחולק בשום אופן עם הגמרא, ורק שאין יודעים הפי' בזוהר או בגמ' וע' בספר מו"צ (דף ל"ז). וכך קבלנו מרבינו הגדול ז"ל, שחלילה לומר שהסוד האמיתי יסתור הדין המוסכם להלכה פסוקה ע"פ דרכי יסודות הוראה המסורה לנו. רק שהאחרונים לא ירדו לעומק החכמה הזאת."

44. ולכן משתדלים להשוות הדעות ולפרש התלמוד באופן שאין הזוהר והקבלה חולקים עליו, וכמ"ש בשאלית יעב"ץ שם, וכדלקמן בפנים.

45. שער המצות פ' ואתחנן. לקו"ת האריז"ל (טעהמ"צ פ' ואתחנן).

46. לגבי החתם סופר ראה ס' זכרון למשה (מלוקט ע"י הרב יוסף הכהן שווארץ – תרצ"ח) ע' 3 במכתבו של הגאון רבי עקיבא סופר, אב"ד פרעסבורג, וז"ל: ". . סיפר לי גיסי הגאון המנוח מו"ה אה"ד סופר זצ"ל מבאריסלאוו שבהיותו בבעלז אצל הגאון הקדוש מ' ישכר בער זצ"ל אמר לו שפסק הלכה של ק"ז בעל החתם סופר זצ"ל מכוון ע"פ קבלה". וראה הנסמן לעיל הערה 23.

וראה בס' עליות אלי' ע' י"ח אודות הנהגת הגר"א : . . וכמ"ש תלמידו במשלי כל דבר פשוט שביאר הגר"א טמון בו גם סוד".

ובהנהגת הרב בעל דברי חיים מצאנז והאדמו"ר צמח צדק מליובאוויטש – ראה בס' עמודי ארזים דף ס"ב וז"ל : "... גם אני שמעתי ממו"ר הרב ר' אברהם שמחה זצ"ל הרב מבארניב ומנ"כ פניה"ק ירושת"ו, שהוא הי' פ"א אצל אדמו"ר הגה"ק צי"ע אור החיים מצאנז בעל דברי חיים זצוק"ל. ואחרי התפלה הביאו לפניו מהדואר שק מלא מכתבים, ורבי מיהר ועבר עליהם בסקירה אחת, ובתוך המכתבים פתח רבי מכתב אחד וקרא אותו בעיון גדול פעמים ושלש והניחו בחיקו ואמר לבנו הגה"ק הרב משינאווע זצוק"ל למען יזכרה אחרי הסעודה לעיני במכתב הזה כדי להשיבו היום, וכן הי' שאחרי סעודת צהרים הזכירו. ורבי עישן המקטורת שלו בהתלהבות ובדיקות נפלאה לפני קדשו כלהבת אש, והוציא מחיקו המכתב והלך בתוך הבית אנה ואנה, ונתמלא הבית מעשן המקטורת, ורבי לקח הקולמוס וכתב תשובה. ולכל אלו העומדים שם אז היתה הדבר הזה לפלא. אבל מי ירהב בנפשו עוז לשאול מהרבי על זה, וכולם בקשו מהרה"צ משינאווע זצוק"ל שהוא ישאל את אביו הקדוש, והוא שאל את אביו ממי זה המכתב, ומהו העבודה הזאת בתשובה, והשיבו בזה"ל דע יחזקאל בני זה המכתב הוא מהרב צמח צדק מליובאוויטש והוא שואל ממני שאלה אחת בענין עונה, וידע אני כי הוא אינו כשאר רבני דורנו כי חכם ושר הרזים הוא. ולכן טרחתי בהתשובה הזאת הרבה מאד שגם ע"פ סוד יהי' נכון ונשא. ועיי"ז נודע לי שב"ה כוונתי גם בפשט ההלכה לאמתה של תורה, ע"כ מה שמעתי מפי קדשו מה שהוא שמע וראה בעיניו. זי"ע".

ועיי"ש דף ס"ה : ". . ושמעתי מפום קדיש קדישין קטא מטורא דסיני אדמו"ר הסבא קדישא מהרש"א אלפאנדארי זצוק"ל, שהוא הי' מתכוון בלימודו ובפסקיו תמיד שהעלה ואומר תטהרו' והזהרו' כדברי האריז"ל".

47. ובס' מבוא שערים פי' כל דיני ציצית ותפלין ומזוזה וכו' ע"פ נסתר. וכבר קם חד מן קמאי וחבר "אוצר הכבוד" לפרש אגדות הש"ס בדרך הקבלה. וכן מיוחדים רוב לקוטי הש"ס ושער מאמרז"ל (מכהאריז"ל) לאגדות הש"ס.

48. ס' ארחות חיים, כתר ראש (בסופו, מאמרים ומעשיות שונות ס"ק ט"ו).

49. להרב יהושע העשיל לעווין (וילנא תרט"ו – נדפס בהסכמת גדולי דורו). חלק מעלות הסולם הערה ז' – עמ' יח, ב.

וכן העיד בערוך השלחן (או"ח סו"ס כ"ה)^[50].

ועד"ז מצינו בשם הגרש"ז (בעל התניא והשו"ע הרב וכו') בס' שער הכולל (להגאון רא"ד לאוואט – מחבר ס' קב נקי על הל' גיטין וש"ס) פ"א וז"ל: ". שמעתי מפי הרה"ג החסיד המפורסם רבי הלל פאריטשער זי"ע אשר פעם אחד שאלו את אדמו"ר הזקן איך יש לנהוג בדבר שהמקובלים מחולקים עם הפוסקים, והשיב אדמו"ר מסתמא יש לנהוג כהמקובלים, ושאלו אותו הלא בעצמו בשו"ע שלו (סי' כ"ה סעי' כ"ח) כתב שיש לילך אחר הפוסקים, והשיב: כן כותבים הפוסקים (ובשו"ע נמשך אחר הפוסקים) אבל המקובלים כותבים לילך אחר המקובלים נגד הפוסקים (שהכריע נגד המקובלים) וזה לא יצוייר שהמקובלים יהיו נגד התלמוד (או הפוסקים שלמדו דבריהם מן הגמרא) שבזה כל ישראל שוים, ע"כ שמעתי, וכן הוא בשערי תשובה סימן כ"ה ס"ק י"א בשם הרדב"ז והחכם צבי".

ובס' סור מרע ועשה טוב (בחלק ועשה טוב בד"ה עוד בענין נו"נ באמונה) כתב "... תהלה לאיל ית"ש בעלי גלויי אליהו האמיתיים כמו בעלי הזוהר ורמב"ן וחבריו והאר"י ז"ל והבעש"ט לא אמרו לא דבר אחד נגד דברי הגמרא בתלמוד אפילו כל שהוא".

וכן כתב הגה"ק מקאמרנא בספרו שלחן הטהור על או"ח: "... וכל מקום שאנו יכולין להשוות הגמרא עם הזוהר אע"פ שהפוסקים לא כתבו כך, הוא מחמת שלא ראו אור נוגה של הזוהר ואילו ראו אין ספק שהיו כופפין ראשם באימה וביראה לדבריו, כי קדושים היו, ולכן הלכה כדברי הזוהר בזה (סי' ג' סק"ב); ". לא נמצא בגמרא דבר קטן או גדול היפך הזוהר" (סי' ס"א ס"ק א').

וראה עד"ז בשו"ת מהרש"ג סימן ל"ה^[51].

ועייג"כ מכ"ז בספר הפ"ז ח"ג בטענה ומענה א' אות ד' (שם הובא איך שכל גדולי הפוסקים חששו לדברי האריז"ל).

ולפי כהנ"ל יובן ביותר איך שה"ה בענין הסרת הזקן במספריים ובסם וכו' דמכיון

50. וז"ל אמנם מקובלני שא"א להיות הזוהר מחולק עם הגמ' אא"כ שגם בגמ' יש פלוגתא ובמקום שהדין פסוק בגמ' גם הזוהר ס"ל כן ואולי יש מקומות שלא פירשו כן בזוהר לא כווננו האמת וצריך לפרש פירוש שישתווה עם הגמ' ודו"ק.

51. וז"ל: [אחר שהביא דברי ס' סו"מ וע"ט הנ"ל] "... ורואה אני שמע"כ מדמה שיכול להיות שיש טעמים עפ"י נסתר על דברים שהם שלא כהלכה, ובאתי בזה להוציא את מעכ"ת מן הטעות ולהודיע לו שדבר זה לא הי' ולא נברא וחלילה לדמות כן כי באמת כל דברי האריז"ל בנויים רק על שיטת ההלכה, ולא נמצא לעולם בכתבי האר"י שום דבר נגד ההלכה, רק חולק לפעמים על איזה מנהג. . וגם אז שיטת ההלכה ופשט דברי הש"ס מסכים יותר לדברי האר"י זצ"ל. . אבל שיאמר האר"י ז"ל דבר שהוא נגד ההלכה בש"ס ח"ו ישתקעו הדברים ולא יתאמרו".

דלא מצינו בשום מקום להדיא בש"ס שיש היתר בהסרת הזקן שלא בתער (ואדרבה, הרי הבינו הרבה מגדולי רבותינו ראשונים ואחרונים דכונת הש"ס לאסור) ובעלי הזוהר הקדוש וגדולי המקובלים כולם פה אחד החמירו בזה במאד - הרייז"ו מכריע בהכרח גמור שהפירוש בדברי המשנה והגמ' הוא כדבריהם ודין גמור הוא, וכנ"ל בארוכה.^[52]

הגאון רבי עקיבא איגר: האריז"ל - אליו תשמעון

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה או"ח ס"ט) פסק (נגד הנהגת רבותיו, אף שהאריך ליישב הנהגתם) ד"למעשה נראה דיש להחמיר לישון עם טלית קטן, שהרי המג"א הביא בשם האריז"ל שצריך לישון עם טלית קטן, ועיין בהגהות רע"א (או"ח סימן קכ"ה) שכתב בענין אחר בזה הלשון 'אבל ככתבי האריז"ל כתב שיש לומר כל הקדושה עם הש"ץ עכ"ל, ואליו תשמעון, והיינו שלדברי הקדוש האריז"ל צריך לשמוע".

וא"כ ה"ה בנדו"ד דלפ"ד האריז"ל איסור חמור לחתוך או להסיר שערות הזקן בשום אופן, "אליו תשמעון", כדברי הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל.

52. "תספורות הזקן .. אפילו נגיעה במספרים .. להשוות שערות זקנו וליפותם .. בענין זה האריך כ"ק אאזמו"ר הצדיק הגאון זצוקלה"ה בספרו צמח צדק .. ולפי דעתו הקדושה והרחבה, ההלכה והקבלה מתאימות לאיסור .. רבינו העלה .. דאין זה (הושטת היד בנגיעת הזקן) חומרא ע"פ הקבלה, אלא דהלכה היא .. כ"ק אאזמו"ר הגאון הצדיק אסרו, והי' לו מסירת נפש ע"ז .. הוא מרא דאתרא בכל מדינתנו ופוסק אחרון לכל המדינות.. כן הוסכם ונתקבל בכל קצוי ארצינו דאסור לקצוץ שערות הזקן, אפילו לנגוע במספרים בשערה אסור, וקבלו זה עליהם כל בית ישראל בחומר קדוש וגם אנשים הפשוטים שאין להם חלק בידיעה .. החפצים בקיום נפשם מתרחקים מזה בכל האפשרי ומתחזקים לאסור איסור זה על נפשם .. ובשמעם שיש איזהו מקומן מתיירין - מתחללים, נעשים חולי הנפש לילך אחר הקל ח"ו" (תשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מליובאוויטש, נד' בקובץ "יגדיל תורה" נ"י. סיון-תמוז, ה'תשמ"ג ס"א).

פרק ז:

אין לפסוק כמרן הב"י נגד האריז"ל

גם כתבו הפוסקים "בכתב מפרש כגלף דעזקא"^[53] וכלל גדול הוא דאמרי רבנן היכא דהרב האריז"ל הכריע באיזה ענין אנן אזלינן בתרי' אפילו נגד מרן [הב"י] ז"ל. וכולם העמידו זה היסוד אמת יסוד מיוסד בהררי קודש והחליטו ואמרו דקים להו דאי שמע מרן ז"ל דברי האריז"ל גם הוא לא הי' זו מדבריו והוה פסק כוותי"^[54].

וכן העיד מרן החיד"א. ובכתבי החיד"א מצינו שכ"כ בספרו ברכי יוסף חאו"ח סימן מ"ו אות י"א וז"ל: "... עתה נתפשט המנהג בגלילותנו לברך זאת הברכה ע"פ כתבי רבינו האר"י זצ"ל כי אף דקבלנו הוראות מרן, קים לן דאלמלא מרן אף הוא ראה דעת קדוש האר"י זצ"ל גם הוא יודה לברכה"^[55], ובסימן תכ"א (בשיורי ברכה): "... והסכים רבינו האר"י ז"ל על ידו ובתרי' גרירה בדוכתי טובא הפך מרן דקים להוה לרבנן דאי מרן שמיע לי' דברי האר"י הוי הדר בי"ו ועייג"כ מ"ש החיד"א שם בסי' כ"ה אות ד'. ובספרו מראית העין (ליקוטים דף קל"ב) כתב החיד"א: "... וכן אני אומר דדבר שרבינו האר"י ז"ל כתב אפילו שהוא הפך מרן ז"ל יש לעשות כמ"ש האר"י ז"ל דפשיטא לי דאילו מרן ז"ל ידע דעל דרך האמת צריך לומר כן ודאי גם הוא ז"ל הורה כן".

וכן הביא להלכה הגאון בעל "שדי חמד" (כללי הפוסקים סי' י"ג אות ל"א): "אף דקבלנו הוראת מרן [הב"י] היינו דוקא בדבר שאינו חולק עם רבינו האר"י, אבל אם הם חולקים בדבר שאין בו גילוי בתלמוד [ראה בספר הפ"ז ח"ג טענה ומענה ב' אות ה'] נקטינן כרב האר"י משום דפשיטא לן דאילו מרן ידע דעל דרך האמת^[56] הדין הוא כן אף הוא הי' מורה ובא כן. אור לי סימן מ' דף ט"ל ע"ב בשם מרן החיד"א, ועיי"ש בסי' ס"ט דאם מרן סובר שלא לברך ורב האר"י סובר לברך לא אמרינן בזה ספק ברכות להקל ומברך".

53. ראה שפ"ח לפירש"י שמות כח, יא.

54. ס' עמודי ארוזים דף ס'.

55. אע"ג דבב"י שם כתב דלדעת הרמב"ם וסמ"ג, אין לברכה, ומובא במג"א סי' רט"ו סק"ו דלדעת הרמב"ם איסור ברכה לבטלה היא דאורייתא, מ"מ דברי האריז"ל הם מכריעים (עמודי ארוזים שם).

56. אבל ראה לקמן בפנים ובהערה 60 בארוכה דטעם הדבר הי' (גם) מצד הידוע דכל פסקי האריז"ל מיוסדים (גם) ע"פ הלכה.

ובס' הון יוסף סימן י' (להרב "תנא ירושלמא גאון קדוש ה' הרב מוהרש"מ סוזין זצוק"ל^[57]):
 "... גדולי וקדושי כל דור ודור אינם זזים מדברי האריז"ל אפילו בדברים שהם נגד
 הלכה".

ועייג"כ מזה בס' הלכות קטנות ח"א סימן קפ"ד^[58].

שו"מ שעד"ז ביאר הגאון מהר"י אירגאס בספרו "שו"ת דברי יוסף" סימן א-ה,
 וז"ל: "... זכינו לדין כי האר"י הראה פנים לסברת הראשונים ולבסוף הוכיח שלא
 העמיקו בזה ולפי מאי דק"ל הלכה כבתראי אין ספק כי לא נופל האר"י מהם.
 ומה גם שאף שהי' אחרון בזמן ראשון הוא במעלה... ואנן סהדי שאם [אפילו]
 הראשונים היו רואים דברי האר"י זלה"ה היו מבטלים מנהגם ואוחזים לדרכו דרך
 הקודש יקרא לה... מה גם שמלבד שדבר זה אין לו שורש בגמ' במחלוקת הוא
 שנוי בין הפוסקים ז"ל ולא יהי' האר"י ז"ל אלא מכריע שהכריע כא' מהסברות
 והלכה כדברי המכריע, כ"ש דבתראה איהו וראה כל דברי הראשונים שמטעם זה
 פסקינן הלכה כבתראי לפי שראו דברי הראשונים ודקדקו בהם ועכ"ז כתבו היפך
 דבריהם... [בענין "הלכה כבתראי" בפוסקים ראה ספר הפ"ז ח"ג: טענה ומענה
 א אות ב]. ... וא"כ מאחר שדבר זה במחלוקת הוא שנוי בין הראשונים ז"ל ובא
 האר"י ז"ל דבתראה איהו והכריע ביניהם בודאי לו שומעין... ולדברי האר"י ז"ל
 פשיטא לי' כא' מן הסברות ובודאי דנקטינן כוותי'... הדבר ידוע מפי סופרים ומפי
 ספרים שנגלה להאר"י מה שלא נגלה למקובלים הראשונים ודבר ה' בפיהו אמת
 וזה ברור... כ"ש להרחיב פה ולהאריך לשון נגד עוצם קדושת חכמת האר"י ז"ל
 כי בודאי האיש העושה זאת עתיד ליתן את הדין ושקבי' להאר"י ז"ל דאיהו עביד
 דינא לנפשי' אם לא ישוב בתשובה שלמה לבקש מחילה וסליחה וכפרה ושב
 ורפא לו... במחלוקת היא שנוי' בדברי הפוסקים... אמנם מאחר שיצאה אורה זו
 תורה היא תורתו של אדוננו הרב הקדוש האר"י זלה"ה, ובכתבי הקודש אשר לו
 הכריע... איפה מי האיש אשר יערב אל לבו לעשות נגד דברי מרן הקדוש האר"י
 זצוק"ל. אין ספק דהאי גברא בר שמתא הוא ומכריזינין עלי' בכל גבול ישראל כי
 אין לנו אלא דברי נ' עמרם הוא אדוננו הקדוש האר"י אליו תשמעון כי נחה עליו
 רוחו של אליהו ז"ל ומפי הגבורה קבלוה והמהרהר על דבריו כחולק על השכינה,
 כ"ש וק"ו האיש הבליעל הזה המוזכר בשאלה רשע מה הוא אומר מה העבודה
 הזאת לכם והוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר והרים יד לשונו נגד חכמת
 האמת ובפרט נגד מרן הקדוש האר"י וחטא והחטיא את הרבים הני בריוני אשר
 קמו לעזרתו אין רפואה למכתם... " ראה עוד מדבריו בזה בספר הפ"ז ח"ג טענה

57. לשון ס' עמודי ארזים שם דף ס"א.

58. הביאו שם. וז"ל: "שאלה מהו לברך ברכת הנותן ליעף כח. תשובה, סוד ה' ליראיו ואני בבאי לכאן מצאתי
 שהנהיגו לאומרה גם אני כאחד מהם [עיי' או"ח סי' מ"ו ס"ו לקמן סי' רכ"ד: ופה קראקא אין אומרים בביהכ"ס
 הישנה אותה ברכה].

ומענה ב'. [בנוגע שיטת השו"ת דברי יוסף בנדו"ד דין הסרת הזקן שלא בתער - ראה ספר הפ"ז ח"א בערכו].

וחשיבות בעלת משקל דומה מייחס הגה"ק מקאמרנא לדברי האריז"ל בספרו "שלחן הטהור" על שו"ע או"ח, וכה הם דבריו: "כך פסק מרן האר"י והחולק עליו חולק על השכינה" (סי' ר"ג ס"ה). "מי שעובר על דבריו בלי אונס שרי לי' למיקרי עברינא, כי כל דבריו אפילו דבר קטן הוא מה ששמע לא מפי מלאך ולא מפי שרף אלא מפי הקב"ה בעצמו" (סי' ר"ס ס"ז). "קדושת מרן קדושתו כחיות הקודש וכשרפים, לא עשה שום תנועה אלא ביחודים קדושים ולעשות בתחתון ולרמז בעליון". (סי' כ"א בי"ז וזהב"). "מרן ובית דינו הי' גדול מבית דינו של אלישע הנביא" (סי' ל"ז סק"א). "והי' מדריגתו גדול מן הנביאים לא נראה ולא נשמע מדריגות גבוהות כאלו אף בימי התנאים" (סי' ס"ו סק"ב). "מרן האריז"ל ששקול כשבעים סנהדרין של משה רבינו ויותר" (סי' ר"ס ס"ח)^[59].

וראה "מבוא" הג"ר יעקב משה הלל לס' מורה באצבע להחיד"א (ירוש"ו, ה'תש"מ) שדן בזה בארוכה והביא כו"כ הוכחות להאי כללא.

ובהסברת ענין זה "למה חכמים העמידו דבריהם ככה לאמר דקים להו אלו מרן ז"ל הוה ראה דברי האריז"ל הוה הדר בי"י האריך במיוחד (בנדו"ד) בס' עמודי ארזים דף ס"א ואילך^[60] וסיים שם בזה הלשון: "... ועתה על יסודות אלו בהררי קודש הוא

59. מתוך הקדמת הר"י זיס לס' שלחן הטהור (על א"ח).

60. וז"ל משום דזאת ידוע הוא כי מתחלה שבא האריז"ל לצפת"ו הי' מסתיר את עצמו והי' טמיר ונעלם מעין כל חי. רק ע"י סיבה הידוע שמהרח"ו ז"ל גילה אותו ואז רבו אצלו הנכנסין ויוצאין (שער הגלגולים דני"ט ע"א) ואז בסוף ימיו גם מרן [הב"י] ז"ל הכירו וידע תקפו וגבורתו וכחו של האריז"ל, אבל לא קבל חכמה זו מהאריז"ל. כמ"ש (בשער הגלגולים דס"ב ע"ב בד"ה פ"א אמרתי) עיי"ש, ויותר מפורש כתב (בס' מצרף לחכמה דמ"ז) כי מרן ז"ל לא למד לפני האריז"ל בחייו בחכמה זו כי האריז"ל אמר לו שנשמתו מסוגלת רק ע"פ דרך של הרמ"ק ז"ל, ובכל פעם שבא מרן ז"ל לפני האריז"ל ללמוד התחיל לישן ולנמנם עד שבעצמו הכיר ופסק, עכ"ל. וצא וראה (שם) מה שאמר עליו מרן ז"ל. וז"ל: אני הצעיר שלמה [היש"ר מקנדי] מעיד שדברתי עם אלמנתו של הב"י ז"ל. וסיפרה לי שהב"י הי' לו בן נחמד ושידך אותה עם בתו של האריז"ל. והלך עם בנו לסעודת אירוסין לבתו של האריז"ל. וכשחזר לביתו אמר מהר"ק ז"ל לאשתו, אשתי אשתי מה אומר לך או מה אספר לך מהרזים ומהטעמי תורה והמצות מה ידיעה הרווחתי עתה בזה הסעודה מפה הקדוש של ר' יצחק אשכנזי [האריז"ל]. היכן הוא כח ביד בשר ודם להשיג בשכלו מה שידוע הוא, והיכן הוא כח ביד שום מלאך לידע מה שידוע הוא. אין זה כ"א נשמה אחת מהנביאים הראשונים שאפילו תנא אחד אינו יכול לומר מה שאמר הוא. אני מפחד עליו בעוה"ר מאוד שזה הדור הגרוע לא יכול לסבול רוב קדושתו ויוקו ויאבד מהם בקיצור שנים בעונות הדור וכן הי', עכ"ל.ש. גם א"כ שהאריז"ל עלה השמימה הי' אב של"ב. ומרן ז"ל י"ג ניסן של"ה, וביני לביני גם א"כ לא נתגלית החכמה זו. וחמשה עשר שנה נשאר העולם בחושך שלא גילה מוהר"ו ז"ל את הקונטרסים (מצרף לחכמה דמ"ז). וכ"כ מפורש (בכרכי יוסף להחיד"א או"ח סי' כ"ה אות ד') וז"ל ואין זה מן הדקדוק על מרן ז"ל כי בימיו עדיין לא נתגלית חכמת האריז"ל עכ"ל והוא כי מוהר"ו ז"ל שמר את הדבר וסבר וקבל וקיים אשר צוה המלך הקדוש האריז"ל בעידן דנה נפשי. כמ"ש (בסוף שער הגלגולים) שאמר שרק הרח"ו לבדו יעסוק בחכמה זו לבדו בלחשיה בסתר עכ"ל, גם כתב (הרב מהר"ם פאפירש בהקדמתו לעץ חיים) וז"ל אחר פטירת מוריני אור שבעת הימים פעה"ק צפת"ו לחיי עלמין אז התחיל מוהר"ו ז"ל לעשות סדר למה ששמע מרבו.

דידעי רבנן ואמרו דקים להו אלו הוה ידע מרן הב"י ז"ל שכן יצא מגוית האריז"ל הוה הדר בי'. ועתה בנדו"ד (ואחרי המחילה רבה מאוד אשר בקשתי מעצמות יוסף זלה"ה הקדושים והטהורים בהשתחוית על ציון הר קדשו בצפת"ו אשר שם חלקת מחוקק ספון אשר נסעתי על זה ביחוד שמה) אילולא דלא מעלינא רישי בני אריוותא הוינא קא אפשרי למימר דאילו מרן הב"י זצוק"ל הי' שמע כן מפי מלך האריז"ל. או הוה ראה שכן כתוב מפורש... [בכתבי האריז"ל שאיסור גדול מאוד הוא לעקור או לתלוש וכ"ש לגלח אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו כפי שנעתק בספר הפ"ז ח"א ערך "אריז"ל", עיי"ש]... בוודאי גם מרן ז"ל הוה אוסר במספריים. יען שהאריז"ל אמר שהוא איסור גדול מאוד, וכבר ביארנו לעיל [הערה 60] שדברי האריז"ל נאמרינן מקודם בששה דרכים ע"פ פשט ועיון ההלכה... ואמור מעתה שידעו כל ישראל כי כל מה שנאמר ונכתב בספרין קדישין בשערי החצר הפנימית הן המה השמונה שערים הקדושים של רבינו האריז"ל, הן הם כל יסודותם בהרי קודש ע"פ ההלכה הן נאמרינן (מלבד אלה הדברים אשר כתוב מפורש [בשער המצות פ' וילך] אשר מוהר"ח ז"ל כתב עליהם וז"ל: מי שרוצה להיות חסיד צריך לנהוג חומרות יתירות אע"פ שאינו מחוייב בהם כפי הדין ואכתוב קצת ממה שהזהירני מורי ז"ל ויש בהם דברים של חומרא בלבד ודברים שהם כפי הדין, עכ"ל, עיי"ש) אבל שאר כל דברי האריז"ל הם לכלל ישראל הן נאמרינן ואחד חכם ואחד תם ואחד פשטן לכולם חק נתן ולא יעבורו". וראה מכ"ז בספר הפ"ז ח"א ערך "אריז"ל" ובספר הפ"ז ח"ג טענה ומענה ב', עיי"ש.

עוד דוגמא להנתבאר בספר הפ"ז ח"ג: טענה ומענה א אות ב דבמקום שגדולי

וכן הי' עושה לפחות כ' שנה או יותר עכ"ל. שו"ר (בס' אגרא דפרקא אות ק"ך) שהרחיק מאוד את זמן התגלות החכמה הקדושה עד שנת ש"ץ. וכבר העיר וחקר על זה נין ונכדו אדמו"ר רע"מ קדישא הגאבדק"ק מונקאטש זצ"ל (בדברי תורה מ"ק אות ז') דאנחנו לא נדע מקור זמן זה עיי"ש גם זאת לא הי' נעלם ממרן ז"ל שהאריז"ל טרם שלמד עם החבירים המקשיבים לקולו ביסוד שיח שרפי קודש למד עמהם מקודם בעסק הלכה בעיון. ואח"כ עלה הכל והמתיק ע"פ סוד. כמש"כ תלמידו הקדוש נאמן ביתו אור החיים מהר"ח ז"ל (בשער רה"ק, הג"מ די"א) וז"ל שמעתי ממוז"ל שהי' תמיד מעיין ששה פירושים של פשט בהלכה ופירושו הז' בדרך הסוד בסוד ששת ימי החול ז' שבת עכ"ל. ועוד כתב (בשער המצות פ' ואתחנן) וז"ל גם בענין עסק ההלכה עם החברים ראיתי למורי זלה"ה מתגבר כארי בכח, בעת שהי' עוסק בהלכה עד שהי' נלאה ומזיע זיעה גדולה. ושאלתי את פיו מדוע טורח כ"כ, והשיב לי כי הנה העיון הוא לשבר הקליפות שהם הקושיות שיש בהלכה ההיא שאין מניחין לאדם להבין אותה ולכן צריך האדם לטרוח ולהתיש כחו אז, כי לכן נקרא התורה תושי' שמתשת כחו של העוסק בה ולכן ראוי לטרוח ולהתיש כחו בהיותו עוסק בהלכה עכ"ל. גם כתב (שם) שם קדוש ונורא שהוא מועיל מאוד לרדת לעומק ההלכה, עיי"ש. ואחרי שצריך וביירר וליבן בירור ההלכה ביסוד קודש בעיון הפשט. אז אח"כ הוא גילה סודו מסוד ה' מטעמי מלכו של עולם ומכבשיו מכבשי וגנזי דרחמנא. ועי" סוד קדושים רבה מעלות שבע אשר עלה בסוד ה', אז נתברר לו שכיון בפשט ההלכה לאמתה של תורה, ואז העלה בידו ההלכה ברורה אחרי ראותו שמשפטי ה' אמת עם סוד ה' הם צדקו יחדיו, וכן ראה איש האלקים חד מקמאי ויוכח לנו כן (בס' החינוך ס' תרומה) וז"ל וכלל הדברים כי גם בפשטים לא נמצא ידינו ורגלינו בלית סעד המקובלים ואליהם נכרי אפיים ויפתח לנו בכל אלה העינים, עכ"ל".

האחרונים לא חששו לפס"ד מרן הב"י נקטינן כדברי האחרונים, משום דאמרינן "הלכה כבתראי" אף במחלוקת הפוסקים; ולהנתבאר כאן דהיכא שהאריז"ל הכריע באיזה ענין אנן אזלינן בתרי' אפילו נגד מרן הב"י:

בשו"ע או"ח סי' ח סעיף יא פסק: "עיקר מצות טלית קטן ללבשו על בגדיו" (וראה ב"י לטור שם ד"ה ומתוך מה - שכ"ד הנמוק"י בשם הריטב"א. ועיי"ש מה שדייק בלשון הטור).

ואע"פ דבכלל קבלנו הוראת מרן הב"י, מ"מ, היות ובהנ"ל הכריע האריז"ל דטלית קטן דוקא תחת בגדיו, היפך פסק הב"י בשו"ע - נקטו להלכה המגן אברהם (שם סקי"ג) והבאר היטב (שם סקי"א) והמשנה ברורה (שם סקכ"ה) והערוך השולחן (שם סקי"ז) - כדברי האריז"ל. ואפילו הגאון בעל כף החיים, שהי' ספרדי (שבדרך כלל תופסים להלכה כפסקי מרן הב"י בהחלט) כתב בנדון זה (שם) ד"אותם המתיהרים ללבשו על כל בגדיהם טעות גדולה בידם היפך האמת". ועיין שו"ע הרב שם סעי' ח"י.

ומזה מובן לנדו"ד, דין הסרת הזקן אף בלא תער, ופשוט הוא.

בסיום פרק זה, נעתיק לשון שו"ת דברי חיים (ח"ב או"ח סימן ח):

"... כל גדולי הדור כמו הב"י ז"ל והרמ"ע והאלשיך והט"ז והש"ך ומג"א שתו בצמא דבריהם ובאימה קבלו עליהם גדולת מהרח"ו כידוע בספריהם וכן אחריהם גדולי הדורות כמו חכם צבי לפני יהושע והתב"ש ז"ל פחדו מדברי האר"י הקדוש ואיך אנן יתמי דיתמי לא נבוש מהשיב אחור דבריהם..."

[עוד בתוכן פרק זה - ראה ספר הפ"ז ב"הוספה ב" בהערותיו של הג"ר יעקב חיים סופר שליט"א]

דברי סיום

ידוע שמי שאינו מאמין או שאינו רוצה לשמוע אל סודות התורה לייטו עלייהו רשב"י (בזוהר הקדוש ח"ג קנ"ב): "ר"ש אמר ווי לההוא בר נש [אוי למי] . . מאן דחשיב דההוא לבושא איהו אורייתא ממש ולא מלא אחרא תיפח רוחי ולא יהא לי' חולקא בעלמא דאתי בגין כך אמר דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך - מה דתחות לבושא דאורייתא [מי שחושב שאותו הלבוש (נגלה דתורה) הוא תורה ממש ואין בו דבר אחר תיפח רוחו ולא יהי' לו חלק לעולם הבא. משום זה אמר דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך - דהיינו להביט מה שמתחת לבושה של תורה] . . טפשין דעלמא לא מסתכלי אלא בההוא לבושא [טפשים שבעולם אינם מסתכלים אלא בלבוש ההוא] . . חכימין עבדי דמלכא אינון דקיימו בטורא דסיני [החכמים עבדי המלך העליון, אותם שעמדו בהר סיני (משמע אותן שאינן יודעין סודות התורה לא עמדו על הר סיני, ניצוצי אורות להחיד"א)] לא מסתכלי אלא בנשמתא דאיהו עקרא דכלא אורייתא ממש [אינם מסתכלים אלה בנשמה שבתורה, שהיא עיקר הכל, התורה ממש] ולעלמא דאתי זמינין לאסתכלא בנשמתא דנשמתא [ולעתיד לבא עתידים להסתכל בנשמה של נשמה שבתורה]."

ועייג"כ ברע"מ (בזוהר הקדוש ח"ג רע"ה, ב): "אבל רבנן ווי לאינון דאכלין תבן תבל דאורייתא ולא ידעו בסתרי דאורייתא [אבל חכמים אוי לאלו שאוכלים תבן ושבלים של תורה ואינו יודע בסתרי תורה]."

וראה עוד מזה בהקדמת הרח"ו לשער ההקדמות. ובכ"מ.

וכתב הגאון מהר"י אירגאס (מחבר שו"ת דברי יוסף) בספרו שומר אמונים [הקדמון] (הקדמה שני' הצעה ראשונה): "וכל הנקרא בשם ישראל חייב להאמין בתורה שבעל פה, ומי שאינו מודה בה, הרי הוא בכלל האפיקורסים, ומיתתו בכל אדם, אין צריך לא עדים ולא התראה ולא דיינים, אלא כל ההורגו עשה מצוה גדולה והסיר המכשול, כמו שכתב הרמב"ם בפ"ג מהל' ממרים ע"ש. וכן כל המכחיש בסתרי התורה ובמעשה בראשית ומעשה מרכבה המקובלים מפי רבותינו ז"ל בספרים שחברו בענייני האלקות, ודאי שגם הוא נקרא אפיקורוס, שהרי כל אלו הדברים הלכה למשה מסיני הם עם שאר התורה שבעל פה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל בתחילת ביאורו על התורה."

וכן פסק הרמ"ק ז"ל (שעליו אמר האריז"ל: "משה אמת ותורתו אמת בעולם הבלימה") בפרדס ש"א פ"ט, עיי"ש.

ועד"ז כתב החיד"א (בספרו דבש לפי מע' הק' אות ט"ו): "מי שאינו מאמין שיש סוד בתורה עונשו גדול מאד כמ"ש בזוהר הקדוש ובתיקונים, והנה התורה יש בה פרדס ומי שאינו מאמין בסוד הוא פרד ומי שאינו מאמין כי אם בפשט הוא טפש

אותיות פשט טפש בחלב לבו".

וכדברים אלו כתב גם הגר"א בכ"מ^[61].

ובס' שלחן הטהור (על או"ח) להגה"ק מקמרנא מצינו דברים חריפים כמו: "ועברייך מיקרי כל העובר על דברי הזוהר כמו כל דברי חז"ל, וכבר הסכימו בזה הרדב"ז ומשאת בנימין ובזמנינו הצדיק מוהרמ"ס מפ"ב [החתם סופר]" (סי' קכ"ח סק"ה); "ומי שאינו נוהג כן בלי אונס אלא מחמת שקל בעיניו דברי הזוהר ומרן האר"י בודאי צד מינות יש בו בלי ספק" (סי' ג' ס"ק ב') "כל מה שמבואר בזוהר הכל מיוסד מאנשי כנה"ג ואין לשנות מנוסחו אפילו דבר קטן" (סי' ס"ו סק"ב); "וראו לסמוך על הזוהר כמו על משה רבינו מהר סיני" (סי' ק"מ סק"א בסופו).

וכבר ידוע הפתגם (מיוחס למרן החתם סופר), אשר כל הכופר בנגלה בנסתר – בנסתר הוא כופר (גם) בנגלה.

ועוד מצינו בכ"כ מקומות כה"ג ואכ"מ להאריך עוד בזה^[62].

וא"כ ח"ו לומר שאלו הפוסקים המצדדים להקל בדין הסרת הזקן במספריים וסם וכו' אינם חוששים לדברי התנא אלקי רבי שמעון בר יוחאי^[63] [שעליו אמר רבי עקיבא: ^[64] דייך ש[רק] אני ובוראך מכירין כחך (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב)] בזוהר הקדוש (ח"ג קל, ב): "ווי מאן דאשיט יודי בדיקנא יקירא עילאה" [ספר הפ"ז ח"א ערך "זוהר"]. וכ"ש אינם מכחישים ח"ו מה שמצינו בתורה נביאים וכתובים במשנה גמרא ומדרש (ועוד) ששערות הזקן יש להם מעלה וקדושה [ספר הפ"ז ח"ב פי"ט. מקומות בספר הפ"ז המסומנים לקמן בסמוך] וכן חלילה לומר שהמקילים בדין הסרת הזקן מכחישים מה שמפורש דעת חז"ל בלי שום

61. נוסף על המקומות המסומנים לעיל בדברי הגר"א ראה פירושו על ישעי' ו, יו"ד עה"פ השמן לב העם הזה, שכתב הגר"א: "דרך יצה"ר מרחיקו בתחילה מהרזין דאורייתא עד שמרחיקו מתורה שבכתב". ובפירושו על משלי ז, יב כתב הגר"א: "... רמז וסוד הוא נגד י"ה והן נקדאין דעין דלא מתפרשין לעלמין ולכן גם העוסקים בהן אין היצה"ר יכול להתגרות בהן אך כאשר יסורו אז הוא מתגדה גם בהם ולכן היא תארוז פן יבאו אלי ויפלו בידה". ועייג"כ פי' הגר"א להיכלות פקודי י"ז. פירושו לתקו"ז קז, ג.

62. ויש להעיר דגם התגלות סתרי התורה הי' קודם גילוי הגליא דתורה. דידוע (רש"י שמות כד, יב ובעל הטורים שמות כ, יג, וראה זח"ב צ, ב. של"ה ר"פ יתרו בשם הקדמונים. וראה מדבר קדמות [להחיד"א] ערך מצוות), דבעשרת הדברות יש תר"ך אותיות כנגד תר"ג מצות דאורייתא וז' מצות דרבנן, שכולם היו רק ברמז ובהעלם בעשרת הדברות, משא"כ נסתר ופנימיות התורה הי' אז בגילוי כידוע ממארו"ל עה"פ אלפי שנאן גוי סיני בקודש, שכולם ראו אז את המעשה מרכבה שהוא ענין פנימיות התורה.

63. ו"כדאי הוא ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק" (ברכות ט, א. ושי"ט) בשעת המיצר והדחק של הגלות (ראה סי' "כוחו דרשב"י" להרא"ז מרגליות, ושי"ט) שהרי אמר רשב"י "יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין" (סוכה מה, ב) עד ימות המשיח (ראה ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב. ב"ר פל"ה, ב).

64. שעליו נאמר (בנוגע לענין עשרה הרוגי מלכות) שהוא כנגד הקב"ה (ליקוטי הש"ס להאר"ז"ל סוף ברכות).

חילוק שיי"ג תיקוני דיקנא הם צנורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה ושהוא ה"צלם אלקים" שבאדם, וכמ"ש בעלי הזוהר והמקובלים [במקומות בספר הפ"ז המסומנים לקמן בסמוך]: 'כי תליסר תיקנא דיקנא קדישא הם כנגד שלש עשרה מדות הרחמים ושלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן שהם כלליות התורה הקדושה', ו'כל שערות הזקן הם אורות וצנורות עליונים וגבוהים ונוראים מאד, ואין מי שיכול לשער ולתפוס בדעתו עוצם מעלת קדושת הזקן הקדוש' ו'עיקר המשכת האמונה הקדושה הוא ע"י שערות הפאות והזקן' והזקן הוא 'שבחא ושליומתא ויקירותא מכל פרצופא' אשר ע"כ 'אין מי שיכול לשער ולתפוס בדעתו ח"ו עונש המשחית ומרים יד ומקלקל קדושה גבוה כזו', שעושה 'פגם גדול ונורה מאד מאד ר"ל' (לקוטי הלכות - ברסלב, יו"ד סקפ"א) (וגורם להתגברות היצה"ר שלו [ספר הפ"ז ח"ב פ"ה אות ד']), ולכן 'מי שנוגע ח"ו להשחית שערה א' מהדיקנא קדישא והפאות בשאט בנפש ובזדון ובמעל אוי לו אוי לנפשו כי עוקר עצמו ונפשו מאלקי ישראל ועוקר עצמו ממלכות הקדושה', 'רחמנא לישזבן מהאי עונשא', (לקוטי הלכות שם) ו'כל מי שמשמר עצמו שלא יגלח שום תיקון מהיי"ג תיקוני דיקנא הוא יזכה להתברך מיי"ג מדות הרחמים וכן להיפך שמי שמגלח שערות זקנו בודאי לאו מבני מהימנותא הוא ואינו נקרא נאמן וכאילו כופר בשלש עשרה מדות של רחמים וגורם שמסתלק מדת החסד והרחמים מן העולם' ו'מי שמגלח זקנו בשום אופן אינו בשלימות דיקנא עילאה' [דלכן י"א שראוי למנעו מלהיות ש"ץ ולישא את כפיו כמובא בספר הפ"ז ח"ב פ"ח] ו'מי ששומר עצמו שלא יגלח הזקן כלל ועיקר אזי זכות אבות יעמיד לו תמיד, ומי שמגלח זקנו תמה ממנו זכות אבות', ו'הם באו לכל זה ע"י פגם הברית שפגמו תחלה כי בודאי אין אדם מרים ידו להשחית פאת זקנו ח"ו כ"א כשפגם תחילה בברית קודש'. בודאי שאין המקילים בענין הסרת הזקן שלא בתער מעיקר הדין חולקים ח"ו על כל זה. וכמבואר בספר הפ"ז סוף טענה ומענה א'; דעת לנבון נקל, ומשכיל על דבר ימצא טוב^[65].

65. בענין המסיר זקנו באומרו שאינו מאמין בסודות התורה כו', עיי"ג כ בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש (בקובץ "גידיל תורה" נ"י, תשמ"ג סס"א):

"ואם אמר יאמר האומר שאין לו חלק בנסתרות, נאמר לו שכבר דאג עליו הרב הפרד"ס בספרו בא' משערו (וכמדומה לי בשער א' פ"ז או ח' ואין פה הספר להשיגו לעיין בפנים א.ה. והוא שם פ"ט) וחקר חקירה גדולה במי שאינו מאמין בעשר ספירין קדישין אי קרינן לי' כופר, והרואה יראה שם וידין דאין מדבר בא' שעושה מעשה אסור מפני שאינו מאמין, אדרבה עושה הכל ככל המאמינים בני מאמינים ורק שבזה אינו מאמין (וההעדר אי"ז נוגע למעשה או אפילו לדבור כמו בתפלה באמירת לך ה' הגדולה הידוע ומפורסם למקובלים ובעלי עבודה שבלב ומוח, דחשיב כאן הז"ס ואינו מונע א"ע מלהתפלל וכן בשארי הענינים בקום ועשה, מ"מ) הנה לפי דעת הגאון הפרד"ס יש חשש בהאיש הזה ובפרט בענין דידן שנוגע למעשה, והוי משנה מפורשת כהא דאמר התנא הק' הרשב"י ע"ה ווי לי' כו' בהא ודאי לא קמספקא הגאון הפרדס ולא הי' חוקר זה אלא מידי דפשיטותא היא שיש פרה ראש לענה

עוד בענין שיטת המקובלים בנידוננו, ראה ספר הפ"ח ז"א בערכים אלו:^[66]

באהיט המשחית וקוצץ שערות זקנו, וסופו על למפרע יוכיח כי קלות הדעת מיהא הוי, ודעתם מטורפת עליהם, שהיו עוזבים הקבלה ומקילים, ולמחר ימצאו דעת יחיד לגבי רבים דמיקל באיזה דבר ויעשו כמותו מבלי הבט על הפסיקתא דהוי רבים, ועושים לעולם להקל דהוי בכלל רשעים ה"י, עד שלבסוף יוצאים מדעתם לגמרי, וגם את האסור אליבא דכו"ע יתירו על דעת עצמם ומוליכם שולל..."

66. בשנת תשפ"ד יצא לאור באה"ק ספר בשם "דרכי ההלכה והקבלה" (חלק א), בהעלם שם המחבר (ובהסכמות תואר כ"האברך המופלא והמופלג, ידי רב לו בהלכה ובקבלה, ויראת ה' היא אוצרו, ומידותיו תרומיות").

יסוד הספר על קבלת רבינו הגר"א זצ"ל שאין סתירה בין ההלכה והקבלה, וכדברי שער הספר: "בו יבואר כיצד ההלכה והקבלה אחד, שכולם מרועה אחד ניתנו ואדון אחד אמרן, והפוסקים והמקובלים לא יחצו עוד לשתי ממלכות והיו לאחדים בידך, והיה המשכן אחד".

והנה בסימן ס"ח דן המחבר "בענין גילוח הזקן".

אלא שבמקום להוכיח התאמת ההלכה והקבלה בכך שגם לפי ההלכה וגם לפי הקבלה אסור גילוח הזקן, או לכל הפחות שלפי כללי הפוסקים ההלכה מוכרחת להיות כדעת המקובלים בזה (וכפי שנתבאר לעיל באריכות בחיבור שלפנינו), נקט דרך הפוכה, וטען בתמיהה יתירה כי לשיטת האר"י ז"ל אין האיסור בקציצת שער הזקן אלא בגדר "מידת חסידות"

וש"רק לעקור ולתלוש אפילו שערה אחת הוא איסור גדול מאוד".

וכן כתב מצד ההלכה:

"שע"פ הפשט הלכה רווחת בישראל שמותר לגזוז הזקן וכמ"ש ב"יור"ד (סי' קפ"א ס"י) ובכל הפוסקים בלי הרהור"

-- אלא שמודה הוא שהיתר זה אינו אלא במספריים שאינן כעין תער, וכדבריו: "היינו במספריים שלא כעין תער, דאם הם כעין תער הוא נידון בפע"צ".

ומה שיש להעיר ולעורר על דבריו:

א. צע"ג היאך אברך בדורנו - יהיה גדול בתורה ככל שיהיה - יכול לחלוק על האופן שבו הבינו גדולי ישראל לדורותיהם את שיטת האר"י ז"ל. שהרי מרן החיד"א ראה העיד בפירוש ברכי יוסף לשו"ע יו"ד סי' קפ"א: "על דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן וכבר האחרונים הביאו דברי רבינו האר"י זצ"ל".

וכן הגדיר מרן החתם סופר בפירוש חומרת שיטת המקובלים: "אך המקובלים ע"פ סתרי תורה החמירו מאד אפילו ליגע בשער אחד" (שו"ת חת"ס החדשות, מכון דעת סופר, ירושלים תשמ"ט, סי' ל).

ואף המחבר הספר הזה עצמו מודה: "והנה רבים טובים מרביתנו העתיקו הנהגת האר"י ז"ל הנזכרת... והיו שלא חילקו בין שני ההנהגות, וס"ל דגם לחתוך במספריים חמור כמו לתלוש מעיקרו".

-- אלא שלדעתו "נלע"ד -

יש לחלוק על כל גדולי ישראל במשך כל הדורות הנ"ל.

ואשר לראיתו להבחין בין תלישה לקציצה - ראה להלן נספח א', שקדמו בזה בשו"ת וישב הים ח"א סימן יב וד"ח סימן מ, שכבר הובאו שם המקורות שהביא לראיה ונדחו שם באריכות ובביאור מספיק. וכבר כתב שם: "ומי שאינו בקי ומעיין בעומק בכתבי האר"י ז"ל יכול בנקל לטעות בכוונתו ולהוציא דבריו מהקשרם ולחדש בהם מהלכים המנגדים לדעות הפוסקים, בלא שום הכרח לעשות כן" (שו"ת וישב הים ח"א סי' מאות טו ובכ"מ שם).

ב. במה שכתב ש"הלכה רווחת בישראל שמותר לגזוז הזקן... בכל הפוסקים בלי הרהור" - הרי הוא סותר דבריו עצמו, שכן בהמשך אותו פרק מודה שרבים מן הפוסקים אסרו גזיזת שער הזקן מצד לא ילבש, וכדבריו: "וכמו שעוררו ע"ז הרבה... ועוד שהרבה יש לחוש משום לא ילבש...", ומביא שורה ארוכה של מקורות מדברי הראשונים והאחרונים האוסרים.

ג. מה שהביא ראיה להקל מירושלמי ר"ה ומטור או"ח סי' תקפ"א מהנהגת ערב ר"ה - אשתמיט ליה כל מה שכתבו גדולי הדורות להשיב על כך, ורוכזו הדברים בספר הפ"ח ח"ג: טענה ומענה ג.

ד. מה שהביא ראיה מקנו של אהרן הכהן - אשתמיט ליה תשובות רבות שכתבו גדולי הדורות בזה, ורוכזו בספר הפ"ח ח"ג: טענה ומענה ד הערה 188, ובקונטרס למען ידעו (לכותב הטורים - נ"י, תשפ"ו) פ"ד ונספח ד.

"זוהר"; "ספר הקנה"; "רמב"ם" אות א' הערה 85 ואות ב' מספר 9; "רבינו (מנחם) הרקאנטי"; "רבינו בחיי" אות ג'; "רדב"ז"; "אריז"ל (ורח"ו)"; "עמק המלך"; "שפת כהן (עה"ת)"; "יוסף אומץ"; "אור צדיקים"; "מהר"י צמח"; "יין המשומר"; "דברי חכמים"; "כבוד חכמים"; "שו"ת באר עשק"; "מהר"ם חאגיז" אות ב'; "נוהג כצאן יוסף"; "שו"ת דברי יוסף"; "לחם מהר"ם חאגיז" אות ב'; "נוהג כצאן יוסף"; "שו"ת דברי יוסף"; "לחם הפנים"; "שלחן גבוה"; "רבי יונתן אייבשיץ"; "רבי משה חיים לוצאטו (רמח"ל)"; "רבי דוד פארדו"; "חיד"א"; "רבי פנחס הלוי הורוויץ (ה"הפלאה)"; "הגה"ק (ר' נחום) מטשרנוביל"; "דגל מחנה אפרים"; "מנחת אהרן"; "יד נאמן"; "ישמח משה"; "מטה אפרים" אות א' [אלף למגן]; "חתם סופר" אות ב' מספר 3; "לקוטי מוהר"ן"; "לקוטי הלכות"; "פלא יועץ"; "בעל בני יששכר"; "רבי חיים פאלאג'י" אות א' ואות ד'; "צמח צדק" אות ד'; "הגה"ק מקאמרנא" אות א'; "זכר נתן"; "יפה ללב"; "זכרונות אליהו"; "בעל בן איש חי"; "חפץ חיים" אות ג' ואות ה' מספר 1; "שו"ת דברי מלכיא"ל"; "חמש ידות"; "הגה"ק רבי שמואל מסלונים"; "עולם עשיי"; "זקן אברהם"; "שו"ת תירוש ויצהר"; "חידושי מהרי"א הכהן" אות א'; "רבי שאול בראך" אות ג' ואות ד'; "שמירה טובה"; "שו"ת מנחת אלעזר"; "מאיר נתיב"; "כף החיים"; "שו"ת קול מבשר" אות ב'; "חמדת בנימין"; "עינים למשפט"; "תורת א' (אלף)"; "עמודי ארזים"; "הגה"ק מליובאוויטש" אות

ה. מה שהעיר בלשונות זוהר - ראה קונטרס למען ידעו הנ"ל שם.

ו. ואשר למה שכתב בסוף אות ב' בענין המעשה המובא ברבינו יהודה החסיד, אשר שם נאמר כי מי שקצץ זקנו במספריים נידון בבית דין של מעלה למדריגה התחתונה שבגיהנום, והביא משו"ת יבי"א לפרש שאין הכוונה אלא לתער או למספריים כעין תער -- יעוין בספר הפ"ז ח"א, ערך "רבינו יהודה החסיד", ששם נתבאר בבירור שכל המקורות הקדומים של מעשה זה מעידים בפירוש שמדובר במספריים ממש. אמנם עתה שוב אין אנו נצרכים עוד לראיות ממקורות המעשה, שכן (כמבואר במהדורה הרביעית של ספר הפ"ז, במילואים לערך "רבינו יהודה החסיד") הנה בשנת תשס"ה נדפס "ספר גימטריאות" שחיבר רבינו יהודה החסיד עצמו (יצא לאור מתוך כתבי"ד שהיה למראה עיני החיד"א), ושם (ח"א סימן ל') מבואר בפירוש בלשונו של רבינו יהודה החסיד עצמו כי אף גילוח הזקן במספריים אסור, וזה לשונו: "וכל אדם... מגולח זקנו אפילו במספריים... אסור לקרואתו לספר תורה; דכתיב במוזמור נ' [תהלים נ, טז] ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי... ומגלח דאסור לגלח אפילו במספריים...". והעיר המהדיר לספר גימטריאות שם (הערה 15), שוודאי כוונתו של רבינו יהודה החסיד לאסור גם גילוח במספריים אפילו שלא כעין תער, ע"ש. והוכיח שכן דעת רבינו יהודה החסיד גם בהערותיו של הג"ר יעקב חיים סופר בספר הפ"ז "הוספה ב" אות לד, ע"ש.

ז. מה שהביא הגר"י יוסף ב"מכתב ברכה" שבראש הספר ראייה מכת"י רבינו הרח"ו - כבר השיב על כך בשו"ת יושב הים ח"ג סי' מ' אות יד, ודבריו מועתיקים להלן ב"נספח א".

ח. ומה שהביא שם הגר"י יוסף ראייה מתלמידי מרן בעל בן איש חי שנהגו שלא כשיטתו וסידרו זקנם - יש להשיב מדבריו שלו עצמו בהמשך אותו מכתב, שכתב: "ודע, דיש עוד כמה דברים שהחמיר בהם רבינו יוסף חיים זיע"א, ועינינו ראו כמה מתלמידי שאלו נהגו בכך... ועוד כהנה וכהנה של גדולי וחכמי בכל שהיו דבוקים בתורת הבא"ח, ועכ"ז לא נהגו כדבריו" - הרי שאין ראייה ממעשה תלמידי כנגד שיטת רבם.

ט. ואף על פי כן, יש לעודד שבסיום דבריו של המחבר ספר הנ"ל שם לענין ההנהגה המעשית כתב המחבר דברים נכוחים וראויים, וזה לשונו:

"אשרי הזוכה לזיהר לא לליגע כלל וכלל בזקן... לכן יש לעמוד על הדבר חזק מאוד כהנהגת הארי"ז שכל בחור צעיר וכל אברך ישמור על נפשו ונפש זרעו ולא יגע מאומה בזקנו, כי דבר זה נוגע לנפש היהודית כהיום, ואשרי המחזק אחרים בזה כי שכרו רב ופעולתו עליונה".

א' ואות ב'; "בית יחזקאל"; "הגה"ק מקלויזענברג".

ונסיים בדברי הגה"ק בעל "בני יששכר" (בני יששכר, מאמרי חודש אלול, מאמר ב סק"ב):

"הנה ידוע י"ג מדות של רחמים הם נקראים כביכול י"ג תיקוני דיקנא קדישא ולזה נצטוינו שלא לגלח הזקן באתערותא דלתתא איתער עובדא לעילא כשאנחנו נושאים על גופינו י"ג תיקוני דיקנא כמצותיו ית"ש אזי אנחנו מעוררים י"ג מדות של רחמים לעילא .. והנה כל זה הוא מקובל בידינו מחכמי האמת עד מפי משה מפי הגבורה".

המקצר זקנו לא יזכה לתורה בשום אופן

"שם, לוחות אבן, כל מי שאינו משים לחייו כאבן הזו אינו זוכה לתורה עכ"ל. הנה האבן הוא דומם והוא עומד תמיד במקומו בלי שינוי, משא"כ צומח גוזזין וקוצרין אותו וחוזר וצומח. והנה הלחיים הם צומחין פאות הראש והזקן, והנה הזקן מרמז לדיקנא קדישא י"ג מדות של רחמים כנודע, וכנגדן התורה נדרשת בי"ג מדות. והנה המשים לחייו כאבן היינו שינהג בו מנהג האבן הדומם שאין גוזזים אותו, יש בו הכנה לקבלת התורה הניתנה למורשה לכל ישראל, וכל בר ישראל מסוגל לה אם ירדוף אחרי, משא"כ מי שנוהג בו מנהג הצומח לגוזזו ולקוצרו, הנה בודאי לא יזכה לתורה בשום אופן, כיון שאין בו הארה לי"ג מדות של רחמים מאין יהי בו הכנה לי"ג מדות שהתורה נדרשת".

הגה"ק בעל "בני יששכר"

בספרו "אגרא דכלה" פ' תשא ד"ה מדרש פ' מא.

נספח א:

תשובת הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א

בירור שיטת מרן האריז"ל והגאון רבי יעקב חיים מבאגדאד
בעל "בן איש חי"
בענין חתיכת ותלישת שער הזקן

• כולל בירור היחס להתשובה הנדפסת בספר שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד ישרים סי'
ה') [אין תשובה זו ממרן ה"בן איש חי" ובטעות נדפסה בספרו]; • יחוסו של הס'
"שו"ת תורה לשמה"; ועוד

הבא להלן הוא מהדורה בתרא של תשובה זו
כפי שנדפסה בשו"ת וישב הים
(ירושלים, עיה"ק, תשנ"ד), ח"א סימן י"ד

הנוסח המקורי של התשובה הזאת כפי שנשלחה ע"י הגאון המחברה - למחבר
ספר הדרת פנים זקן, פורסם במהדורה השלישית של ספר הדרת פנים זקן (ניו
יארק, תשס"ז), החל מעמוד תתקכ"א ובמהדורה רביעית (ניא יארק, תשפ"א) החל
מעמוד תתשח.

סימן יד
בענין איסור גילוח ותלישת שערות הזקן
לדעת רבנו האר"י ז"ל
ובירור שיטת הרי"ח טוב ז"ל בזה
ואגב יבואר חיוב גידול פאות הראש
ושיעור אורכם לדעת האר"י ז"ל

יעקב משה הלל

ני"ן להרה"ג ראב"ד דבאגדאד
כמוהר"ר אברהם משה הלל זצ"ל
ראש ישיבת חברת אהבת שלום
פה ירושלים ת"ו

שאלה

נפוצה הידיעה שעל פי סתרי תורה, ובפרט לפי כתבי הקודש של האר"י ז"ל, איסור חמור הוא לקצץ או לעקור שערות הזקן. אמנם שמעתי באומרים לי כי גאון המקובלים בדור האחרון הרב יוסף חיים זיע"א התיר על פי הסוד לקצץ שערות הזקן, והביא משם האר"י ז"ל שדוקא לעקור שער משורשו אסור. ונפשי בשאלתי איה מקום כבודן של דברים אלו של הרב יוסף חיים ז"ל, ואם ראוי לסמוך עליהם נגד המפורסם בספרי הפוסקים לדעת האר"י ז"ל אסור גם קיצוץ שערות הזקן במספריים ושכמ"ה.

תשובה

לעשות רצונך חפצתי, ולכן באתי היום אל העי'ן לראו'ת בגנים וללקוט שושנים מספרן של צדיקים, והיד כותבת כל העולה מן המדבר, ומה' אשאל עזר וסיוע לכיין אל האמת, ולא אכשל בדבר הלכה אכי"ר. ואענה על ראשון ראשון.

ובפתח דברי אודיע נאמנה, כי אין מגמתי בתשובה זו לברר דין תספורת הזקן אליבא דהלכתא לדעת הפוסקים ז"ל, כי לזה כבר ידוע שרובא דרבוותא התירו לספר הזקן במספריים או בסם כל שאין בו משום השחתה, וכן פסק מרן ז"ל בשלחן ערוך (יורה דעה סימן קפ"א סעיף ג'), באופן שאין זה צריך לפנים^[67]. אלא כל

67. הערת המהדיר (משה ניסן וויינער): באם הכרעת ההלכה בנידון זה היא כפי דעת המקילים, ראה ס' הפ"ז ח"ג טענה ומענה א' ("הכרעת ההלכה בנדו"ד") וקונטרס "הכרעת ההלכה בענין הסרת הזקן במספריים וסם"

ביאתי לכאן עתה הוא לברר דעת המקובלים בזה, ובראשם דעת מרן האר"י ז"ל, וזה כדי לבוא אל בירור דעתו ושיטתו של מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל, וכבקשת הרב השואל הי"ו, וזה החלי בס"ד.

לשונות האר"י ז"ל והרש"ש ז"ל בענין איסור גילוח ותלישת שערות הזקן

א. ואענה על ראשון ראשון, כי בודאי דראוי ונכון לכל ירא וחרד לדבר ה' להזהר ולהשמר מלהיות ח"ו מכת מספר"י כבוד א'ל, המקצצים בנטיעות הקדושים, צינורות השפע, המושפעים ממרומים, ומקבילים ומעוררים ליי"ג מדות של רחמים שברום האצילות, וכמ"ש מוהר"ר חיים וויטאל ז"ל בשער המצוות (פרשת קדושים דף כ"ד ע"א) וז"ל: וענין פאות הזקן, הנה גם הם צינורות של שפע וכו', והיה מורי [האר"י] ז"ל נזהר מאד שלא לחתוך שער הזקן כלל, לא בתער ולא במספריים, לא למעלה ולא למטה, ולא בשום מקום מן הזקן, אפילו למטה תחת הזקן באותם שערות קטנים החופפים על הגרון ממש, אבל השער שבשפה העליונה המעכב את האכילה היה קוצצו במספריים. ולא עוד אלא שהיה אומר שאיסור גדול מאד הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו, כי הם צינורות של שפע, ולכן צריך האדם ליזהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה,

לכותב הטורים (ניו יארק, תשפ"ה) וס' הפ"ו שם טענה ומענה ב' (הכרעת הוזהר והמקובלים בנדו"ד - לאור ההלכה) ולעיל בקונטרס הנוכחי בארוכה. ועיי"ג שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סימן מ"ח: "גם מ"ש דהך שלא לספר זקנו כלל וכלל הוא רק מדברי המקובלים, כנראה לא עיין בכל דברי שכתבתי... ואם כי בשו"ת חיים שאל להגאון מ' חיד"א זצ"ל (ח"א סי' י"ב וח"ב סי' כ"ו) האריך לבאר ולהצדיק דברי מרן בכסף משנה ובש"ע שמותר לגמרי במספריים, אבל עכ"פ הרי להקת הרבה גדולים והפוסקים שסברו הפי' דבמספריים פטור אבל אסור כנו" א"כ צריכין לפרש כן בגמ' כדי שלא יסתור עם מ"ש בזהר ובעלי הקבלה שאין לספר זקנו כלל כמ"ש בשאלת יעב"ץ שבכ"ג העניק כבעלי העשות כן כיון שגם בגמ' יש לפרש כן כנו" וא"כ הלכה בכה"ג כהוזהר שאין להשחית זקנו וליגע בה גם במספריים. וכ"כ בשו"ת דברי מרדכי סימן ח"י (וראה בספר הפ"ז ח"א בערכו מ"ש השדי חמד בשבח דבריו בתשובה זו): "... הן אמת שבשו"ת חיים שאל יצא לישע מרן [הב"י] והביא ראיות דפירש מרן ברמב"ם אמת ונכון, אבל עכ"פ - הא רבו האוסרים. ועד"ז מצנינו בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סימן ס"ו): "... והבי"ג שהכריע להיתר בשו"ע הוא מפני שפירש כן בכ"מ בדעת הרמב"ם, אבל כיון שהרבה גדולים מפרשים שהרמב"ם אוסר יש להחמיר. ובשו"ת תורת שלום (חיד"ד סימן מ"ה): "מודעה רבה. לאחב"י מאמינים בני מאמינים, היות כאשר נמצאים רבים המקילין לעצמן להשחית פאת זקנם במספרים ותולים א"ע במה שהובא בשו"ע ואומרים שעושים זאת עפ"י דין דשו"ע עלינו החיוב להודיע ברבים כי טועים המה כי איסור גמור הוא מדאורייתא כמו שהוכיחו ובררו הרבה גאונים קדמאי ובתראי שעוברים בזה על כמה לאוין. וכאן מוחיב להודיע לאנשי ביתו האיסור החמור הזה". וכתב הגר"ח קניבסקי בספרו "אורחות יושר" פרק ה': "ובכל הדורות ה' זה בזיון גדול מי שלא ה' לו זקן ורק בדורות האחרונים התחילו ללול בזה כי למדו מהגוים. ובתרגום ינותן אי' שעובר בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה והיינו אפי' אם מספר במספריים וכ"כ החינוך והוסף שעובר משום ובחוקותיהם לא תלכו והביאו החפץ חיים בספר המצות הקצר (ל"ת קע"ז)". והכריע הגאון רבי יוסף אליהו הענקין (מרא דאתרא של אמריקה) בספרו עדות לישראל (חלק עיקרי דינים ומנהגי ביח"כ סימן נ, משנת תש"ד) שרבים מבני תורה מגלחים זקנם במספריים אף שהוא כעין תער, או שמשירים במין אבק המשיר השער, שדינו כהשחתה בלי גילוח, אבל "יש מהראשונים הסוברים דהסרת הזקן אף בלא תער - פטור אבל אסור ואמנם בס' צמח צדק החדש הרעיש ע"ז, דיש מהראשונים הסוברים שדין השחתה וגילוח נאמר רק לענין חיוב, אבל איסור יש אף בהשחתה לבד ... הוא רק פתח הצלה בשעת הדחק... אבל אין זה היתר לכל ולבני התורה ובפרט לרבינים אין היתר זה מספיק".

שלא יעקור ויתלוש איזה שיער וכו' עכ"ל. וגם מסר יחוד וכוונה למנוע האדם מלהושיט ידו בזקנו, כמ"ש שם וז"ל: גם היה אומר מורי ז"ל שבכל פעם שהאדם מזרו ומעמיד על עצמו שלא ליגע בזקנו לטעם הנזכר יכוין כוונה הנז"ל, שבזקן הנזכר נרמז שם א"ל שד"י עכ"ל. וחזר ושנה הרח"ו ז"ל אזהרה זו גם בשער רוח הקודש (דף י"ב ע"א) וז"ל: גם צריך להזהר שלא לעקור שום שער מן הזקן אפילו דרך עסק, ושיכוין כי זק"ן וזק"ן הם בגימטריא שד"י, עכ"ל.

ודברי האר"י ז"ל אלו הנזכרים, פסקם להלכה מו"ר הרש"ש זיע"א בסידורו הקדוש כת"י, ברשימת ההנהגות לערב שבת קודש (סידור היר"א חלק א' עמוד קס"ז) וז"ל: ויכוין לקיים מצות לא תשחית את פאת זקנך בכל פאה מה' פאות של הזקן, ולא יחתוך שער הזקן כלל לא בתער ולא במספריים, לא למעלה ולא למטה, ואפילו אותם שתחת הזקן החופפים על הגרון, ולא שום מקום כלל ועיקר. ולא עוד אלא שצריך לזהר שלא ליגע בשערות זקנו שלא יתלוש איזה שיער, כי הם צינורות השפע, חוץ משער שעל השפה המעכב את האכילה שיש לחתכו במספריים עכ"ל. וכבר הביאו לדברי האר"י ז"ל אלו הנזכרים, רבותינו הפוסקים והמקובלים המה בספרתם, וכאשר נביא מקצת מדבריהם לפנינו אי"ה. ומזה התפשטה השמועה שהזכיר מעלת הרב השואל שדבר ידוע ומפורסם הוא שלדעת האר"י ז"ל אסור הן לקצץ שערות הזקן ע"י מספריים, והן לעקור שערות משורשן, וכמובא להדיא למעלה באותן לשונות שהעתקתי לפניך, וכמו שפסק מרן הרש"ש זיע"א בסידורו וכו"ל. ודבר זה הוא פשוט וברור כביעתא בכותחא וכשמלה הפרוסה ואינו צריך עוד לפנים.

קבלת זקני שער שהתשובה בענין היתר גילוח הזקן שבספר רב פעלים לא יצאה מתחת ידי הרי"ח טוב ז"ל

ב. ומה ששאלת אודות השמועה שכבר התירו פרושים את הדבר, הלא הוא מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל, שכידוע היה גאון אחרוני המקובלים, ורבן של חסידים, המתנהגים בענייניהם על דרך הסוד לדעת האר"י ז"ל. מודע לבינה שכן נמצא כתוב בספרו שו"ת רב פעלים חלק ד' (סוד ישרים סימן ה'). ולהיות שבהוצאה החדשה של הספר הנזכר שיצא לאור בשנת תשכ"א בפקוחו והדרכתו של הגאון הגדול ראש חכמי עדת הבבליים בעיר קדשנו ותפארתנו, כמוהר"ר נסים כצ'ורי ז"ל, בעל המחבר ספר מעשה נסים, השמיטו התשובה הנזכרת ושמו אחרת במקומה, לכן נעלם מכם איזהו מקומן של דברים, וכמו שיתבאר עוד לפנינו אי"ה. ולהיות שהדפוסים הראשונים של ספר רב פעלים אינם בנמצא תחת ידי כל אחד, לכן אעתיק לשון התשובה שם וז"ל:

שאלה: אדם שרצה לחתוך שער בית העררה במספריים, שישאר ממנו עובי

אצבע, [א"ה צ"ל דאיירי במקום שנהגו שם גם האנשים לגלח שער בית הערוה, דאי לאו הכי אסור לחתכם, כמבואר בש"ע (יו"ד סימן קפ"ב סעיף אי) עיי"ש], מפני שקשה עליו אורך השער בימי חום. האם יש בזה חשש על פי הסוד או לא, יורנו ושכמ"ה.

תשובה: מפורש בדברי האר"י ז"ל בשער טעמי המצוות בפרשת קדושים שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום [זקנו] כן הגירסא בשער המצוות], כי הם צינורות השפע, ולכן צריך האדם ליזהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער עכ"ד. ונמצא מפורש להדיא שאין להקפיד אלא בתולש או עוקר השער, שבזה נתבטל הרמז שרומז באותו שער, אבל אם נשאר עיקרו של השער במקומו, ורק הוא חותך מאורך שלו, לא נעקר הרמז הנרמז מן השמים באותו שער, ועל המרה אין לחוש, וזה ברור. והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר, עכ"ל שם.

ואמינא ולא מסתפינא כי אותן המקצצים שערות זקנם על סמך הכתוב בתשובה הנזכרת מספר רב פעלים, סומכים הם על קנה רצוץ, כי תשובה הנזכרת איננה ממרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל, ולא מור איהו דחתים עלה, ובטעות נדפסה בספרו, שכן גדולי חו"ר בבל, מתלמידי ותלמידי תלמידי של מרן הרי"ח ז"ל, ובראשם הרה"ג כמהר"ר נסים כצ'ורי ז"ל, העידו על כך כי כן מקובל בידם משם בנו של רבנו הרי"ח טוב זלה"ה הלא הוא הרב המקובל כמוהר"ר יעקב יוסף חיים זלה"ה, שהקפיד מאד על הדבר כשראה שנדפסה תשובה הנ"ל בספר רב פעלים, באומרו שאינה מאביו ז"ל. ולכן בעת שנתעוררו להוציא לאור מחדש ספר שו"ת רב פעלים, ציוו ודרשו בכל תוקף מהמטפלים בדבר ההדפסה להשמיט התשובה הנזכרת מתוך ספר רב פעלים, וכן עשו. וגופא דעובדא דהכי הוה שמעתי מפני המוציאים לאור בעצמן. וידוע שחלק הרביעי מספר שו"ת רב פעלים לא נדפס על ידי מרן המחבר הרי"ח טוב ז"ל בעצמו בחייו, רק על ידי באי כחו ותלמידי, לאחר שנפטר לבית עולמו, ודין גרמה שנפל בו טעות זו. וכבר נתעורר בכעין זה הרה"ג כמוהר"ר נסים רחמים הי"ו [ז"ל] בספרו יין הטוב (חלק או"ח סימן י"א דף נ"א ע"א בהנד"מ) לגבי הספר עוד יוסף חי. שהקשה שם הרב יין הטוב על דברי מרן הרי"ח ז"ל שבספר עוד יוסף חי (פרשת תולדות אות י) שהם מנגדים לדברי הזוה"ק והפוסקים, וגם היפך דברי עצמו בספרו בן איש חי, וסיים וז"ל: ומכאן נמי ראייה למ"ש במקום אחר דכפי הנראה שחבורי מרן מוהרי"ח שנדפסו אחריו, חלו בהם ידים, וגם הספר עוד יוסף חי הנ"ל בכלל, שבאמצע הדפסתו נפטר הגאון המחבר כידוע, ובודאי איזה תלמיד הוסיף דברים אלו מדעתו בשעת ההדפסה, ואין לסמוך עליהם, עכ"ל.

והאמת אגיד שבמקום אחר⁶⁸ הארכתי ביישוב כוונתו של מרן הרי"ח טוב ז"ל שם בספרו עוד יוסף חי, ולענ"ד שאין מן הצורך לתלות דבריו דשם בזולתו, כי בס"ד נתיישבו התמיהות על נכון, ולפחות יספיקו לשעת הדחק. אבל בכגון הא דקמן בנדון דידן אין מקום להסתפק בדבר, וכמו שנוכיח עוד בעזרת השם לפנינו. ובפרט לאור עדותו של הגאון כמהר"ר נסים כצ'ורי ז"ל, שהיה מקובל בידו בבירור שמרן הרי"ח ז"ל לאו מורו איהו דחתים עלה דתשובה הנזכרת. ופעם אחת תחת אחד השיח'ים עם הרה"ג כמוהר"ר נסים רחמים הי"ו [ז"ל], זכורני שהראה לי ספר רב פעלים חלק ד' שלו, שציין בגליון על כמה מהתשובות שנראים לו שאינם ממרן הרי"ח טוב ז"ל, ואמר לי שחשש פן בעת שליחות הכתיבות מבגדאד לארץ ישראל להעלותם שם על מזבח הדפוס וכפי שנהג, נתערבבו ביניהם גם תשובות של אחרים שנשלחו לו, או שהיו נמצאים תחת ידו. ולענ"ד שעלינו להשמר לא להטיל ספקות ח"ו על סמכות ואמיתות הספרים הנזכרים וביחוסם למרן הרי"ח טוב ז"ל וכפי שמקובל, אמנם מכל מקום בכגון דא שהריעותא קמן, מפני שהדברים הכתובים הם קשים להולמם, ומנגדים לדבריו בדוכתי אחריני, וכמ"ש לפנינו אי"ה, וגם גדולי תלמידיו העידו שאינם שלו, ועשו מעשה להשמיטם מספרי הרב פעלים, מעתה אין לנו לחוש בדבר יותר, ואדרבא משום כבודו של המחבר ז"ל הוא להשמיטם, וליה גופא ניחא ליה שיתברר מקחו.

בירור דעת האר"י ז"ל בענין זה שאסור לגלח אף באינו עוקר שער מהשורש

ג. ולאודות טענותינו על גוף התשובה הנזכרת אען ואומר, כי פליאה נשגבה היא בעיני איך המחבר תשובה ההיא לא העתיק דברי האר"י ז"ל דברים כהוויתן, שהביא רק האזהרה בענין תלישת שער הזקן משורשם, וקפץ ודילג דברי הרב ז"ל שמקמי שתי שורות שהזהיר גם על הקיצוץ וחיתוך מאורך שערות הזקן, וממילא נמשך לדייק מתוך דברי הרב ז"ל שאין קפידא אלא בעקירת שער מהשורש, שאז נתבטל הרמז הרמוז באותו שער, מה שאין כן בסיפור וחתית השער על ידי מספריים, שנשאר השורש קיים. והרי שדברים אלו הם דחויים מעיקרן, ואין להם שורש ויסוד כלל, מאחר שדברי רבנו האר"י ז"ל שם בשער המצוות קרי בחיל בתר איפכא, שמתחילה הזהיר על חיתוך השערות במספריים, ושוב על עקירתן מהשורש, דמוכח דתרי מילי נינהו, ותרווייהו אסירי, וכמפורש בהלשונות שהעתקנו לעיל. וכן בשער טעמי המצוות (שבספר ליקוטי תורה פרשת קדושים) הביא שתי האזהרות, ולא הביאם שם תכופים זה לזה, אלא סמוכים

ונראים, דמוכח טפי ששני איסורים נפרדים הם. וכן מרן הרש"ש זיע"א בסידורו הקדוש הביא שתי האזהרות, ואסר החיתוך במספריים, וגם העקירה מהשורש. וידוע שבכל כיוצא בזה אנו סומכים סמיכה מוחלטת בכל כחנו על הבנתו וגירסתו של מוהרש"ש ז"ל, ובתר דידיה גררינן ביישוב והבנת כל דבר הקשה בכתבי מרן האר"י ז"ל.

ויתר על כן יש להוכיח ממ"ש מהר"ש וויטאל ז"ל במפתחות שער המצוות, [וכידוע שסידרם מהרש"ו ז"ל בעצמו, וכמפורש בהקדמתו שלפני המפתחות, ודלא כמ"ש מרן הרי"ח טוב ז"ל ברב פעלים (ח"ב בסוד ישרים סימן ט'),] שהזכיר שם דוקא אזהרת חתיכת שער הזקן, והשמיט האזהרה מענין תלישת שערות הזקן משרשן, וז"ל שם: סוד חומר פאות הזקן, ושלא יחתוך כלל בשום מקום, אלא בשפה העליונה המעכב האכילה יחתוך במספריים עכ"ל. ואפשר דכלל אזהרת העקירה בכלל מ"ש סוד חומר פאות הזקן. הרי קמן על כל פנים גם איסור חתיכת שערות הזקן במספריים, ולא רק איסור התלישה, דכל זה הוא בתר איפכא מדברי הרב הכותב שם ברב פעלים. וכן מוהרי"ץ ז"ל בנגיד ומצוה הזהיר על שתי האזהרות הנזכרות. וכן כתב בספרו לחם מן השמים, וכן בספרו זר זהב כת"י הגהות על הש"ע. וכן הוא בסידור חסד לאברהם טובייאנא, וכן הוא בהרבה מספרי רבני האחרונים ז"ל שהביאו דברי האר"י ז"ל, והזכירו הן איסור חתיכת וקציצת שערות הזקן, והן איסור תלישתן, ואם כן איך אפשר לדייק מדברי הרב האר"י ז"ל שדוקא לעקור שער מן השורש אסור, אבל לחתוך במספריים מותר. ואם נאמר שבספר שלמד בו כותב התשובה הנזכרת קרא דבר השמט'ה, וזהו שגרם לו לטעות בזה, מכל מקום עדיין דבריו תמוהים ומוקשים, שנעלם ממנו כל דברי הרבנים שהזכרנו לעיל, שכן כתבו להדיא בדעת האר"י ז"ל, ששתי אזהרות ישנם בזה, ואיך יתכן להשיב תשובה להלכה ולמעשה בלי החיפוש בספרים, וסומך על דיוק שאינו כלל, להפך האמת, ולסתור הידוע ומאומת וברור ופשוט לרבים וגם שלמים, ועל הכל צריכים הדברים אצלי עיון גדול.

וכד דייקת שפיר בלשון רבנו האר"י ז"ל תמצא, דאדרבא, דפשיטא ליה טפי לאסור חיתוך וסיפור שערות הזקן במספריים, מלאסור עקירת שער מהשורש, מדהוה עקירה מסתמא דוקא באופן ארעי, בכגון שהושיט ידו בזקנו לחכך בה וכדומה, דאין אדם קובע עצמו לעקור שערות מזקנו, מה שאין כן בחיתוך הזקן. ואף על פי שכתב בשער המצוות שם וז"ל: איסור גדול הוא לעקור וכו', ולכן צריך האדם לזהר שלא ישים ידו בזקנו וכו', מכל מקום עיקר כוונתו להזהיר על הנגיעה אטו העקירה, וכמו שדקדק לכתוב מוהרש"ש ז"ל בסידורו וז"ל: ולא עוד אלא שצריך ליזהר שלא ליגע בשערות זקנו שלא יתלוש איזה שער. והתחכם מוהרש"ש ז"ל לשנות סדר דברי הרב ז"ל מטעם הנזכר, דבסתמא אין אדם עוקר

שער מזקנו אלא באקראי דרך עסק בעלמא, וכלשון הרב ז"ל בעצמו בשער רוח הקודש הנזכר שכתב וז"ל: גם צריך להזהר שלא לעקור שום שער מן הזקן אפילו דרך עסק וכו' עכ"ל. ולכן כתב הרב ז"ל בשער המצוות שם: ולא עוד אלא וכו', שמורה שבא לומר דבר חידוש עוד יותר, דהיינו דלא מבעיא בקובע עצמו לקצץ שער זקנו כגון במספריים, דאסור מצד עצמו, וגם מצד דמכל שכן שיש לחוש שמא יתלוש, אלא אפילו לנגוע בזקנו נגיעה בעלמא באקראי ובדרך עסק, כגון לחכך וכדומה אסור, שמא יבוא לעקור איזה שער. ולעולם אפשר דאין הבדל בחומר האיסור בין עקירת שער מהשורש לקיצוץ אורך השערות במספריים לפי סודן של דברים, מאחר דרמז הזקן ליי"ג תיקונין עלאין הוא תלוי באורך השערות של תיקון אחד על השני, או אופן סיבובן סביב הפנים והפה, או היותן שערות קצרות מובלעין פנים ואחור בין שערות ארוכות, או שערות שווין באורכן וכו', ואם כן כל שנוגע ומשנה בצורת הזקן על ידי קיצוץ אורך איזה שערות, משנה בסוד ציור דמות תבנית הדיקנא קדישא. ואם כן מה לי עוקר מה לי מקצץ, סוף כל סוף מכתת כתותי שיעוריה ולא נפיק ביה ידי חובת דיקנא. וכן יאות לן לפרש בכוונת האר"י ז"ל מאחר שלא חילק בהכי, ואסר להדיא הן העקירה מהשורש, והן קיצוץ האורך, ולא שמענו לשום פוסק מפורסם מכל אותן שהביאו דעת האר"י ז"ל שחילקו בזה.

וראיתי בספר עמודי ארזים להריא"ז מרגליות ז"ל, בתשובתו שם על נושא זה (עמוד ז' דף ס"ב ע"ב), שדקדק מכפל הלשון של הרב ז"ל שכתב לעקור או לתלוש, דלעקור היינו בלי הסרת השורש, ולתלוש היינו עם הסרת השורש. ואפשר שכן הוא, אלא דבסידור מוהרש"ש ז"ל לא דקדק להעתיק כפל הלשון, אמנם אין זה ראייה שלא יודה לו מוהרש"ש ז"ל, דפשוט הוא דמדאסר הרב ז"ל גם הקיצוץ וגם העקירה, אם כן באזהרות אלו כבר כלול החילוק שבין הסרה עם השורש, להסרה בלי השורש, וסוף סוף תרווייהו אסירי וכנזכר. ומאי נפקא מינה אם עושה כן ביד או על ידי מספריים. ומכל מקום דבר ברור הוא שבעניני הסוד אין לנו רשות לסבור סברות מדעתנו ולחלק חילוקים שאינם מפורשים, ולפסוק דינים מפסקי הרא"ש וסברות הכר"ס, ואם כן מאחר שהאר"י ז"ל לא גילה לנו שיש חילוק בחומר האיסור בין עוקר למקצץ, אין לנו לחדש בזה חילוקין מדעתנו וסברותינו. (עיין ספר הדרת פנים זקן הנד"מ ח"ב פ"ב עמוד תקט"ו ואילך, ובפרט באות א' וב' שם).

וכן מ"ש עוד הרב הכותב בתשובה הנזכרת שבספר רב פעלים וז"ל: אבל אם נשאר עיקרו של השער במקומו, ורק הוא חותך מאורך שלו, לא נעקר הרמז וכו', ועל המדה אין להקפיד, עכ"ל. הנה מלבד דהסברא הישרה מכחשת זו, וכמ"ש לעיל, שגם המקצץ מבלבל סדר עמידת התיקונים כל אחד במקומו, וכפי בחינתו וצורתו, עוד מצאנו לרבנו האר"י ז"ל בשעריו המצויינים, וכן הוא פשוט בזוה"ק

בכמה דוכתי, דסוד התפשטות הדיקנא קדישא הוא עד טיבורא, ואיכא טובא כבשי דרחמנא בסוד ענין התפשטות זו כנודע ליודעי ח"ן, שהמזלין נוזלין מן הלבנון, סוד לובן העליון, להמשיך השפע עד רישא דז"א, וכן לחפיא על או"א דטמירין תחת דיקנא מצד הפנים, ועוד עניינים אחרים נשגבים שאין כאן המקום לפרט, שמתוכן מוכח שיש קפיידא באורך הזקן והתפשטותו לכל הפחות כפי האורך שחננו ה'. וידוע שפעמים נזכר בכתבי האר"י ז"ל שהדיקנא עד טיבורא דגופא, ופעמים נזכר שהוא עד טיבורא דליבא, ואין כאן המקום להאריך ולבאר דברים אלו. הרי דאם מקצר במקום שאמרו להאריך, שממילא נמצא כאילו האריך את הקצר, שהתפשטות השערות הקצרות דבחינת תיקון לאלפים, המובלעים בין השערות שנתקצרו של תרין מזלין נוצר ונקד, עכשיו ישתוו התפשטות שלשתן כאחד בשוה, ונתבטלו כל הרמזים שיש בהם מצד התפשטותן הטבעי עד טבורא שהוא בדוגמא העליונה. ומפורש איתא בזה"ק (ח"ג באד"ר דף קל"א ע"א) וז"ל: תיקונין תליסר אלין אשתכחו בדיקנא, ובשלימות דיקנא בתיקונין אלקרי בר נש נאמן, דכל רחמי דיקניה, תלי ביה מהימנותא עכ"ל. הרי להדיא דדוקא בשלימות דיקנא בתיקונין, שלא שלח בו יד לשנות מאומה מסדר העליון, איקרי בר נש נאמן. ועיין להאחרונים ז"ל המה בספרתם שלמדו מזה שלא למנות שליח ציבור שאינו בשלמות דיקנא, ואפילו אינו מגלח בתער, מפני שהוא כבעל מום ולא ירצה, עיין ספר מנחת אהרן (כלל י"ב אות כ') משם הרב כבוד חכמים. הרי מבואר מכל זה שאכן יש קפיידא באורך השערות, ואפילו המשנה באורכן, מבטל הרמז אל י"ג תיקוני דיקנא עילאין, ולא כמ"ש הרב הכותב שם ברב פעלים שדוקא עוקר מבטל הרמז, ושעל המדה אין להקפיד. והדברים ברורים, ולא היה מן הצורך כלל להאריך בכל זה מרוב פשיטותם, לולי שהוכרחנו לכך כדי להחזיר למישור השיבושים היוצאים מהתשובה הנזכרת שבספר רב פעלים.

ועוד ראייה גדולה שאין עליה תשובה גם למתעקש ביותר, דעל מה ולמה הוצרך הרב ז"ל להתיר קיצוץ שערות השפם המעכבים האכילה ע"י מספריים, והלא כפי הרב הכותב הנזכר בכל מקום הזקן מותר לחתוך מאורך השערות, שאין איסור אלא בתולש מהמקור, אבל מקצר בהאורך שרי, אם כן מה בא כמחדש הרב ז"ל לומר דמותר לחתוך דוקא מאורך שערות השפם, וזה ברור בס"ד.

**לימוד זכות על התשובה הנזכרת שלא כיוון
בה להתיר גילוח זקן של מעלה, ודין גילוח זקן
של מטה לדעת האר"י ז"ל**

ד. והתבוננתי מעט למצוא איזה לימוד זכות להדברים שנאמרו שם בתשובה הנזכרת, וחשבתי דאפשר שהבין הרב הכותב ההוא כי על פי סודן של דברים חמור טפי זקן העליון מזקן תחתון, ולכן היה פשיטא לו שדוקא בזקן העליון

החמיר הרב ז"ל כל כך בכדי לאסור אפילו החיתוך במספריים, מה שאין כן בזקן התחתון דלא קפדינן אלא שתשאר ממנה שורש ורמז, וסגי כל שהשאיר אחרי הקיצוץ כדי עובי אצבע. ולכן דילג הרב הכותב הנזכר אזהרת האר"י ז"ל בענין חיתוך וקיצוץ השערות על ידי מספריים, להיות שנשאל בענין זקן התחתון דוקא, והבין דשם לא שייך לאסור כולי האי.

גם אפשר כפי מה שהערנו לעיל בהעתקת לשון התשובה שהשמיט תיבה אחת מנוסחת שער המצוות, דהיינו שבאזהרת הרב ז"ל על העקירה מן השורש גרס שם וז"ל: שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום וכו', ולא גרס בכל מקום זקנו. דכפי זה אפשר שנוסחה זו המוטעית גרמה לו להבין כי אזהרת התלישה מיירי בכל מקום שבגוף, ושלכן חילק הרב ז"ל האזהרות, כי אזהרת הקיצוץ אינו אלא בזקן עצמו ולא בכל הגוף וכנזכר, ולכן לא הוצרך להעתיק האזהרה שעל הזקן כי לא מזה איירי. ומכל מקום כפי שני הדרכים הנזכרים שכתבנו להמליץ בעד הרב הכותב הנזכר, מובן מעתה שמעולם לא עלתה על דעתו להתיר גילוח השערות של הזקן העליון גם כן עד כעובי אצבע, ולא כתב כן אלא לגבי שערות דזקן התחתון דבהו איירי. ולענ"ד דלאור חומרת הקושיות ששאלנו, מוכרח שכל מעיין ישר יודה לדברים אלו שכתבנו ביישוב כוונת הרב הכותב הנזכר, ואותם הסומכים על תשובה זו שבספר רב פעלים להתיר לעצמן קיצוץ זקנם, ושמחים בצאתם וששים בעבודתם שאינם עוברים על דברי האר"י ז"ל וקבלתו הנאמנה בזה, לא עיינו היטב, וסמכו על הנראה מתוך השקפה הראשונה, בלא עיון במקורות ושרשי הדברים בספר הזוהר וכתבי האר"י ז"ל.

אלא דעדיין יש לפקפק על זה ולומר דלדעת האר"י ז"ל אין מקום לחלק בין זקן העליון לתחתון לענין חומרת איסור גילוח, מדמצאנו לו בשעריו המצויינים שהשוה סוד זקן תחתון לזקן עליון בענין הי"ג תיקונים שבו, ואם כן מהיכא תיתי לחלק שבי"ג עליונים אין לנגוע לקצץ ולעקור, ובי"ג תחתונים מיהא מותר מכל מקום לקצץ. וז"ל הרב ז"ל בשער המצוות (פרשת קדושים דף כ"ד סוף ע"ב): דע כי כמו שלמעלה יש י"ג תיקוני דיקנא עילאין וכו' הנקראים זקן עליון, כן יש זקן תחתון למטה ביסוד כנודע, וגם בו כללות י"ג תיקונים. ואל זה הסוד הנפלא רמזו רז"ל במ"ש גדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות וכו', יעו"ש לשונו באורך. שוב מצאתי להר"ש ז"ל בספרו יין המשומר (דף נ' ע"ב) שכן כתב להדיא בשם האר"י ז"ל דאין נכון לחתוך השערות בכל מקום שבגוף, וז"ל: עוד כתב [האר"י ז"ל] גם שערות האדם בין של ראש בין של הזרועות והגוף הם מורים על דברים רבים, וכפי גוונם או נטייתם למעלה או למטה, וכפי ארכם וכיוצא, ולכן אין טוב לספר השערות משום מקום, אלא טוב להניח אותם לגדול, מלבד שערות הראש שצריך

לגלח אותם בתער בכל ערב שבת עכ"ל. ואף על פי שלא ידענו איה מקום כבוד לשון הנזכר בכתבי האר"י ז"ל שלפנינו, מכל מקום ודאי דנאמן עלינו מהרנ"ש ז"ל בזה שמצא כתוב כך באחד מספרי דבי רב. ומה גם דכך הסברא נותנת שאין שום דבר קטן או גדול שבצלם דמות תבניתו של האדם שאינו לצורך ואינו בבחינת צלם אלהי"ם ובדוגמת העליונים, וזה מבואר בס"ד. אלא דעדיין אין מפורש בכל זה לאסור הגילוח בזקן של מטה על פי הסוד כחומר איסור הגילוח דזקן של מעלה, כי גם במה שכתב הרנ"ש ז"ל אינו מפורש לאסור בזה, דנקט בלשונו "דאין טוב לספר וכו'", דמשמע דהוא רק לכתחילה, מה שאין כן בזקן של מעלה דאיסור התספורת הוא לעיכובא לדעת האר"י ז"ל וככל הנ"ל. ועיין לפנינו עוד מ"ש בזה לדעת מרן הרי"ח ז"ל.

העולה מן המדב'ר לאור כל הנזכר שלשה כללים. א. שברור בדעת האר"י ז"ל דאסור לנגוע בזקנו הן לספרה על ידי מספריים, והן לעקור מהשורש. ב. ריהטת התשובה הנזכרת שבספר רב פעלים כולה מקשה אחת באין מבין, וסותרת לסתימות דברי האר"י ז"ל במ"ש בשעריו בענין גילוח הזקן העליון. וכבר באו גדולי רבני בבל האחרונים ז"ל והעידו שאינה מהרב הרי"ח טוב ז"ל. ג. גם לאחר מה שציידנו בישוב כוונת הכותב הנזכר, נתברר לנו שלא כיוון מעולם להתיר סיפור זקן העליון כלל, רק זקן התחתון, וגם בזה עדיין יש מקום עיון בדבריו אם יש לחלק ביניהם.

לברר דעת הרי"ח טוב ז"ל לפי ספרו הנדפס מחדש "תורה לשמה" דאכן בזקן העליון אסור בכל אופן ובזקן התחתון מותר הגילוח וכל שכן שאין לחוש בו לשמא יעקור

ה. והשתא הכא שנת התשל"ג אורו עינינו ביציאה לאור של ספר תורה לשמה למרן הרי"ח טוב זלה"ה, ובעברי בין בתריו להשתעשע באמרותיו, מצאתי לו שם (בחלק יו"ד סימן רט"ו) שעמד בדין על אותה השאלה הנזכרת ברב פעלים שם, וכשקראתי הדברים דשם שמחתי כעל כל הון, כי אכן כיווננו לדעת עליון במה שפירשנו דברור לן דמעולם לא עלתה על דעת יוסף צדיקא הצדיק דמעיקרא להתיר חיתוך שערות זקן העליון. ולמפרע נאמר דאפריון נמטייה להגאון מהר"ן כצ'ורי זלה"ה שעמד איתן בדעתו עד לתבוע מהמדפיסים השמטת אותה התשובה הנזכרת מספרי הרב פעלים שנדפסו מחדש בירושלם ת"ו.

וזה לשון השאלה והתשובה בספר תורה לשמה. שאלה: במקום שנהגו להעביר גם האנשים שער זקן התחתון, דמצינו בש"ע (יו"ד סימן קפ"ב סעיף א') דשרי לכתחילה להעביר, ואין בזה משום לא ילבש גבר, אם יש בזה צד חומרא לאדם חשוב, עד כאן לשון השאלה. ובתשובתו שם הביא תחילה מהגמרא ביבמות (דף

ק"ג ע"א), ורש"י שם, ושם (דף מ"ח ע"א) בתוספות, דמ"ש גבי מפיבושת שלא עשה רגליו, ר"ל לא הסיר שער בית הערוה. ושוב כתב דמכל מקום על פי הסוד אין להסיר שער זקן התחתון, והביא לזה הראיה מדברי האר"י ז"ל שהזכרנו למעלה משער המצוות פרשת קדושים שכתב דגם בזקן התחתון שייך סוד י"ג תקונים, וסיים וז"ל: ומדברים הנזכרים נשמע כי כללות זקן עליון הוא כתחתון וכו', ולכן ראוי שגם בזקן התחתון של אדם לא תגע בו יד להעביר השער, לא במספריים ולא בסם. והמשכיל יבין מדעתו כי אי אפשר להרחיב הדברים יותר. אך ודאי אין אזהרה זו בזקן התחתון דומה לאזהרה של זקן העליון, כי רב המרחק ביניהם, כי בתחתון הוא כללות שבעליון, ושם בעליון השערות הם צינורות של השפע, ולכן אסור לתלוש בידו אפילו שער אחד, אבל הכא אין קפידא אם ע"י חיכוך נעקר שערות וכו', ורק להעביר את הזקן התחתון ולהסירו לגמרי, על זה הוא דקפדינו, מפני שיש בו רמז למעלה וכו'. ומיהו דע דאם השערות של זקן התחתון ארוכים הרבה וקשה עליו וכו', אפשר לקוץ מן האורך שלהם ולקצרם, מאחר דאינו מסירים לגמרי, מה שאין כן בזקן העליון דבכל אופן אסור, לא תגע בו יד, עכ"ל.

הרי קמן להדיא שדעת מרן הרי"ח טוב ז"ל בתשובתו שבספר תורה לשמה הנ"ל דבזקן העליון אסור בכל אופן, הן לקצץ מאורכו הן לעקור שער, וכדכתיבנא. ובזקן התחתון הכריע להקל במקום צער (על פי דיוק בדברי האר"י ז"ל, וכמו שנבארו לפנינו) לקצץ מאורך השערות שבו, אבל לא חשש כלל לאסור החיכוך שמא יעקור שערות, דבזקן של מטה אין בזה קפידא. והנה מזה מוכח שפיר דלאו מור איהו דחתים עלה דאותה תשובה שבספר רב פעלים, דשם הרי נראה להדיא שדעתו לאסור לתלוש שערות גם בזקן של מטה, בטר איפכא ממ"ש כאן בתורה לשמה. גם מדוקדק בתשובה זו דספר תורה לשמה שבאזהרת הרב ז"ל על התלישה גרס כמונו, וכמ"ש בספרי שער המצוות דקמן, דקאי על הזקן העליון, ולא בכל מקום שבגופו.

גם מדוקדק למעיין בדבריו שבספר תורה לשמה הנזכר, דפשיטא ליה טפי להתיר בזקן התחתון התלישה להיותו דרך עראי, שכתב דאין קפידא אם ע"י חיכוך נעקר איזה שער, מה שאין כן על איסור העברת השער של זקן התחתון על ידי סם או מספריים החמיר לכתחילה, ורק במקום צער התיר זה, ודו"ק היטב, דמזה ראיה לדברינו דלעיל, ועיין עוד לפנינו מ"ש בזה בס"ד.

ונראה לומר בהסבר דעת מרן הרי"ח טוב ז"ל בהיתירו לקוץ מאורך שערות זקן התחתון במקום צער, והוא במה שנדקדק במ"ש בתשובתו הנזכרת דספר תורה לשמה, וז"ל: ודאי אין אזהרה זו בזקן התחתון דומה לאזהרה של זקן העליון, כי רב המרחק ביניהם, כי בתחתון הוא כללות שבעליון, ושם בעליון השערות הם צינורות של שפע וכו' עכ"ל. דכוונתו לומר דבזקן התחתון רמוזים הי"ג תיקונים

בדרך כלל בלבד, שאותן השערות מורים על בחינת הי"ג תיקונים, אבל אין לנו אצלנו בדמות צלמנו איזה סימנים ורמזים להכיר על ידם אופן רמיזת התיקונים בשערות ההם, אם באורכן של השערות, או באופן התפשטותן, ושכיבתן אלו על אלו, או בשיווי אורכן וכדומה, וכפי שמצאנו סימנים הנזכרים בשערות דזקן העליון, כל תיקון ותיקון בדרך פרט איה מקומו ובחינתו. וממילא דאם נוגע ומשנה בזקן העליון כל שהוא מאורך או מסדר השערות, קוצץ בנטיעות הוא, ומקלקל הרמזים הרמוזים בהם. אבל בזקן התחתון ששם אין הרמז בדרך פרט והיכר גלוי אצלנו, אלא בדרך כלל, שמורים אותן השערות על כללות בחינת י"ג תיקונים דשם, ממילא כל שקיים ההוראה בכללותה דיו, ואין קפידא בשינוי צורת הענין בדרך פרט. ולכן החמיר לכתחילה לאסור קיצוץ השערות דזקן התחתון, אבל במקום צער נטה להקל וכנזכר.

והנה כל זה כתבנו בהסבר דברי מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל, ולברר דעתו וכוונתו בהתירו זה, אבל לענ"ד נראה שהרוצה להחמיר יש מקום לדבריו, מאחר שלא מצאנו היתר זה מפורש בדברי רבנו האר"י ז"ל, ואפשר שלרבנו האר"י ז"ל היה גלוי גם רמזי הזקן התחתון בדרך פרט היכן רמוזים כל תיקון ותיקון, ורק אנו לא זכינו לדעת זאת, ולא כיוון במ"ש שבזקן התחתון יש "כללות" י"ג תיקונים שבעליון, לאפוקי מזה, וכמ"ש הרב תורה לשמה, והבוחר יבחר והיעבת"א. ועיין בספר הדרת פנים זקן הנד"ם (ח"ב עמוד ת"ל-ת"ב) ובהערות שם בשולי הגליון. ועיין גם כן שם (בח"ב פ"ב עמוד שצ"ט).

עוד בירורים בדעת הרי"ח טוב ז"ל לאור ספרו "תורה-לשמה"

1. עוד חזר מרן הרי"ח טוב ז"ל ושנה ופירש לנו דעתו ושיטתו בענין קיצוץ זקן העליון בספרו תורה לשמה הנ"ל (סימן ש"ץ), וז"ל: שאלה: אזהרה שמענו על פי הזוהר דאין לגלח הזקן, ורצינו לדעת אם יש לאיסור זה אסמכתא ורמז במקראות. גם תמהים אנחנו על מ"ש במדרש וכו' מנהגו של עולם וכו', אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים וכו' ומגלחים זקנם וכו'. תשובה: יש רמז ואסמכתא לזה מפסוק שמואל (בי"ט כ"ה): ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו וכו', משמע דוקא שער השפה היה מתקן בשאר הימים, משום דזה שרי גם על פי הזוהר לחתוך מה שמעכב האכילה, אבל שאר הזקן לא היה עושה בו כלום, והיינו משום איסורא. והשתא ממילא מובן דברי המדרש, דמ"ש מגלחים זקנם קאי על שער השפה וכו' עכ"ל עיש"ב. ועיין שם עוד (בסימן שצ"א), ובפרט בניסוח השאלה שם. הרי קמן להדיא שדעת מרן הרי"ח טוב ז"ל לאסור בהחלט קיצוץ שערות הזקן במספריים או בסם לדעת הזוה"ק והאר"י ז"ל, ואינו סובר שום חילוק בזה בין תלישה לחיתוך.

גם מ"ש הרב הכותב הלז ברב פעלים שעל המדה אין להקפיד, הנה בספר תורה לשמה (סימן תמ"ז) כתב בתר איפכא. דנשאל שם אם מותר לקפל למעלה שערות הזקן, והשיב, וז"ל: ודאי זקן שהוא גדול וארוך, עדיף טפי לפי סודן של דברים, יען כי ידוע הוא כי דיקנא עילאה דא"א הוא מגיע עד טיבורא דליבא, וכנזכר בדברי רבנו האר"י ז"ל, וכן הוא באדרא, ואם כן השתא מי שהוא זקנו גדול וארוך שמגיע עד טיבורא דליבא הוא עדיף ומשובח ביותר, ושפתים ישק, שהוא דומה לבחינה עליונה, שכן הוא באמת השורש של הדיקנא למעלה. ועל כן אותם בני אדם שברא להם הקב"ה זקן ארוך, והם מתחכמים לשנות המתנה טובה הזאת וכו', ורוצים לקצר זקנם בהגבהת השערות למעלה, אף על פי שהם נזהרים שלא לחתוך אותם ח"ו, עם כל זה לאו שפיר עבדי, וצריך להניחו כמו שהוא ולשמוח בגודלו עכ"ל. ועיין שם עוד (בסימן תמ"ח) שהתיר בערב שבת אחר הרחיצה להפריד בנחת על ידי אצבעות ידו שערות הזקן כדי שלא יתערבו ויתבלבלו תיקוני הדיקנא, ויעמוד כל תיקון על עומדו ועל מקומו יבוא בשלום כיעוש"ב, דגם מזה מוכח שיש קפיידא על כל אורכם של השערות שישארו בצורת התפשטותם הטבעי, תחתיים שניים ושלישים, עליונים למעלה ותחתונים למטה ואמצעיים באמצע, כדי שלא יתערבבו ויתבלבלו הרמזים של י"ג תיקוני דיקנא, ואם כן איך יתכן שיסבור דדי כל שנשאר בזקן שיעור עובי אצבע.

והנה הדברים ברורים ואינם סובלים אריכות יותר, ורק לסיכום הענין נאמר, דמכל הנזכר נמצינו למדים שדברי הרב הכותב בתשובה הנזכרת שבספר רב פעלים, הם היפך דברי האר"י ז"ל, וגם היפך דבריו של מרן הרי"ח טוב ז"ל בעצמו, וטוב עשו גדולי רבני בבל שבדור אשר לפנינו שהשמיטוה מספרי רבינו, ובפרט לאור כל הכתוב לחי"ם בספר תורה לשמה שהבאנו לעיל, שנתברר ונתלבן היטב דעת מרן הרי"ח טוב ז"ל בענין זה שהוא ממש בתר איפכא מדעת הרב הכותב הנזכר. וממה נפשך אם האמת כמ"ש לעיל בהליצתנו בעד הרב הכותב הנזכר בביאור כוונתו, ממילא אין כאן שום ראיה לאלו שרצו ללמוד מהתשובה הנזכרת היתר לחתוך שערות הזקן העליון, וכנזכר, והדברים מבוארים.

ואף על גב שבכמה עניינים מצאנו למרן הרי"ח טוב ז"ל שבספרו תורה לשמה חולק על מ"ש בדוכתי אחריני בשאר ספריו, אפשר שעשה זה בכוונה להעלים שהוא ז"ל היה המחבר, וכנודע שכמה העלמות העלים להסתיר דבר זה. או אפשר שלא עשה בו הגהה אחרונה להשוות דבריו שבספר תורה לשמה עם מסקנותיו שבשאר חבוריו, כי עדיין לא הכינו לדפוס בהיותו בחיים, ואפשר שאם היה הוא ז"ל מכינו לדפוס היה משוה כל ההדורים למישור, ולכן ודאי דעדיף לן להשוות הדברים כל מה שנוכל כדי שיהיו דבריו בכל מקום עולים בקנה אחד, ולא לאפושי פלוגתא בכדי, והאמת יורה דרכו.

והגם ששמעתי שיש איזה מרבני זמננו המפקפקים על אמיתות הספר תורה לשמה שיחוסו למרן הרי"ח טוב ז"ל, אצלי אין הדבר צריך לפנים כלל, והוא ברור כשמש לכל רגיל על לשונו ובקי בסגנונו דרכו ושיטתו של רבינו, והרבה מהעניינים הנכתבים שם, כתבם מפוזרים אחת הנה ואחת הנה בשאר חיבוריו בסתם, ולא הביאם משם ספר תורה לשמה, כידוע להבקיאים בדבריו. ועוד יש לי בזה חבילות של ראיות, אבל מה אעשה שאין מגמתי כעת לעסוק במחקרים אלו. ושמעתי שכבר נכתב מזה בכמה כתבי עת של זמננו להוכיח שהמחבר תורה לשמה הוא רבנו הרי"ח טוב ז"ל, ולא ראיתי מה שכתבו. אבל אחר כל הדעות והאמירות סומך אני בהעדות המודפסת בספר עוד יוסף חי. (דפוס ירושת"ו שנת תש"י בדף נ') בשם גדולי רבני בבל מתלמידי מרן הרי"ח טוב ז"ל, הלא הם הרב המקובל כמהר"ר אפרים זילכא הכהן זלה"ה, ואמטו לה משם רבו הרה"ג המקובל האלה"י כמוהר"ר שמעון אגסי ז"ל, בשם בנו וממלא מקומו של רבנו הלא הוא הרב יעקב חיים ז"ל, שהעיד ששמע מפי אביו הקדוש בעצמו שספר תורה לשמה הוא בעצמו חיברו, ודי והותר לנו בזה לאמת הדבר.^[69]

לסתור דברי מי שרצה לומר בדעת האר"י ז"ל דלקצץ הזקן במספריים אינו איסור אלא מדת חסידות בלבד

ז. ובהיות הדברים בשלב זה, ראו דברי בכל הנ"ל כמה תלמידי חכמים, ושמעתי כי הקשו על דברי הנזכרים במה שכתבתי דהוי פשיטא טפי לאסור הקיצוץ במספריים, יותר מלאסור התלישה שמחמת נגיעה, ואמרו דאדרבא איפכא איכא למידק מלשון האר"י ז"ל, דנקט גבי אזהרת המספר זקנו לישנא דזהירות לבד, אבל לישנא דאיסורא לא קתני להדיא, דמזה יש להבין שאינו אלא חסידות בעלמא שנהג בו האר"י ז"ל לעצמו ברוב קדושתו, ואילו גבי תולש שער מזקנו,

69. הערת המהדיר (משה ניסן ווינער):

ע"ד המפקפקים ביחוסו של הס' שו"ת "תורה לשמה" להגאון רי"ח בעל "בן איש חי" - יש להעיר גם ממ"ש הגאון רבי אברהם חפוטא (ראש ישיבת הרמב"ם ובית יוסף בתי"א ומח"ס שו"ת מענה לשון) במכתבו מיום ג' מרחשון ה'תשמ"ג: "ובדבר יחוס הספר תורה לשמה הנה בנדון זה אין לסמוך על סברות, ואוכל גם להביא סברות להוכיח ששייך לו והוא דנר' שהספר זה עמל בו לשמה ועשאו לשם יחוד וכו' ואשר ע"כ קראו תורה לשמה ומשום האי טעמא גופי' לא כתב שמו עליו; זאת ועוד לא מובן שספר בכת"י הי' מונח אצלו וגם איך לא מוכר בין כל גדולי עולם וחוקרי ספרים עתיקים וכת"י איך לא נשמע בעולם ולא ברמז מי הם בעליו כך שמצד הסברה יש מקום לומר שזה שלו, אשר ע"כ כמו שכ' שאין לסמוך על סברות בנדון זה ואין לנו אלא להסתמך ע"ד קבלה ומאחר שיש לנו קבלה מאנשים מהימנים וכמו שציננת, שמעידים שספר זה שייך לבן איש חי - נקבל. וגם אפילו אם לא שייך לו בודאי שספר מוסמך הוא לאחד קדמון שהרי הבן איש חי מיייתי ראיות ממנו. אלא עכ"ז נראה כנ"ל ששלו הוא". וגם במכ' של הרה"ג הרה"ח ר' שלמה אליעזר מרגליות (מירות"ו) מיום כ"ה סיון ה'תשל"ט: "מה שכתב על הספר תורה לשמה, אצל כל היודעים הליכותיו בקודש של הבן איש חי ברור להם כשמש בצהרים כי הוא הקדוש חיברו, וגם ידוע לכלנו כי נכד המחבר מסר להמו"ל להדפיסו מעצם כתיב"ק וכל הערעור אין לו ערך".

נקט הרב ז"ל לישנא דאיסור גדול, ורצו לבאר טעם החילוק בזה לפי הדברים שנכתבו בספר רב פעלים חלק ד' שהזכרנו למעלה, דבתולש בטל הרמז, מה שאין כן בקוצץ. ועל פי דקדוק זה, ועל פי סמך התשובה הנזכרת, דעת הרבנים הנזכרים דמותר הוא גם על פי הסוד לספר הזקן במספריים, ורק הרב האר"י ז"ל נהג בזה מדת חסידות לעצמו לאסור, עד כאן שמעתי באומרים לי משמם.

ואמינא ולא מסתפינא שאני עדיין במקומי אעמוד דכוונת רבנו האר"י ז"ל הוא כמו שכתבתי למעלה, ורק אוסיף כאן דקדוק וחילוק אחד נכון, והוא, כי מ"ש מוהר"ח ז"ל בשער המצוות שם בתחילת דבריו בענין סיפור הזקן, הם דברי עצמו, המעידים ומגידים מה שראה בעיניו הנהגת רבו הקדוש האר"י ז"ל בעת שהיה מסתפר, שהיה נזהר שלא לחתוך שערות זקנו, ועל זה כתב: היה מורי ז"ל נזהר מאד וכו', היינו שראה אותו נוהג בדבר זה זהירות גדול, שמסתמא בעת שהיה מספר ראשו היה מצוה ומזהיר ומזכיר להספר ליזהר לא ליגע כלל בשערות הזקן, וכדומה, שבזה התבטאה קפידתו וזהירותו בדבר, ועל זה העיד מוהר"ח ז"ל שראה אותו נזהר מאוד בכך, ומעשה רב הוא, וילפינן מיניה שבודאי זהירותו הגדולה בדבר, נבעה מעצם האיסור הגדול שיש בסיפור הזקן גם על ידי מספריים לדעת הזוה"ק, אבל לא שמע כן מפי רבו שהזהיר על כך, רק כפי מה שראה אותו נוהג, וכנ"ל. ואילו מ"ש אחר כך בענין איסור התולש שער מזקנו, אינו עדות שמעיד מוהר"ח ז"ל מה שראה ממנהג רבו, אלא אזהרה ששמע להדיא מפי רבו, שאמר לו כך דאיסור גדול הוא לעקור שום שער מזקנו אפילו בדרך עראי וכמתעסק בעלמא, ואין הכי נמי דאם היה רבו מודיעו בעל פה גם על איסור סיפור הזקן היה נוקט גם בו לישנא דאיסורא וק"ל. באופן שאין ממש בדיוק הנזכר לבנות עליו יסוד לסתור דברינו בזה כלל, וקל להבין.

וזה כתבתי רק לרווחא דמילתא ליישב דברי הרב ז"ל שבשער המצוות גם לפי טענות ומענות התלמידי חכמים הנזכרים, אמנם לקושטא דמילתא אין לדקדוק זה מקום לחול מעיקרא, כי כבר ידוע כלל גדול הפשוט ומפורסם לכל לומדי כתבי האר"י ז"ל, דבחינת אמיתת כל דקדוק הנמצא באיזה מקום בכתבי הרב ז"ל אם הוא בדוקא, או לא, הוא לעיין בלשונות המקבילים לאותו הענין בשאר ספריו, ואם בכל מקום מדוקדק הדבר ההוא, אז דוקא יש להחליט שכן האמת, ואפשר להוציא מזה נפקא מינה למעשה על פי הדקדוק ההוא. וכן בהאי נידון דידן מצאתי להרב ז"ל בספר שער טעמי המצוות שבספר ליקוטי תורה, שהוא המקביל לספר שער המצוות מסדרת השערים והכתבים שסידר כמהר"ר מאיר פאפרוש ז"ל, שכתב שם וז"ל: מצות הזקן, ראוי לאדם שלא יעקר שום שיער כלל מזקנו וכו' עכ"ל. ושוב הביא שם אחר זה אזהרת סיפור הזקן כיעו"ש. הרי שלא נקט גם באזהרת התלישה לישנא דאיסור גדול, ואם כן ודאי שאין כל צדק במה

שרצו התלמידי חכמים הנזכרים לפרש בכוונת הרב ז"ל דסבירא ליה לחלק בין איסור תלישה דחמיר, ואסיר מדינא (על פי הסוד), לאיסור סיפור הזקן במספריים, שאינו אסור אפילו על דרך הסוד, אלא מנהג חסידות גרידא, ודו"ק.

וכשיצאתי לחפשי מצאתי בספר שו"ת מנחת אלעזר להגאון האדמו"ר ממונקאטש ז"ל (ח"ב סימן מ"ח דף מ"ח סוע"ג), שהביא שם דעת רב אחד הסובר כחילוק החכמים הנזכרים, שלדעת האר"י ז"ל איסור תולש הוא חמיר טפי מאיסור התספורת ע"י מספריים ע"ש. אמנם הגאון המחבר ז"ל שם דחה דבריו הנזכרים בשתי ידיים, וז"ל: כי הנה מ"ש הכותב הנזכר שעל פי האר"י ז"ל חמיר יותר שלא להושיט ידו, ממה שחשש להסתפר במספריים, ורוצה לומר שהפירוש בזוהר ווי ליה למאן דאושיט ידיה בדיקניה, היינו שלא יגע בזקנו, אבל להסתפר זקנו אינו אסור לדברי הזוהר, עכ"ד. צחוק עשה לו, וכל השומע יצחק לו, וכי המסתפר אינו מושיט ידו בזקנו, והלא עוד נוסף על זה משחיתה במספריים שבידו, וזה פשוט לכל בר דעת, ולכל מעיין בכתבי האר"י ז"ל, עכ"ל. ושמחתי שכוונתי לדעת גדולים, והשי"ת יצילנו משגיאות ויורנו הדרך שנלך בה אליבא דהלכתא לאמתה של תורה אכ"ר.

ואגב יש להעיר עוד בדברי הכותב שהביא במנחת אלעזר שם שהבין שמ"ש בזוהר הקדוש (באדרא רבא דף ק"ל ע"ב), ווי ליה למאן דאושיט ידיה בדיקניה, שבא ללמד שאין לנגוע בזקן שמא יבוא לתלוש ממנו שערה, אין כן כוונת הזוהר, אלא כמו שפירשו אותה המפרשים זיע"א שנמשכו אחר פירוש הרב צמח ז"ל בספרו קול ברמה וז"ל: דאושיט ידיה בדיקנא, ר"ל התיקונים והביאורים [של סודות הדיקנא], שהרי שום נברא לא אמר י"ג תיקונים, ולא עילאין ולא תתאין, אלא משה לבדו, ולמתקם, ומיכה אם אמרם היה לשבח לעתיקא לבד דוקא, והנה צריך להזהר שלא יושיט ידו לישבע בדיקנא עכ"ל. וכעין זה כתב בספר רוח דוד בפירושו לשם, ועיין להרב יפה שעה בפירוש האד"ר, ובספר יין הרקח להר"י פתייה ז"ל, ובאדר הזוהר. ועיין בספר דמשק אליעזר שם. וכן לא יעשה לסמוך על דעתו בפירוש לשונות הזוהר מה שלא פירשו הראשונים והקדמונים, ובפרט בדבר הנוגע לדינא. וכבר הכה על קדקדו שם במנחת אלעזר, ולכן אין מן הצורך להאריך יותר בדבר. והגם שכמה מרבני האחרונים ז"ל הבינו בכוונת דברי הזוה"ק הנזכר דבא לאסור הנגיעה בשערות הזקן לספרו או לעקור משערותיו (עיין ספר הדרת פנים זקן הנדפס מחדש עמוד ל"ז ושם), מכל מקום לענ"ד הנכון, שבכל כיוצא בזה יש לסמוך על מפרשי הזוהר הראשונים שהבאתי לעיל והבוחר יבחר.

הדרן למלתין דכפי כל הנזכר נתבאר באר היטב שכוונת הרב האר"י ז"ל הוא כדכתיבנא, דהוי חידוש טפי יותר לאסור התלישה, דרך עסק עראי בעלמא, ופשיטא טפי לאסור הסיפור דרך קביעות. ובזה מדוקדק יפה לשונו בשער

המצוות שם שכתב וז"ל: ולא עוד אלא וכו', וכנזכר בדברינו לעיל. ומכל מקום את זה צריך אני לומר, שאין דרכה וסדר לימודה של תורת הנסתר לעשות חילוקים התלויים בהשערת השכל ולבנות עליהם חידושי דינים, ומה גם לקולא, כל שריהטת הלשון אינו מורה כן, דהרי כבר אנו מותרים ועומדים מפי הרח"ו ז"ל בעצמו בהקדמתו לספר שער ההקדמות לבל נסבור סברות בחכמת האמת, וכי זה סכנה עצומה, (והוא לשונו של הרמב"ן בהקדמתו לפירוש על התורה), ואם כן מאחר שבא מפורש באר היטב בדברי הרב ז"ל לאסור איסור הן לספר הזקן במספריים, והן לתלוש ממנו שערות דרך עסק, אין לבוא אחרי המלך בדקדוקים וחילוקים קלושים ובלתי מוכרחים כדי לדחות האמת ולהוליד קולא לדינא. ועיין מ"ש בזה בספר שומר אמונים למהר"י אירגס ז"ל (סימן כ"ה).

ואגב זה כדאי הוא להודיע עוד שכל ההנהגות של האר"י ז"ל שנהג על פי הסוד, אינם חומרות ומדת חסידות, אלא דין גמור על פי הש"ע של חכמת הנסתר. וכן הרש"ש ז"ל רגיל להעתיק בפשיטות כל הנהגות האר"י ז"ל כחיובים, הן בקום עשה והן בשב ואל תעשה. (עיין לדוגמא הלשונוות דלעיל שהעתקנו מסידורו בנידון דידן ודו"ק). וזה יש לדקדק גם ממ"ש הרח"ו ז"ל בסוף שער המצוות (דף ס"ב ע"א) על מקצת ההנהגות המובאים שם שהם מדת חסידות בעלמא, דמזה יש ללמוד דבכל שאר דוכתי שהזכיר הנהגות לפי הסוד או אפילו בסתם, הם דין וחיוב גמור על פי הסוד כאמור. וזכורני שכן כתב הריא"ז מרגליות ז"ל בספר עמודי ארזים, ואינו תח"י כעת לעיין אחריו, ויש עוד להאריך ולעייין בכל זה, אמנם כאן אין מקומו. ולאחר זמן רב כתבתי בזה באורך וברוחב בתשובתי בענין ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת (לעיל סימן ח' חלק ג' סעיף ב'), עי"ש ותרז"ץ.

ובהיותי בזה ראיתי להמשנת חסידים במסכת יום השישי (פרק ה' משנה ה'), שכתב וז"ל: ושערות הזקן להיותם צינורות שפע, צריך ליזהר שלא יגע בהם כדי שלא יתלוש מהם, חוץ משער שעל השפה המעכב את האכילה שיש לחתכו במספריים עכ"ל. והמדקדק בדבריו יראה שְׁפָלַל איסור סיפור הזקן גם כן במ"ש שלא יגע בזקנו, והיינו שלא יגע בו כלל הן לחתוך והן לתלוש, וראיה שכן כוונתו מדהתיר לספר שערות השפם, שרבנו ז"ל בשער המצוות שם הביא היתר זה גבי איסור סיפור שער הזקן וכנזכר. וודאי שטעמו של הרב משנת חסידים הוא כמ"ש לעיל משם המנחת אלעזר, דמאחר שהזהיר על התלישה אפילו שהוא בדרך עראי, כל שכן דאסור לשלוח ידו בזקנו כדי לספרה. וכפי זה מתיישב גם כן מה שמצינו להרב ז"ל גופיה בשער רוח הקודש שהזהיר שם בפרטות על איסור נגיעת ידו בזקנו מחשש שיתלוש שער, כי זהו החידוש וכנ"ל. שוב מצאתי הדבר מפורש היטב בדברי נאמן ביתו של הרח"ו ז"ל הוא מהר"י צמח ז"ל, בליקוט מנהגי מרן האר"י ז"ל שמצאתי בכרך אחד כת"י מסודר לאחר הגהותיו לספר הש"ע הנקרא

זר זהב, וז"ל: שלא לעקור שום שער מהזקן, ולא מהגרונן, וכל שכן לספרם עכ"ל. ושמתתי כעל כל הון על המציאה.

דעת כמה מרבני האחרונים ז"ל שהבינו בכוונת האר"י ז"ל כמ"ש

ח. וכהבנתנו את דברי האר"י ז"ל, כן הבינו כמה מרבני האחרונים ז"ל, מפרשי כתבי האר"י ז"ל, ומהפוסקים ז"ל שהביאו דבריו. וז"ל הרשב"ם בפירושו לשער המצוות (שמן ששון ח"ד דף פ"ט ע"ב): והיה מורי ז"ל נזהר מאד שלא לחתוך שער הזקן כלל, לא בתער ולא במספריים וכו', [ולא עוד] אלא שהיה אומר שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד, כי הם צינורות השפע, [הרי שהעתיק מדברי הרב ז"ל שתי האזהרות], עיין בש"ע [יו"ד סימן קפ"א], דלפי הדין מותר במספריים, אמנם על דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לחתוך שום שער עכ"ל. ודו"ק במה שנקט לישנא דאיסור גמור גבי סיפור הזקן, ומזה דבהכרח לא הבין כאותן תלמידי חכמים שרצו לדקדק מדברי הרב ז"ל דדוקא התלישה הוא איסור גדול. ועיין לג"ע החיד"א ז"ל בברכי יוסף (סימן קפ"א), אחר שהזכיר שבתשובותיו בספר חיים שאל לימד זכות על הסוחרים שבערי אדום הנוהגים מכבר לספר זקנם במספריים או בסם, כי בלאו הכי אי אפשר להם להביא טרף לביתם כיעו"ש, מכל מקום כתב שם (באות י') וז"ל: כל זה מדינא, אמנם על דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן, וכבר האחרונים הביאו דברי האר"י ז"ל עכ"ל. ועיין להשדי חמד בכללים (מערכת הג' אות ע"ה) שכן כתב להדיא דלפי הסוד גם במספריים אסור עי"ש. וכן כתב מהר"י אירגס בשו"ת דברי יוסף (סימן כ"ה). וכן כתב בספר חסד לאלפים ליו"ד הנדפס מחדש (סימן קפ"ב אות ט') עי"ש. ועיין אורחות יושר להר"י מולכו (פרק י' דף קמ"ט ע"א), וכף החיים פאלאג'י (סימן כ"ז אות י"ד).

ובספר ברית כהונה (חלק יו"ד מערכת הז' אות ז') כתב וז"ל: זקן, על פי הזוהר הקדוש והמקובלים רבנו האר"י ז"ל וזולתו לא תגע בו יד בזקן כלל, לא על הפנים, ולא תחת הגרון, ולא בשום מקום, ואפילו במספריים, וזלת השער שעל השפה המעכב את האכילה, שזה יש לחתכו במספריים, וכמ"ש הרב באר היטב (יו"ד סימן קפ"א ס"ק ה') עי"ש. וכן נוהגים פה [ג'רבה] רבים וכן שלמים על פי דברי רבנו האר"י ז"ל הנזכרים וכו'. והבא לשאול איך ראוי לעשות, נראה דכל מי שאפשר לו ראוי להתנהג על פי דברי רבנו האר"י ז"ל וכו', ובפרט אם הוא נושא משרה ציבורית, מורה [הוראה] מרביץ תורה חזן וסופר וכיוצא וכו', וראוי לשים לב, שאם במילי דעלמא צרכי חול, ממון, או גוף, האדם הנלבב ונזהר בדרכיו מדותיו ומעשיו בוחר לו רק הדרך היותר סלולה ובטוחה, כל שכן וקל וחומר בצרכי הנפש, דיש לו לכל בעל שכל ישר להשמר שלא יהיה בנפשו שום פגם, וכמ"ש המקובלים, ואל יחוש

ללעג השאננים וכו', ולא גרע זה מענייני חול, דכשיש לו ריוח ממון או בריאות גוף שאינו חושש למלעיגים, דהאדם לא בא לעולם הזה למלאות חפץ ורצון וזולתו משאר בני אדם, אלא לעשות רצון בוראו ברוך הוא ולפום צערא אגרא בזה ובבא וכו' עכ"ל, ושפתים ישק.

דברי סיום

ט. נמצינו למדים מכל האמור בירור דעת האר"י ז"ל בענין גילוח הזקן, הן לפי ריהטת לשונו, והן לפי דעת הפוסקים והמקובלים שהזכירו ופירשו כוונתו. גם נתברר לנו בע"ה דעת מו"ר הרי"ח טוב ז"ל בזה לאמתה של תורה, ובירור וליבון שיטתו, וסילוק הספקות והסתירות הנראים לכאורה בדבריו. ותצ"א דינ"א דעל פי הסוד אסור להעביר הזקן הן בסם, הן על ידי מספריים, ואפילו להושיט בו ידו דרך עסק בלבד אסור, שמא יתלוש שער. ויהי רצון שיזכנו הקב"ה לעשות כל מעשינו ועבודתנו על הארץ מתחת כדבעי לפי סדר תיקון השמים ממעל, כדי שנזכה להיות מרכבה אל קדושה העליונה, ותמלא הארץ דעה את ה' אכ"ר.

ומודע לבינה כי אחרי זמן מה מאז שכתבתי כל הנזכר, יצא לאור ספר הדרת פנים זקן להרה"ג ר' משה ווינער שליט"א, אשר הקיף שם כל הנושא הזה בהרחבה עצומה, ולא הניח לא פינה ולא זוית. וכבר זכה לעשות מספרו הנ"ל מהדורא בתרא עם כמה הוספות, וגם הדפיס גילוי דעת של כמה וכמה מרבני הדור הע"י, ויישר חיליה לאורייתא, שזכה, וזיכה הרבים במצוה יקרה זו, לחזק ידים רפות וברכים כושלות, בקיום מצות גידול זקן, ביודעם מעתה את גודל חומר הענין הן על פי הפשט, והן על פי הסוד. אמנם ראיתי שם שבהוצאה הראשונה נעלם ממנו תשובת מרן הרי"ח טוב הנזכרת שבספר רב פעלים. ובהוצאה השניה (בהוספה ב') הדפיס קונטרס הערות אשר שרטט וכתב רב רחמאי ידי"ן בן של קדושים וטהורים סיני עדיף הרה"ג כמהר"ר יעקב חיים סופר שליט"א, ושם (באות כ"א) העיר על העלמה זו. וראיתי שכתב שם ידי"ן מעלת היח"ס הי"ו לפקפק על הרבנים הגדולים משמיטי התשובה הנזכרת מספרי הרב פעלים הנדפסים מחדש, שעשו כן [כפי ששמע], מכיון שלא יתכן שגברא רבה דכוותיה בתורת הסוד כמרן הרי"ח טוב ז"ל יצא לחלוק על דברי האר"י ז"ל. וכתב שלדעתו אין בזה טעם מספיק לפקפק בתשובה זו שיצאה מתח"ק דמוהרי"ח ז"ל, ושיתכן שהוא הבין אחרת בדברי האר"י ז"ל וכו' עישד"ב. ועיין מ"ש עוד בזה בקונטרס המילואים לספר הדרת פנים זקן שנדפס בנפרד (עמוד תרצ"ו). אמנם כפי שנתבאר בדברינו בס"ד באר היטב שהאמת והצדק עם הרבנים שהשמיטו התשובה ההיא, ושקבלה ברורה היתה בידם ממקור נאמן שאין תשובה זו ממהרי"ח ז"ל, וגם הוכחנו בס"ד שאין מקום להבין אחרת בדברי האר"י ז"ל, ושכן סובר להדיא גם מרן הרי"ח ז"ל.

והנה שוב בשנת תש"מ הוציאו לאור ספר רב פעלים, וביודעים או בלא יודעים חזרו והדפיסו גם התשובה הנזכרת שבחלק ד'. ומסרתי על כך מודעה לאורייתא שלא טוב עשו להפר עצת חכמים וזקנים שהעידו בגודלם שאין תשובה זו למהרי"ח ז"ל, וב"ה שקבלו תוכחתי המגולה מאהבה מסותרת, ובכל ההוצאות שנדפסו מאז ואילך השמיטה, והיה העקוב למישור. ובזה אקוה בס"ד שעלה בידי לברר מקחו של צדיק, ולזכות הרבים בדבר הנחוץ להצילם מטעות.

דינים העולים:

י. והרי סיכום דינים היוצאים מכל הנ"ל בס"ד.

א) לדעת האר"י ז"ל אסור על פי הסוד לעשות הזקן בשום אופן, הן על ידי מספריים הן על ידי סם, בכל מקום שבזקן.

ב) גם יש להזהר לא להושיט ידו בזקנו אפילו בדרך עסק בעלמא, שמא יתלוש ממנו איזה שער.

ג) גם בכל מקום שבגופו, ובפרט בזקן של מטה שדימהו האר"י ז"ל לזקן של מעלה, נכון לא לקצץ או לעקור שערות. ולדעת מרן הרי"ח טוב ז"ל אין קפידא אם עוקר שערות דרך אקראי בעלמא על ידי חיכוך וכדומה בשאר גופו ובזקן של מטה, וכן משום צער, התיר גם לקצץ מאורך השערות בזקן של מטה.

ד) גם הרי"ח טוב ז"ל הוא שר המסכים לכל דברי האר"י ז"ל הנזכרים שבזקן של מעלה בכל אופן אסור, ואפילו לקפל מאורך השערות כדי שיראה הזקן כקצר אין נכון. והתשובה הנדפסת ברב פעלים ח"ד בסוד ישרים סימן ה' איננה בעלת סמכא, ולא יצאה מתחת ידו. ועל פי הוראת חכמים וזקנים צריכים מדפיסי רב פעלים להשמיטה.

הצעיר יעקב משה הלל יצ"ו

המשך הדיון בכ"ז בשו"ת וישב הים חלק ג סימן מ אות יד

על דרך הסוד אסור לספר הזקן לעולם בכל ימות השנה באין הבדל, ובימי העומר עיקר איסור התגלחת הוא לשערות הראש דוקא

יד. הנה כתב הרב אור לציון (חלק ג' פרק י"ז שאלה ו', ובביאורים שם), שלדעת האר"י ז"ל מותר לקצץ ולסדר זקנו, וכמ"ש בשו"ת רב פעלים (חלק ד' קונטרס סוד ישרים סימן ה'). וחדש על פי זה, דגם בימי העומר שכתב האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף פ"ו ע"ד) דאין להסתפר עד ערב שבועות, איסור זה קאי רק על שערות הראש, אבל שערות הזקן מותר לגלחם אפילו על דרך הסוד מל"ד לעומר ואילך, שאז נסתיים הטעם דדין אבילות על מיתת כ"ד אלף תלמידים של רבי עקיבא. אלו תורף דבריו שם עיש"ב.

ודבריו מחודשים ותמוהין למבין דברי האר"י ז"ל ליושרם. והוא, שפשוט בדעת האר"י ז"ל שעל דרך הסוד אין שום היתר בעולם לקצץ שערות הזקן בכל זמן, וכמ"ש בפירוש בשער המצוות (פרשת קדושים דף כ"ד ע"א) וז"ל: והיה מורי זלה"ה נזהר מאד שלא לחתוך שער הזקן כלל, לא בתער ולא במספריים, לא למעלה ולא למטה, ולא בשום מקום מן הזקן, אפילו למטה תחת הזקן באותם שערות קטנים החופפים על הגרון ממש. אבל השער שבשפה העליונה המעכב את האכילה היה קוצצו במספריים. ולא עוד אלא שהיה אומר שאיסור גדול מאד הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו, כי הם צינורות של שפע, ולכן צריך האדם לזוהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער, עכ"ל. ודבריו ברורים, שאסור במוחלט לקצץ זקנו בכל מקום מלבד השפם. ואפילו הרחיק לכת שהזהיר עוד גם לנגוע בזקנו דרך אקראי, שמא בלא כוונה יתלוש אפילו שער אחד. ולאור דברים אלו הרי דמה שכתב בשו"ת רב פעלים חלק ד' הנ"ל הם דברים מוזרים מגומגמים ותמוהים, והם היפך שיטת האר"י ז"ל המפורשת ומבוארת להדיא בשער המצוות שם. שהרי ברב פעלים שם נשאל על קצוץ שער בית הערוה. והשיב על פי דברי האר"י ז"ל הנ"ל דשער המצוות העוסקים בענין שערות הזקן, שכתב דרק לעקור שער מהשורש אסור, אבל לקצץ השערות מותר ע"כ. ודבריו מרפסן איגרא, היפך דברי האר"י ז"ל ממש. חדא, שבעיקר אסר האר"י ז"ל שם לקצוץ מאורך שערות הזקן, ורק בדרך אגב הוסיף עוד חומרא יתירה וכתב שאפילו תולש שיערה אחת בלא מתכווין אסור, שלכן הרחיק לכת לאסור אפילו הנגיעה בעלמא בזקן שמא יתלוש שיערה אחת. ובתשובה הנ"ל העלה שרק לעקור מהשורש אסור, אבל לקצץ מותר. ודברים אלו הם היפך הכתוב בשער המצוות שם, דאי אפשר בשום אופן שבעולם לפרש

כך בלשון האר"י ז"ל שם שכאילו התיר לקצץ הזקן. ועיין במפתחות ספר שער המצוות שסידרן הרש"ו ז"ל בעצמו, שכתב שם וז"ל: סוד חומר פאות הזקן, ושלא יחתוך כלל בשום מקום, אלא בשפה העליונה המעכב האכילה יחתוך במספריים, עכ"ל. הרי לן שהזכיר רק עיקר האיסור המבואר ומזכר בשער המצוות שם, שהוא חיתוך אורך השערות, ולא כתב כלל את החידוש הנוסף של חשש עקירת שערות על ידי נגיעה ארעית, שהזכירו האר"י ז"ל כתוספת בעלמא אגב אורחיה, מוכרח מדברי הרש"ו ז"ל אלו שלא הבין שרק עקירה מהשורש אסור, כמ"ש ברב פעלים שם. וכבר המדפיסים ספרי שו"ת רב פעלים בארץ ישראל לראשונה, בשנת תשכ"ד, השמיטו תשובה הנ"ל על פי הוראת גדולי חו"ר בבל מתלמידי מרן הרי"ח טוב ז"ל, שידעו נאמנה שלא יצאה תשובה זו מתחת ידו. והרי החלק הרביעי של ספר שו"ת רב פעלים נדפס אחר פטירת המחבר ז"ל, ובטעות הדפיסו בו גם תשובה זו, שלא יתכן שכתבו בשום אופן. מה גם שמה שהשיב ברב פעלים שם הרי הוא הפך דברי עצמו בכמה דוכתי, וכמו שכתבתי בתשובתי בנידון זה בשו"ת וישב הים (ח"א סימן י"ד). באופן שברור הדבר, שלדעת האר"י ז"ל, אין שום היתר לקצץ זקנו בכל ימות השנה, ואין שום מקום לסמוך על שו"ת רב פעלים הנ"ל בהיפך לזה, שדבריו בזה דחויין מעיקרן. וכבר דחוהו מרנן ורבנן, בהשמטת התשובה מהספר, דפשיטא להו שלא יצאו הדברים מתחת ידי רבינו הרי"ח טוב ז"ל. (ועיין עדות מפורשת לזה מגדולי רבני בבל יודעי דבר, בסוף ספר תהלות יוסף הנדפס עם ספר הוד יוסף בהוצאה הראשונה עמוד צ"ז).

ולענין ימי העומר, מ"ש הרח"ו ז"ל שהאר"י ז"ל לא היה מגלח שערות ראשו עד שבועות, ולא הזכיר איסור גילוח הזקן גם כן, אין מזה שום דיוק לומר שמאז גילוח הזקן מותר, חלילה. והיינו כנ"ל, מפני שאין שום היתר בשום זמן לקצץ או לגלח שערות הזקן לדעת האר"י ז"ל כנ"ל, ולא היה צריך להזכירו. ורק זה נוכל לומר לגבי הוראתו של הרב אור לציון, והוא, שהנוהגים על פי הפוסקים לחתוך זקנם בכל השנה, ואינם חוששים לדעת האר"י ז"ל על פי הזהוה הקדוש, אפשר שאחר ל"ד לעומר יוכלו להקל בתספורת הזקן, וכמנהגם בכל ימות השנה לסמוך בזה על הפוסקים, הגם שלדעת המקובלים אין שום היתר לזה לעולם. אולם למעשה לא היו נוהגים להקל בזה, אלא גם המקילים בקיצוץ הזקן בכל ימות השנה, היו מחמירים לאסור לספר גם שערות הזקן עד ערב שבועות על סמך דברי האר"י ז"ל. ותמוה הדבר איך עינו הבדולח והמעמיק בכל מקום לחתור לאמיתת הדברים, נעלם ממנו כאן שדברי הרב פעלים הם ממש היפך דברי האר"י ז"ל, וצ"ע.

ומ"ש הרח"ו ז"ל בספר שער המצוות שבעצם כ"ק (בהקדמה שם) וז"ל: גם העושה מצוה אין די לו עשייתה, אבל צריך שיקיים מה שאמרו ז"ל שייכוין בעשיית המצוה

שהוא עושה אותה לשם עושיהן שהוא השי"ת. המשל בזה בעת שמסתפר ראשו וזקנו, לא די לו במה שלא ישחית הפאות, אבל צריך שיכוין שהוא מונע עצמו מלהשחיתם וכדי לקיים מצות בוראו שצוהו על כך, עכ"ל, דנראה שטחיות פשט לשונו דמותר לספר הזקן, הנה בשער המצוות שבדפוס ליתא לתיבת "זקנו"^[70]. ועל כל פנים גם לפי הגירסא המקורית הנ"ל, אין כאן סתירה למ"ש הרב ז"ל שם בפרשת קדושים בענין איסור תספורת הזקן, שכבר ביאר שם באופן ברור ומוחלט שאין היתר על פי הקבלה לחתוך מאורך שערות הזקן ולסדרו בשום אופן. ומ"ש בריש שער המצוות הנ"ל אין כוונתו ללמדנו איסור קיצוץ שערות הזקן או היתירו, כי לא בזה עוסק שם כלל, אלא כל כוונתו שם היתה ללמדנו הא דמצוות צריכות כוונה אפילו בקיום הלאוין, וכתב שם "ראשו וזקנו" על פי ההלכה הפסוקה והרווחת בישראל שמותר לספר גם שערות הזקן במספריים, שלכן הזהיר, דהמספר ראשו וזקנו על סמך ההלכה הרווחת בישראל, צריך לכוין בפירוש למנוע עצמו מלהשחית פאות הראש והזקן, ופשוט.

עוד יש ליישב בשופי דזקן דנקט קאי על השפם, שגם הוא מכלל הזקן, וכנודע מסוד תיקוני הדיקנא דא"א ודז"א, שהשפם נמנה בכלל הי"ג תיקוני דיקנא, ובכל זאת מותר וצריך לקצצו. וכעין זה כתב מרן הרי"ח טוב ז"ל בספרו שו"ת תורה לשמה (סימן ש"ץ) ליישב שם המדרש שהביא הטור (או"ח סימן תקפ"א): מנהגו של עולם, אדם יש לו דין, לובש שחורים ומגדל זקנו וכו'. אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים וכו' ומגלחים זקנם וכו', עכ"ל. ויישב בתורה לשמה שם דמ"ש ומגלחים זקנם ר"ל השפם, עיי"ש ודו"ק.

70. וראה זה פלא שראיתי לפחות בשלשה העתקות של נוסח ספר שער המצוות כפי שכתבו וסדרו הרח"ו ז"ל, ובהם ליתא לתיבת זקנו. ואיני יודע פשר הדבר. דלגבי שער המצוות של הרש"ו ז"ל הרי פשוט שדרכו להגיה ולשנות כפי הבנתו, ולכן השמיט בהעתקתו את תיבת זקנו, אבל סופרים אלו איך הגיעו לעולם התיקון. וצל"ע.

ומענין לענין אמרתי לצרף לכאן שאלה ותשובה בענין שיעור פאות הראש לדעת האר"י ז"ל בענין שיעור אורך פאות הראש לדעת האר"י ז"ל

שאלה

רצוני לדעת אם יש חיוב לדעת האר"י ז"ל לגדל פאות ארוכות. ומהו השיעור הצריך לדעתו באורך וברוחב ובגובה, ואיך ראוי לנהוג בזה למעשה, ושכמ"ה.

תשובה

הנה בענין שיעור פאות הראש לדעת רבנו האר"י ז"ל, אשיב בקצרה. וראשית אגיש לשונו של רבנו האר"י ז"ל בזה (בשער המצוות פרשת קדושים דף כ"ד ע"א) וז"ל: כבר נתבאר לעיל בהקדמת שער זה, שקודם שיעשה האדם המצוה שהוא עושה, יכוין לקיים מצוות בוראו ית"ש. ולכן כשהאדם מסתפר יכוין שהוא מקיים שתי מצוות בפאת הראש, אחת מכאן ואחת מכאן, וחמש מצוות בפאת הזקן וכו'. וזו היא הכוונה וכו'. ונדע כי השערות הם צינורות כעין ווי"ן ממשיכים הארה מתוך המוח ולחוץ וכו', אבל שערות דז"א הם בחינת הדין וכו', ולכן צריך לספר השערות וכו', וצריך שיכוין האדם שהוא דוגמת ז"א, ושהוא מספר שער ראשו להיותם דינים תקיפין וכו', ואמנם נודע כי בשערות הראש יש בחינת עשר ספירות, והמלכות שבהם היא הנקראת פאת הראש, כי לעולם כל פאה היא במלכות, ולכן פא"ה גימטריא אלהי"ם. והענין כי הדינים הם צורך גבוה, והם מכלל קיום העולם, והעולם צריך להם, ולכן אין ראוי להעביר כולם, ולכן משיירין הפאה שהיא המלכות האחרונה שבעשר ספירות הראש, אבל הספירות הראשונות אין ראוי שיהיה בהם דינין וכו'. ואמנם בענין שיעור הפאה, היה נזהר מאד מורי ז"ל לשייר כל השערות אשר בצדעים, שהוא כל השערות שיש בין האזן לאותו המקום החלק שאין בו שיער מכאן ומכאן בשני צדדי הראש, וכמ"ש בספר בית יוסף. וגובה הפאות שיעורן עד מקום שיגביה ראש האזן למעלה, ועד המקום שיגיע שם ראש האזן [ומעט יותר, כ"כ בשער טעמי המצות, ופסקו מרן הרש"ש ז"ל בסידורו, וכמ"ש לשונו לפנינו, וכן כתבו שאר גדולי המקובלים בספריהם, ועיין לקמן], נקרא פאה בבחינת הגובה. ואף אם היו שערות הפאות גדולים מאד וארוכים, לא היה חותכן במספריים, רק עד יגדלו ויתארכו וידלדלו וירדו ויכנסו למטה בגבול שערות הזקן, ואז היה חותכן ומקצרן במספריים, לפי שמה שמשתלשל משם ולמטה אינו נקרא פאת הראש עכ"ל.

ועיין בלשון המקביל שבספר טעמי המצות (שם) שלא נקט התם כל אותם הלשונות המורים על גידול והתפשטות ואריכות הפאות, וז"ל: אזהרת פאת הראש וכו', גם שער הפאות שעל הראש, היה מניחן לגדלם, ולא חתכן עד שגדלו

כל כך שיכנס למטה במקום שער הזקן ממש, שאז היה חותכן עד שיעור אותו מקום, כי משם ולמטה לא יקרא פאת הראש עכ"ל.

ונסתפקתי בהבנת דברי רבנו האר"י ז"ל אלו, דמדנקט שם בשער המצוות כחמשה לשונות חמורים על גידול ואריכות הפאות, היה נראה לכאורה שכוונתו שאין לחתכן עד שיגיע התפשטותם עד סוף גבול הזקן, כי בהתפשטות המעט שממקום שנגבה ראש האזן עד התחלת פאת הזקן, שהוא לערך במקום חצי אורך האזן, [כי מנגד נקב האזן מתחילים י"ג תיקוני הדיקנא, כן כתב הצמח בספר קול ברמה (דף ל"ב ע"א) בביאור האדרת רבא], אין נראה ששייך כל אותם הלשונות המורים על אריכות והתפשטות.

אבל לעומת זה ממש"ש בסיום לשונו: ויכנסו למטה בגבול שערות הזקן וכו', נראה שכוונתו עד תחילת מקום גבול פאת הזקן. וכן נראה מרהיטות לשון רבנו האר"י ז"ל שבספר עץ חיים (שער א"א פי"א דף ס"ז ע"ב) וז"ל: כי הלא התיקון הראשון שבדיקנא הוא א"ל, [הם השערות שבמצר הזקן תחת פאתי הראש], והוא מלכות [פירוש דיקנא], ופאה [פירוש של הראש], היא בחינת מלכות [די"ס של הראש], נמצא ששתי מלכיות סמוכות ודבוקות זו לזו, כי במקום שמסתיימת מלכות שבראש שהיא פאת הראש, משם מתחלת מלכות דיקנא, שהוא תיקון ראשון, ואז יונקת זו התתאה מן העילאה, כי מכח שערות הראש הנשארות בפאת הראש [שהם השערות שבפאות, כי שאר שערות הראש צריכין לגלחם כמ"ש שם בתחילה], מהם יוצאים שערות הי"ג תיקוני דיקנא כנ"ל. אם כן נמצא כי כל הי"ג מכילין יונקים משתי פאות הראש וכו' עכ"ל. וכתב הרח"ו ז"ל שם בגליון וז"ל: נראה לי חיים שאפשר שזהו כוונת רבותינו ז"ל [בגמרא ברכות דף מ"ח ע"ב] באמרם אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא, שהוא פירושו שער, לרמוז על מה שכתב כאן, שהמלכות שבשערות הראש, והמלכות שבשערות דיקנא סמוכות זו לזו, ואינן נוגעות זו לתוך זו אפילו [כמלא] נימא, אלא ממש במקום שמסתיימת מלכות של שערות, שם מתחילה מלכות של דיקנא עכ"ל. הרי לנו מזה דשיעור התפשטות פאת הראש הוא עד מקום התחלת פאת הזקן ותו לא.

והנה כפי צד זה יש לפרש מ"ש רבנו ז"ל שם בשער המצוות הנזכר וז"ל: לפי שמה שמשתלשל משם ולמטה אינו נקרא פאת הראש עכ"ל, דר"ל שמשכנס לגבול מקום פאת הזקן אינו נקרא עוד פאת הראש, שהמקום ההוא מתיחס בסודו ותיקונו אל בחינת פאת הזקן^[71].

גם אפשר שהכוונה דמאחר ששערות הראש הם דינים ובעיני לגלחם, זולתי

71. ועיין בשו"ת רב פעלים למרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל (בח"ג חלק סוד ישרים סימן ז' ד"ה וכל זה אני אומר וכו'), ודו"ק היטב לכאן.

הפאות כדי להשאיר שורש אל הדין, כמ"ש רבנו ז"ל בשער המצוות הנ"ל, אם כן דוקא שיעור פאה הקצוב, שהוא כנ"ל, הותר להשאיר, אבל יתר על כן אפשר דגורם להגביר הדינים, ולזה אמר כי משם ולמטה אינו נקרא פאת הראש, דכל המוסיף על שיעור זה גורע^[72]. ולאור כל האמור נלע"ד יותר לפרש דברי רבנו ז"ל הנזכרים כפירוש השני, דבעינן התפשטות פאות הראש עד התחלת מקום פאות הזקן, ולא יותר, ולסבול דוחק כל אותן הלשוניות המורים על גודל ואריכות הפאות, שנזכרו שם בשער המצוות, דלאו בדוקא הם.

אמנם ראיתי בספר מעיל קודש ובגדי ישע להרה"ג המקובל חק"ל כמהר"ר אהרן פירירא ז"ל, בפירושו על עץ חיים (שער א"א שם, בדף י"ט סוף ע"ב מהספר, ד"ה מלכות של שערות), שכתב וז"ל: ובודאי האיש הישר הולך אינו מבין מכאן שצריך לפסוק ולקצור הפאה משם ולמטה ח"ו, כי אם כן לא נשאר פאה ח"ו, והאר"י ז"ל בשער המצוות כתב שצריך שיתארכו ויתגדלו וכו', ואז יקצצן אם ירצה, אלא ודאי ר"ל מוהרח"ו זיע"א שזהו דרך טבע ששערות אלו של דיקנא יבואו תחת שערות הראש, ואין הפרש ביניהם כמלוא נימא ממש, כאשר יראה הרואה כשיקים שערות הפאה למעלה וכו' עכ"ל. הרי שמפני שדחקו לשון רבנו האר"י ז"ל דשער המצוות הנ"ל, פירש דבריו שבספר עץ חיים דלא כפשטם, ויישבם כפי הבנתו, דמותר לגדל הפאות יותר משיעור הנ"ל. ושכל זאת אין זה סותר מ"ש אין מלכות נוגעת וכו', וזכורני שראיתי בסידורו כ"י בהגהה שבגליון שהעיד שנהג בעצמו להגדיל הפאות עד סוף גבול התפשטות הזקן, וכמנהג אחינו האשכנזים, וסיים: ואני את נפשי הצלתי. ואינו תח"י כעת להעתיק דבריו כלשונו ממש.

ומעין הבנה זו בדברי רבנו האר"י ז"ל מצאתי בספר דרכי תשובה (יו"ד סימן קפ"א סעיף ט'), שכתב (לאחר שהעתיק לשון שער המצוות הנ"ל) וז"ל: ועיין בשו"ת צמח צדק החדשות (חיו"ד סימן צ"ג דף פ"ב ע"ג) דמ"ש האר"י ז"ל כשמגיעין [פאות הראש] למקום השערות של הזקן ממש היה חותכן, היינו ר"ל כשמגיעין למקום פאות הלחי התחתון עי"ש לדרכו. ויותר מזה הגיד לי כ"ק אדמו"ר הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא זצלה"ה משינאווא, בשם רבו הגה"ק מו"ה שלום מבעלזא זצלה"ה, שמ"ש מוהרח"ו בטעמי המצוות שם שהאר"י ז"ל לא היה מניחן שיגדלו עד שיכנסו למטה במקום שער הזקן ממש עכ"ל, תיבת ממש הוא להורות שאינו ר"ל במקום שמתחיל הזקן למעלה בסיום פאות הראש תיכף אחר הצדעיים, אלא ר"ל למטה בלחי התחתון ששם נקרא זקן ממש, וזה המכוון של מוהרח"ו ז"ל בשם האר"י ז"ל, שלא להניח לגדל השערות של פאות הראש רק עד שיגיע למטה בסוף הלחי התחתון, הוא סוף הפנים ולא יותר. וכן הגיד לי אדמו"ר זצלה"ה

72. ובעין שמצאנו בענין מים אחרונים שהוא חלק הס"א, שלכן אין ליטול אלא במעט מים דוקא, וכמ"ש רבנו האר"י ז"ל בשער המצוות פרשת עקב ע"ע.

הנ"ל, דמ"ש המהרח"ו ז"ל שם בטעמי המצות דבשערות הראש הוא מקום השראת הדינים ועל כן צריך לסלקם, זה שייך גם בהשערות של פאות הראש כשהם ארוכים יותר מסוף הפנים כנ"ל וכו', עכ"ל.

הרי קמן שבדרך כלל הבינו מרנן ורבנן הנזכרים שם בספר דרכי תשובה, כעין הבנתו של הר"א פירירא ז"ל. אלא שכפי מה שכתבתי על פי הזכרון ממה שראיתי בסידורו, היה הוא ז"ל מניחם ליגדל עד סוף התפשטות הזקן, ואילו בדרכי תשובה שם כתבו עד למטה בלחי התחתון שהוא סוף הפנים דוקא. ועוד מצאנו הבדל ביניהם שלדעת המעיל קודש אין חיוב לקצץ הפאות בסוף שיעורן, וכמ"ש: ואז יקצצן אם ירצה, ואילו לדעת האדמו"ר משינאווא ז"ל יש קפיא לקצרם כשהגיעו למקום סוף הלחי התחתון שהוא הנקרא זקן ממש כמבואר בדבריו.

אולם שוב ראיתי לשונו הזהב של מו"ר הרש"ש ז"ל בסידורו לשבת כת"י (ובסידור היר"א המצולם נשמט ממקומו, ותמצאהו בחלק א' עמוד 167) בכוונות הפסוק והכינו את אשר יביאו לערב שבת, שכתב וז"ל: וכדי שלא להעביר כל הדינים [בהיותו מגלח ראשו בתער], יניח המלכות של השערות, שהיא מלכות די"ס דגלגלתא שבשתי פאתי הראש לקיים מצות לא תקיפו פאת ראשכם בכל פאה משתי פאות, אשר כל פאה גימטריא אלהיים שבמל' וכו', רוחבה, מהאזן עד שליש המצח, וגובהה מלמעלה, מעט יותר מגובה האזן אם תתפשט מכפיפתה, והתפשטותה מלמטה, עד שלא תכנס בשערות הזקן וכו' עכ"ל.

הרי קמן שהביא מרן הרש"ש ז"ל את שלושת גבולי פאת הראש שהזכיר רבנו האר"י ז"ל, היינו גובהה ורוחבה והתפשטותה מלמטה, וכתב כפי רוחב בינתו שעליה אין להשיב, דשיעור ההתפשטות הפאה מלמטה הוא עד שלא תכנס בשערות הזקן עכ"ל. הרי להדיא שלא הבין כהבנת הרבנים הגדולים הנזכרים שהביא דעתם הדרכי תשובה, וכמוהר"א פירירא ז"ל, אלא כפי מה שציידדנו אנן בעניותין להבין בכוונת דברי רבנו האר"י ז"ל כנזכר למעלה. ואין להקשות שבשער המצוות שם כתב וז"ל: ואף אם היו שערות הפאות גדולים וכו' לא היה חותכם וכו' עד וכו' ויכנסו למטה בגבול שערות הזקן, ואז היה חותכן וכו' עכ"ל, דמשמע שרק לאחר שנכנסו לתוך גבול שערות הזקן אז היה חותכן, ואילו מרן הרש"ש ז"ל כתב עד שלא תיכנס וכו', וכנזכר, אין זה קושיא כלל, כי הרח"ו ז"ל כוונתו להודיע לנו מנהג רבו האר"י זלה"ה שהיה מדקדק שיהיו שערות הפאות ארוכים עד תחילת גבול הזקן ממש ולא פחות מזה, וממילא מאחר שהיה מנהגו להסתפר בכל ערב ש"ק^[73]. בודאי ביני ביני נתארכו הפאות מעט במשך השבוע

73. וכמו שנראה מסידור מו"ר הרש"ש ז"ל (סידור היר"א המצולם ח"א עמוד 167). ובנגיד מצוה להר"י צמח ז"ל (דף מ"ח ע"ב בדפוס קושטנינא), ובין המשומר להר"ן שפירא ז"ל (דף ל"ה ע"ב), ובמשנת חסידים (מסכת יום ששי פרק ה' משנה ב'), ובחסד לאברהם (טובייאנא, בחלק עלות שבת דף ב' ע"ב), ובסידור הר"י קאפיל (כוונת שבת דף ב' ע"ב), והרב שבתי (כוונת ע"ש דף מ"ו ע"ב), וכולהו אליבא דהאר"י ז"ל. ועיין למהר"ח פאלאגי ז"ל בצוואה מחיים (דף כ"ה ע"א

לתוך גבול הזקן, ואותו תוספת היה נוהג רבנו האר"י ז"ל לקצץ, כדי שיסתיים שוב התפשטות הפאה בגבול התחלת הזקן ממש. ואילו מרן הרש"ש ז"ל דינא קמשמע לן, דהכי בעינן שיסתיימו פאות הראש במקום שמתחילים פאות הזקן, וממילא נדע שאם נתארכו יותר יש לקצרם, וזה פשוט וברור בכוונת הדברים. והוצרכתי להאריך בו מעט מפני שראיתי מי שנתקשה בזה. וידוע דחכמי הדורות האחרונים קבלו עליהם כדבר מוסכם הכרעת מרן הרש"ש ז"ל בהבנת דברי רבנו האר"י ז"ל כיתד תקוע שאין לזוז ממנה אפילו זיז כל שהוא. ובספרי אהבת שלום (במאמר גדול השלום), כתבתי בזה באורך קחנו משם. ותימה בעיני איך נעלמו דברי מרן הרש"ש ז"ל הנזכרים מהרב מעיל קודש ז"ל שהיה ארי במסתרים, ומעובדי ה' בכוונה בבית מדרשו של ש"ם בית אל ימצאנו.

וכשיצאתי לחפשי בספרן של שאר גדולי המקובלים ראשונים כמלאכים מסדרי ומפרשי דברי רבנו האר"י ז"ל, לראות איך עלתה הסכמתם בזה, מצאתי שארבעה עמודי עולם מגדולי המקובלים הראשונים קיימי כשיטת מרן הרש"ש ז"ל. הראשון מהר"י צמח ז"ל בספרו נגיד ומצוה (דף מ"ט ע"א בדפוס קושטנדינא) וז"ל: וגם שערות הפאות שעל הראש לא היה [רבנו האר"י ז"ל] מניח לגדל כל כך שיכנס במקום שער הזקן, ואז היה חותכו עד שיעור אותו מקום, כי משם ולמטה לא יקרא פאת הראש עכ"ל. ולכאורה זהו הנרצה במ"ש הר"י צמח ז"ל בספר קול ברמה (דף ל"ג סוע"א) עי"ש. ושני לו מהר"ן שפירא ז"ל בספרו יין המשומר (דף ל"ו ע"א) וז"ל: וגם היה [רבנו האר"י ז"ל] מניח הפאות של הראש ליגדל, ולא היה חותכן רק עד שיגדלו כל כך שיכנסו למטה במקום שער הזקן ממש, שאז היה חותכן, עד אותו המקום שמשם ולמטה לא יקרא פאת הראש. נתן נלע"ד הכוונה הוא ע"ד שמביא הרב ז"ל בשער א"א פרק י"ג [אצלינו הוא פרק י"א], במקום שמסתיימת המלכות שבראש שהיא הפאה, משם מתחלת מלכות של הדיקנא שהוא תיקונא קדמאא שנקרא א"ל, נמצא כי שני מלכיות סמוכות ודבוקות זו לזו, ואז יונקת זו התתאה מן העילאה, כי מכח השערות הנשארות בפאת הראש לבד, מהם יוצאים השערות דיי"ג תיקוני דיקנא. אם כן נמצא כי כל הי"ג מכילין דדיקנא יונקים משני פאות הראש עכ"ל. והנה מאחר ששתי מלכיות הראש ודיקנא הם סמוכות זו לזו, לכן צריך להזהר שלא יכנס אפילו נימא אחת ממלכות דראש שהיא הפאה, במלכות דדיקנא שהיא תיקונא קדמאא, ועל זה אמרו רז"ל אין מלכות נוגעת בחברתה כמלוא נימא עכ"ל. והשלישי מהר"ר עמנואל חי ריקי ז"ל בספרו משנת חסידים (סדר יום ששי פ"ה משנה ד') וז"ל: ומלמטה, עד שלא תכנס בשערות הזקן עכ"ל, והוא דומה ללשון מרן הרש"ש ז"ל בסידורו. והרביעי הר"א טובייאנא ז"ל בסידורו חסד לאברהם (בעולת שבת דף ב' ע"ב) וז"ל: ושערות

הפאה הנכנסים בגבול הזקן צריך לחתוך מה שנכנס בגבול הזקן עכ"ל. ומאחר שכל גדולי המקובלים הנזכרים הסכימו לדעת אחת, ובפרט שגם מרן הרש"ש ז"ל נמנה עמהם בזה, ודאי דכוותיהו קי"ל שיש להניח פאות הראש עד שיגיעו בהתפשטותם עד תחילת מקום פאות הזקן ותו לא.

ולפי האמור מתבאר שישנם שני טעמים חזקים לשיסתיימו הפאות בגבול התחלת הזקן, חדא הא דנקט רבנו האר"י ז"ל בעץ חיים (שער א"א פי"א) שיונקים פאות הזקן מסוף פאות הראש, ומתחילים ממקום סיום פאות הראש. ועוד שנית, דמאחר שכל השערות הם ממותרי מוחא בחינת דינים, לכן בעינן לגלחם כליל, זולתי פאות הראש, כדי להניח שורש אל הדינים שלא לבטלם לגמרי. וממילא מובן שרק שיעור הכשר פאה בדיוק הותר להניח, ולא יותר, שמא בזה מגביר כח הדינים, ומעין מ"ש האדמו"ר משינאווא זצ"ל הנז"ל. ומכל מקום על גידול שערות הפאות מעט אל תוך שערות הזקן בין תספורת לתספורת, לא היה חושש רבנו האר"י ז"ל, כמו שלא היה חושש על גידול שערות הראש מיום ליום, ובפרט לפי מה שהיה נוהג לגלח שערותיו ולתקן אורך פאות ראשו מערב שבת לערב שבת, ואשרי הזוכה לקיים מצות בוראו כדבעי.

שוב ראיתי לאחרון חביב הרשב"ם ז"ל בספרו שמן ששון (ח"ד), בפירושו על שער המצוות פרשת קדושים (דף פ"ט ע"א מהספר), שכתב לעניינינו וז"ל: ורבנו האר"י ז"ל היה מתנהג בחסידות שהיה מניחם להתגדל עד שהיו ארוכים שמגיעים עד שערות הזקן, והיינו תיקון הראשון מידת אל, שהוא מקום חצי גובה אזן, ולא שהיה מניחם להתגדל עד כל שיעור אורך הזקן כמנהג בני אשכנז, דאין זה נקרא פאה ופשוט, וזה סוד מ"ש רבותינו ז"ל: אין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא, והיינו [מלכות של] פאה עם [מלכות של] הזקן, כמ"ש בעץ חיים (שער י"ג פרק י"א, ושער י"א פרק ט'). ועיין גם כן בספר נגיד ומצוה וכו'. עכ"ל.

הרי שהבין ופירש הרב שמן ששון ז"ל מנהג רבנו האר"י ז"ל בענין שיעור הפאה כשיטת גדולי המקובלים הנזכרים לעיל, ודלא כמו שכתב בכוונתו הרב דרכי תשובה ומהר"א פירירא ז"ל. והגם שכתב הרב שמן ששון ז"ל שנהג כן רבנו האר"י ז"ל ממדת חסידות, אמר כן לערך הנפסק בש"ע שהוא חיוב כולל לכל אדם, אבל ודאי שהמיישרים אורחותם במסילה העולה בית אל, ראוי להם להקפיד לעשות כדעת האר"י ז"ל. וכאשר נודע ומפורסם שנהגו והנהיגו גדולי פוסקי הדורות לתפוס עדויות הרח"ו ז"ל על מנהגי רבו האר"י ז"ל כדבר הלכה ודין ממש על פי הסוד, ולא כמדת חסידות בעלמא. ולדוגמא יש לציין מ"ש הרח"ו ז"ל בשער המצוות (שם) על שערות השפם, שהיה רבנו האר"י ז"ל חותך ומקצר מהם מה שמעכב האכילה, ע"כ. וכתב מרן הרש"ש ז"ל בסידורו (שם) וז"ל: חוץ מהשערות שעל גבי השפה המעכב האכילה שיש לחתכו במספרים, עכ"ל. דמבואר שיש

בדבר קפידא על דרך הסוד לעשות כן. ועיין בשו"ת תורה לשמה הנד"מ למרן הרי"ח טוב ז"ל (סימן שצ"א), שכן כתב, וביאר טעם הקפידא כיעו"ש. ועיין שער המצוות פרשת וילך (ד"ה מי שרוצה להיות חסיד), דיש לדייק משם דשאר האזהרות והמנהגים שכתב הרח"ו ז"ל בשעריו לפי שיטת רבו האר"י ז"ל הם דין גמור על דרך הסוד. ובמקום אחר הארכתי בזה בס"ד, עיין לעיל (סימן ח' חלק ג' סעיף ב'), ולקמן (בסימן כ"א). ולפי זה יוצא לן בענין השאלה, דכן ראוי ונכון על פי שיטת רבנו האר"י ז"ל המיוסדת על סתרי הקבלה, להניח שערות הפאות ליגדל כפי השיעור המבואר לעיל. והמדקדק לעשות כדבריו קדוש וברוך יקרא.

והנה עיינו הרואות שהעולם אינם נזהרים בזה לדייק בשיעור הנזכר, וכמה עדות שלמות שנהגו מזמן קדמון להניח פאות גדולים וארוכים יותר מכפי שיעור הנזכר, ולא שמענו ולא ראינו לשום פוצה פה ומצפצף על מנהגן, לומר דהוא נגד שיטת האר"י ז"ל.

וראיתי למרן הרי"ח טוב ז"ל בספרו הנד"מ שו"ת תורה לשמה (בסימן שפ"ט) שכתב בענין שיעור הפאה וז"ל: והנה כאן צריך להחמיר להשאיר שיעור כדי לכופ ראשן לעיקרן וסגי בהכי כפי הדין, מיהו ודאי אם יהיו יותר ארוכים עדיף טפי כדי שיהיו ניכרים יותר, וזהו נוי שלנו, שאנחנו מתנאים במצוות השי"ת אשר קדשנו במצוותיו, והפאות הם עדות לישראל וסימן טוב להם עכ"ל. ולמעשה לא גילה בזה שיעור האורך הצריך בדקדוק. ובפשטות משמע דכל המרבה הרי זה משובח.

ומדבריו בפירושו על התיקונים הנקרא בניהו (תיקון ע' דף פ"ה ע"א), נראה על כל פנים שנהג בעצמו להגדיל הפאות יותר מהשיעור שנקט רבנו האר"י ז"ל, שכתב שם וז"ל: ודע דאם יש לנו ללמוד מלשון התיקונים כאן דאמר צריך לאעברא שער מעל אודנין וכו', אין הכוונה על השער שצומח באזן, אלא קאי על שערות הפאות, שלא יהיו נסרכין ותלויין על פתח האזן, אלא ידחה אותם לצד אחר, או יקוץ מאורך שלהם, וכן אני נזהר בזה תמיד לדחותם אחרי האזן וכו', ואיך שיהיה צריך האדם ליזהר לדחות שערות הפאות אחר האזן, ולא יהיו סורחים על האזן שלו עכ"ל. והמציאות יוכיח שאם שערות הפאות הם קצרות כשיעור שנקט האר"י ז"ל, אי אפשר לדחותם אחורי האזן.

עוד אמרתי להעתיק כאן מ"ש בספרו בן איש חיל (ח"א בדרוש ג' לשבת זכור דף ל' ע"ב) על מ"ש רז"ל [בגמרא מגילה דף י"ב ע"ב] שמרדכי מוכתר בנימוסו היה וכו', ופירש על זה, וז"ל: ולי הפעוט נראה לומר וכו', שהיה לו פאות גדולים, כי הפאות הם סימנים ועדים על היהדות וכו' והוא היה מתעטר ומתפאר בהם, שהיה מניח פאות עבים וגדולים שנראים מרחוק וכו'. ראו כמה חביבים הם הפאות שהם עדים וסימנים של היהדות וכו', על כן כמה וכמה צריכין אתם להזהר בשני עדים

נאמנים אלו וכו' המעטרים אתכם בעטרה של היהדות. ואין אני מעמיס עליכם לעשות לכם פאות עבים וארוכים כמו מנהג אחינו האשכנזים הי"ו, ורק אבקש שיהיה בהם שיעור הניכר לעיני הכל, ולא יהיו כעשבים הקטנים העומדים על פתח הקרקע אשר רק רישומן ניכר, דאלו פסולים לעדות הם, כדין קטן שפסול להעיד, כי רק הגדולים נאמנים להעיד בגדלן, וכבר דיברתי בזה פעמים רבות, ואשרי המדבר על און שומעת וכו' עכ"ל עיש"ב. ושם (בדרוש ב') כתב וז"ל: ונראה דמלשינות זאת של המן בשביל שהיתה עיניו צרה בפאות, שהיה דרכם מזמן קדמון להניח פאות גדולים וכו' עכ"ל. עיי"ש עוד (בדרוש א').

הרי להדיא מדברים אלו שלא ראה מרן הרי"ח טוב ז"ל שום קפיידא ואיסור בהנחת פאות גדולים ועבים. וצ"ע שנתעלם מדברי רבנו האר"י ז"ל ושאר גדולי המקובלים בזה, ולא הזכירים כלל, והוא פלא עצום. ואפשר דסבירא ליה דמכיון שדוחין אותם לאחר האזנים אין קפיידא, דהגם שהם ארוכים בשיעור כדי להתפשט לתוך גבול הזקן, מכל מקום מכיון שלמעשה אינם נכנסין בגבול הזקן שרי. וצריך עדיין ישוב.

סיכום לדינא

ולכן נראה לי להורות בזה שהמדקדקים לעשות כדעת האר"י ז"ל, ראוי שיקפידו על השיעור שכתב בשער המצוות שם, וכפי שביארנו בכוננתו, לאור דברי גדולי המקובלים הנ"ל שמקום סיום הפאות הוא עד תחילה מקום צמיחת שערות הזקן, ובכל זאת אם יתארכו הפאות יתר משיעור זה, לית לן בה. אלא שעדיף להעבירם לאחר האזנים, כדי שלא יכנסו להדיא בתוך שערות הזקן. ואותן עדות שנהגו מקדם קדמתא בפאות ארוכות יותר, לא ישנו מנהגם, ועל הכל יש ויש על מי לסמוך, והיעבת"א.

הצעיר יעקב משה הלל יצ"ו

מרן הגאון בעל "בן איש חי":

מי שאין לו זקן "תהיה צורת פניו משונה ומכוערת"

העיריני ח"א מדברי הגרי"ח בעל "בן איש חי" בספרו "בניהו" על מסכת עירובין ק, ב (ד"ה ואידך הני שבח לה):

"ואם תאמר כיון דחשיב לה חסרון זה דמגדלת שער אמאי לא חשיב חסרון על שאין לה זקן? זה אינו, דלא נאמר הדרת פנים זקן אלא גבי איש, כיון שהוא גדול בשנים ואין לו זקן תהיה צורת פניו משונה ומכוערת, אבל האשה שאין לה זקן הוא יופי גדול לפנים שלה."

נספח ב: פסק דין גדולי דורינו בגדר ודין "מכונות גילוח"

בס"ד יום ב' לסדר "לא תשחית פאת זקניך" ניסן תשס"ח

פסק דין

הן מודעת לכל דבר פירצת מכונות הגילוח, אשר אסרוהו רבותינו גדולי הדור, מרן החפץ חיים זצ"ל, ומרן החזו"א זצ"ל, וזה אפילו במכונות שבימיהם אשר מאז כבר עברו המכונות שכלולים רבים, וגרועות הרבה יותר. וכן הורו מרן בעל קהלות יעקב זצ"ל ומרן הגרא"מ שך זצ"ל, בשם מרן החזו"א שהיה אוסר בכל מכונה כתער ממש, כי בתוה"ק לא נכתב תער אלא "לא תשחית", וכל גילוח שיש בו השחתה אסור כמבואר במכות כא. וברמב"ם פ"ב מעכו"ם.

ולכן כל המכונות המגלחות למישעי אפי' רק בשתי שערות, הן בכלל איסור "לא תשחית פאת זקניך". וכמובן דאף על כל ראשי הישיבות הקדושות לעמוד בפרץ ושלא להרשות הכנסת מכונות גילוח היכולות לגלח למישעי, וא' המקיף וא' הניקף במשמע, ומצוה גדולה ללמוד בספרו של רבינו החפץ חיים זצוק"ל "תפארת אדם" שנוסד על חיזוק שמירת איסור זה, ובו מבאר שכו גדול המקיימה בזה ובבה.

יוסף שלו' אלישיב*	א.י.ל. שטינמן	שמואל הלוי ואזנר**	מייכל יהודה לפקוביץ
ניסים קרליץ	חיים קניבסקי	שמואל אויערבאך	נתן צבי פינקל
ירחמיאל אונגרשר	ברוך מרדכי אזרחי	אברהם ארלנגר	מנחם צבי ברלין
ראש ישיבת בית מדרש עליון	ראש ישיבת עטרת ישראל	מראשי ישיבת קול תורה	ראש ישיבת רבינו חיים עזר
ברוך שמואל דויטש	צבי דרבקין	משה הלל הירש	ברוך וייסבקר
מראשי ישיבת קול תורה	ראש ישיבת גרודנא באר יעקב	ראש ישיבת סלבודקא	ראש ישיבת בית מתתיהו
צבי ויספיש	עמרם וקס	דוד כהן	גבריאל יוסף לוי
ראש ישיבת אברן ישראל	ראש ישיבת סלבודקא	ראש ישיבת חברון	ראש ישיבת באר התורה
יששכר מאיר	דוד מן	שמואל מרקוביץ	יהושע נויבירט
ראש ישיבת הנגב	ראש ישיבת כנסת חזקיהו	ראש ישיבת פוניבז'	ראש ישיבת חכמת שלמה
יהודה עדס	ברוך דב פוברסקי	אבינועם פוסטבסקי	אביעזר פילץ
ראש ישיבת קול יעקב	ראש ישיבת פוניבז'	ראש ישיבת ברכת יצחק	ראש ישיבת הפרח
אריה ליב פינקל	בצלאל פנחסי	דב פרוינד	דב צבי קרלינשטיין
ראש ישיבת מיר ברכפלד	ראש ישיבת ברכת אפרים	ראש ישיבת אמרי צבי	ראש ישיבת גרודנא
	יגאל רוזן	צבי רוטברג	
	ראש ישיבת אורי ישראל	ראש ישיבת בית מאיר	

** כאשר דבר אתי מרן החזו"ן איש זצ"ל בזה הראיתי לו שכבר מרן החת"ס ז"ע היה פשיטא לי לאיסור כאשר ביארתי בעזה"י בתשובה

* "יצויין שכשהביאו קול קורא זה קמ' רבינו [הגר"ש אלישיב], והי' כתוב שם שהמכונות גילוח הם בחשש' איסור תער, סירב רבינו להתום ע"ז, עד שיתנוקן לאיסור 'ודא' ולא בלשון 'חששא' (ס' אשרי האישי - פסקי מרן הגר"ש אלישיב - י"ד ח"א עמ' קמג).

לעילוי נשמת

ר' **אברהם** ע"ה

בן ר' יהודה ומרת גניה ע"ה

פיאמנטה

יליד בירושלים עיר הקודש מדורות

אהוב על הבריות

ומראה פנים שוחקות לכולם

שימח רבבות והחדיר בהם

אמונה טהורה ויראת שמים

מתוך אהבת ישראל

מאור פנים וקירוב הלבבות

ורבים השיב מעון

זכה להעמיד דור ישרים מבורך

נפטר בעש"ק אחר חצות

לסדר "זאת חוקת התורה"

שמיני לחודש תמוז

שנת ה'תשפ"ה

ת.נ.צ.ב.ה

לע"נ

אדוני אבי מורי היקר באנשים
אוהב ואהוב על הבריות
מוכתר במעלות ובמידות תרומיות
רודף צדקה וחסד

ר' זאב זואלף

ב"ר יצחק ע"ה

ווינער

נלב"ע ש"ק פ' יתרו, כ' שבט תשע"ו

תנצב"ה

דברים
אשר
אמר
אלהים